

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

52/2020

Časopis Oblastního muzea v Chomutově

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

52/2020

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ

PAMÁTKY, PŘÍRODA, ŽIVOT

Ročník: 52

Rok vydání: 2020

Časopis Oblastního muzea v Chomutově

MK ČR E 22661

ISSN 0231-5076

ISBN – 978-80-87898-25-3

Vydává:

Oblastní muzeum v Chomutově,
příspěvková organizace
Palackého 86, 430 01 Chomutov

Vedoucí a výkonná redaktorka:

Mgr. Milena Bílková, Th.D.

Redakční rada:

Mgr. Renáta Klucová

Mgr. Jiří Kopica

Romana Lichtenberková

Ing. Čestmír Ondráček

PhDr. Lenka Ondráčková

Mgr. Markéta Prontekerová

Jazykový redaktor:

Michal Bečvář

Uzávěrka 52. ročníku:

31. 5. 2020

© Oblastní muzeum v Chomutově, 2020

© Texty a přílohy: Čestmír Ondráček,

Jiří Roth, Pavel Krásenský, Jiří Crkal,

Jaroslav Pachner, Milena Bílková,

Radek Zozulák, Pavel Simet,

Jan Hirsch, Michal Bečvář

Doporučení k citování z časopisu:

Památky, příroda, život 52, 2020.

Mezinárodně uznávaná zkratka

pro přírodovědné obory:

Památ. – Přír. – Život.

Periodicita: 1× ročně (od roku 2018)

Náklad: 200 ks

Grafický design a sazba textu:

MgA. Ondřej Bouška

Tisk:

Paper Jam, Michelská 350/67,
141 00 Praha 4

Překlad resumé do německého jazyka:

Jürgen Ostmeyer

Fotografie na obálce:

Nástěnná malba anděla z kostela

Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani

foto: Petr Liebscher

Autoři článků v 52. ročníku:

Ing. Čestmír Ondráček, Oblastní muzeum

v Chomutově (ondracek@muzeumchomutov.cz),

PaedDr. Jiří Roth (soukromý badatel),

Pavel Krásenský, Oblastní muzeum a galerie v Mostě,

(krasensky.p@omgm.cz),

Jiří Crkal, Ústav archeologické památkové péče

severozápadních Čech (office@uappmost.cz),

Ing. arch. Jaroslav Pachner, Statutární město

Chomutov (j.pachner@chomutov-mesto.cz),

Mgr. Milena Bílková, Th.D., Oblastní muzeum

v Chomutově (bilkova@muzeumchomutov.cz),

Radek Zozulák, Oblastní muzeum

v Chomutově (zozulak@muzeumchomutov.cz),

Mgr. Pavel Simet, Oblastní muzeum v Chomutově

(simet@muzeumchomutov.cz),

Mgr. Jan Hirsch, Oblastní muzeum v Chomutově

(hirsch@muzeumchomutov.cz),

Michal Bečvář, Oblastní muzeum v Chomutově

(becvar@muzeumchomutov.cz)

Autoři ručí za věcnou správnost a původnost publikovaných článků i za vypořádání autorských práv na použitý obrazového materiálu.

Obsah

- 5** Botanický inventarizační průzkum odkaliště elektrárny Tušimice (okr. Chomutov)
Čestmír Ondráček
- 27** Korálovec, zajímavá houba na Chomutovsku
Jiří Roth
- 33** Příspěvek k poznání mandelinek (Coleoptera: Chrysomelidae)
NPR Úhošť u Kadaně
Pavel Krásenský
- 41** Zaniklé kostely sv. Martina v Rusové
Jiří Crkal
- 57** Komenda řádu německých rytířů v Chomutově
před 16. březnem 1421
Jaroslav Pachner
- 73** Význání víry v obrazech: nástěnné malby z roku 1614
ve františkánském kostele Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani
Milena Bílková
- 119** Malíř a grafik Franz Neundlinger
Radek Zozulák
- 125** Krátce o vzniku válcoven v Chomutově
Pavel Simet
- 137** Božena Doušová (1904–1990)
Jan Hirsch
- 151** Legenda alpského lyžování Kurt Henrich (1931–2020)
Michal Bečvář

Botanický inventarizační průzkum odkaliště elektrárny Tušimice (okr. Chomutov)

Čestmír Ondráček

Popis sledovaného území

Botanický průzkum byl proveden na odkališti elektrárny Tušimice (okr. Chomutov). Odkaliště se nachází v místech zaniklé obce Prahly, jižně od elektrárny Tušimice, na plošině nad levým břehem Ohře. Z východu a severu jej ohraničuje železniční vlečka a místní komunikace II/568, na západě a částečně i jihu stará komunikace do zaniklé obce Běšice a na jihovýchodě a částečně i jihu sousedí odkaliště s PR Běšický chochol.

Těleso odkaliště má nepravidelný tvar vzdáleně připomínající lichoběžník (severní část je širší než jižní) se zaoblenými rohy. Vypíná se nad okolní terén o ca 40 m. U paty hrází dosahuje rozměrů 1,4 × 1,5 km, náhorní plošina má rozměry ca 880 × 940 m a dosahuje rozlohy téměř 74 ha.

Hráze odkaliště jsou stupňovité, nejnižší jsou vzhledem ke konfiguraci původního terénu na jihu (ca 6 terasovitých stupňů), nejvyšší na východě a severu (10–11 terasovitých stupňů). Na některých terasách jsou cesty, místy s panelovými bloky, na severní straně je manipulační plocha. Spodní patra stupňovitých strání jsou z větší části zarostlá náletem (výsadbou?) dřevin a křovin, stráně s jižní a západní expozicí jsou zarostlé méně. V některých místech byly nálety dřevin částečně odstraněny. Náhorní plošina je téměř celá rekultivovaná, místy jsou vysazeny dřeviny chráněné oplocenkami.

Složení vegetace je poměrně bohaté a počet zaznamenaných rostlinných taxonů (252!) ukazuje na rozmanité stanovištní podmínky, které na odkališti panují, i na raná stadia sukcese. Vliv má i úmyslná výsadba (výsev) některých druhů a neúmyslné zavlékání s navážkou zeminy, písku, pojezdem techniky atp. Z botanického hlediska patří k nejzajímavějším biotopům horní partie terasovitých strání hráze (ca 6 stupňů), zachovalé mokřady a lada na náhorní plošině a různá narušená místa, manipulační plochy, cesty atp.

Náhorní plošina

Na náhorní plošině se nacházejí tři mokřady. Mokřad I (ve východní části náhorní plošiny, ca N50°22,413' E13°20,938') měl po celý rok 2015 volnou vodní hladinu, v blízkosti byl i vodní příkop a voda sem stále přitékala. Byla zde zaznamenána asi nejpestřejší flóra: *Carex secalina*, *C. otrubae*, *Chenopodium urbicum*, *Rumex* cf. *stenophyllus*, *Atriplex prostrata* subsp. *latifolia*, *Eleocharis uniglumis* subsp. *uniglumis* aj.

Mokřad II se nachází v sv. části náhorní plošiny (ca N50°22,520' E13°20,903'), v době sucha vysychal. Z významnějších druhů zde byla zaznamenána např. *Puccinellia distans* a *Xanthium album*.

Mokřad III se nachází v severní části náhorní plošiny (ca N50°22,524' E13°20,676'), stejně jako mokřad II byl po většinu roku pouze bahnitý a zajímavý je především pásem písčitých lad při svém jižním okraji. Zde byla zaznamenána početná populace *Salsola tragus* subsp. *ragus* a *Festuca brevipila*. Oba druhy se na náhorní plošině ještě vyskytují na menších písčitých ladech při jižním okraji náhorní plošiny (N50°22,167' E13°20,610).

Zajímavé jsou i cesty (často zpevněné čedičovým šterkem) a jejich lemy. Ze zajímavých druhů zde byly zaznamenány: *Lepidium densiflorum* (vzácně), *Crepis foetida* subsp. *rhoeadifolia* (vzácně), *Chondrilla juncea*, *Lappula squarrosa*, *Papaver confine* (vzácně), *Vulpia myuros* (místy hojně) aj.

Zbývající část náhorní plošiny je rekultivována, pravidelně kosena a druhové složení porostu je velmi chudé. V porostu dominují zejména: *Lotus corniculatus* var. *sativus* (cult.), *Bromus carinatus* (cult.),

Náhorní plošina,
v pozadí elektrárna
Tušimice

**Náhorní plošina,
rekultivovaná část,
kosené plochy**

Onobrychis viciifolia (cult.), *Poa compressa*, *P. angustifolia*, *Festuca rupicola*, *F. pratensis*, *Daucus carota* subsp. *carota*, *Cirsium arvense*, *Trifolium pratense*, *Echium vulgare*, *Lolium perenne* a *Galega officinalis*.

Hráz, stráně s různou expozicí

Hráze od úpatí zarůstají náletem dřevin. Severní stráně je dřevinami již téměř celá zarostlá, rozvolněné zůstávají jen exponované plochy na hranách stupňů nebo podél cest na terasách. Dřevinami je hodně zarostlá i východní stráně (zejména v severní části a ve spodních patrech), na některých místech byly dřeviny vyřezány. Dřeviny jsou velmi různorodé, dominují: *Betula pendula*, *Populus x canadensis*, *Fraxinus excelsior*, *Prunus avium*, *Populus tremula*, *Pyrus communis*, z keřů: *Prunus spinosa*, *Salix caprea*, *Cornus sanguinea* subsp. *sanguinea*, *Ligustrum vulgare*, *Crataegus monogyna*, *Rosa canina* agg. aj.

Botanicky nejčinnější jsou exponované stráně a plošiny jednotlivých stupňů v horní polovině hráze na východní a jižní straně. Zde je soustředěn výskyt nejen *Festuca brevipila*, ale i *Pilosella rothiana*, *Medicago minima*, *Lappula squarrosa*, *Chondrilla juncea*, *Filago arvensis*, *Alyssum alyssoides*, *Potentilla inclinata*, *Silene otites* aj.

Zcela výjimečné postavení má malá stará manipulační plocha uprostřed severní stráně (N50°22,620' E13°20,692'). Pouze zde byl zaznamenán výskyt *Dysphania (Chenopodium) pumilio* (druhá lokalita v Ústeckém kraji). Z dalších druhů zde byly zaznamenány např. *Salsola tragus* subsp. *tragus*, *Lappula squarrosa*, *Chondrilla juncea*, *Chenopodium urbicum* aj.

Písečná lada v jižní části náhorní plošiny

Přírodní podmínky zájmového území

Zájmové území se řadí ke klimatické oblasti T 2 (teplá oblast s dlouhým, teplým a suchým létem, velmi krátkým přechodovým obdobím s teplým až mírně teplým jarem a podzimem, krátkou mírně teplou a suchou až velmi suchou zimou). Průměrná roční teplota je ca 8,0–8,5 °C a průměrný roční úhrn srážek dosahuje ca 600 mm. Nadmořská výška území činí ca 290 m n. m. (úpatí odkaliště) až 330 m n. m. (náhorní plošina odkaliště).

Vlastní těleso odkaliště je tvořeno popelovinami z hnědého uhlí spáleného v ETU (elektrárna Tušimice). Na budování okolních hrází byl použit i štěrkopísek z pískovny v Soběsukách, povrch odkaliště je z větší části rekultivovaný, překrytý vrstvou ornice a osetý vybranými druhy.

V minulosti se toto území vyznačovalo rozsáhlými pánvemi s mokřady a jezery, dnes je charakteristická gigantická antropogenní přestavba reliéfu, v místech nezasazených těžbou nerostných surovin dominují postindustriální a postagrární lada a orná půda.

Floristicko-fytogeografická charakteristika

Podle rekonstrukčního uspořádání přirozené vegetace (Mikyška R. et al. 1969) se v zájmovém území v mozaice vyskytovaly subxerofilní doubravy (*Potentillo-Quercetum*), acidofilní doubravy (*Quercion robori-petraeae*) a dubo-habrové háje (*Carpinion betulí*). Na blízkém Běšickém chocholu se uplatňovaly šipákové doubravy (*Eu-Quercion pubescentis*), podél Ohře a jejích větších přítoků se v úzkém pruhu rozprostíraly luhy a olšiny (*Alno-Padion*, *Alnetea glutinosae*).

Poněkud odlišné je srovnání zájmového území s mapou potenciální přirozené vegetace České republiky (Neuhäuslová Z. et al. 1998). Dle této mapy bylo území pokryto černýšovými dubohabřinami (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*) a mochnovými doubravami (*Potentillo albae-Quercetum*).

Z hlediska biogeografického členění České republiky (Culek M. et al. [eds.] 1996) leží celé posuzované území na rozhraní bioregionu 1.1 (Mostecký bioregion) a bioregionu 1.13 (Doupovský bioregion).

Širší okolí zájmového území spadá podle fytogeografického členění vypracovaného v roce 1976 (Skalický V. et al. 1977) pro účely Flóry ČR do fytochorionu 1. termofytikum, do fytogeografického okresu 1. Doupovská pahorkatina.

Metodika

Nomenklatura českých a latinských názvů rostlin je užívána podle Danihelky a spol. (Danihelka et al. 2012), proto nejsou v latinském seznamu taxonů u jmen rostlin uváděny autorské zkratky.

V abecedně uspořádaném přehledu taxonů vyšších rostlin jsou uvedeny druhy a poddruhy zjištěné v průběhu výzkumu v roce 2015. Tučně jsou v přehledu označeny druhy zvláště chráněné (podle vyhlášky č. 395/1992) a taxony zařazené do Černého a červeného seznamu cévnatých rostlin ČR (Gulich 2012).

Symbol za taxonem značí:

- § – druh zvláště chráněný vyhláškou MŽP ČR č. 395/1992 Sb.
- §1 – druh kriticky ohrožený
- §2 – druh silně ohrožený
- §3 – druh ohrožený

- C – index ohrožení dle Černého a červeného seznamu cévnatých rostlin ČR (Gulich 2012)
- C1 t – taxon kriticky ohrožený, rapidně ustupující
- C2 b – taxon silně ohrožený, vzácný a ustupující
- C2 t – taxon silně ohrožený, rapidně ustupující
- C3 – taxon ohrožený
- C4a – vzácnější taxon vyžadující pozornost

Přehled zjištěných rostlinných taxonů

Latinsky	Česky	§	C
<i>Acer negundo</i>	javor jasanolistý		
<i>Acer pseudoplatanus</i>	javor klen		
<i>Aethusa cynapium</i> subsp. <i>cynapium</i>	tetlucha kozí pysk pravá		
<i>Agrimonia eupatoria</i> subsp. <i>eupatoria</i>	řepík lékařský pravý		
<i>Agrostis</i> cf. <i>gigantea</i>	psineček veliký		
<i>Achillea</i> cf. <i>pratensis</i>	řebříček luční		
<i>Achillea millefolium</i> agg.	řebříček obecný		
<i>Alnus glutinosa</i>	olše lepkavá		
<i>Alyssum alyssoides</i>	tařice kališní		
<i>Amaranthus powellii</i>	laskavec zelenoklasý		
<i>Amaranthus retroflexus</i>	laskavec ohnutý		
<i>Anagallis arvensis</i>	drchnička rolní		
<i>Arabidopsis thaliana</i>	huseníček rolní		
<i>Arctium lappa</i>	lopuch větší		
<i>Arctium minus</i>	lopuch menší		
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	písečnatka douškolistá		
<i>Arrhenatherum elatius</i> subsp. <i>elatius</i>	ovsík vyvýšený pravý		
<i>Artemisia absinthium</i>	pelyněk pravý		
<i>Artemisia campestris</i>	pelyněk ladní		
<i>Artemisia vulgaris</i>	pelyněk černobýl		
<i>Asparagus officinalis</i> subsp. <i>officinalis</i>	chřest lékařský pravý		
<i>Astragalus cicer</i>	kozinec cizrnovitý		
<i>Astragalus glycyphyllos</i>	kozinec sladkolistý		
<i>Atriplex oblongifolia</i>	lebeda podlouhlohlístá		
<i>Atriplex patula</i>	lebeda rozkladitá		
<i>Atriplex prostrata</i> subsp. <i>latifolia</i>	lebeda hrálovitá širokolistá		NT
<i>Atriplex sagittata</i>	lebeda lesklá		
<i>Avena fatua</i>	oves hluchý		
<i>Barbarea vulgaris</i> subsp. <i>vulgaris</i>	barborka obecná pravá		
<i>Betula pendula</i>	bříza bělokorá		
<i>Bromus carinatus</i>	sveřep kýlnatý		
<i>Bromus hordeaceus</i> subsp. <i>hordeaceus</i>	sveřep měkký		
<i>Bromus japonicus</i>	sveřep japonský		LC
<i>Bromus sterilis</i>	sveřep jalový		
<i>Bromus tectorum</i>	sveřep střešní		
<i>Bunias orientalis</i>	rukevnik východní		
<i>Calamagrostis epigejos</i>	třtina křovištní		
<i>Camelina microcarpa</i> subsp. <i>pilosa</i>	lnička drobnoplodá divoká		
<i>Campanula patula</i>	zvonek rozkladitý		
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	kokoška pastuší tobolka		
<i>Carduus acanthoides</i>	bodlák obecný		
<i>Carex hirta</i>	ostřice srstnatá		

Latinsky	Česky	§	C
Carex otrubae	ostřice Otrubova		LC
Carex secalina	ostřice žitná	§2	EN
<i>Carex spicata</i>	ostřice klasnatá		
<i>Carlina vulgaris</i>	pupava obecná		
<i>Centaurea jacea</i> subsp. <i>angustifolia</i>	chrpa luční úzkolistá		
<i>Centaurea scabiosa</i> subsp. <i>scabiosa</i>	chrpa čekánek pravá		
<i>Centaurea stoebe</i>	chrpa latnatá		
<i>Cerastium arvense</i>	rožec rolní		
<i>Cerastium glutinosum</i>	rožec lepkavý		
<i>Cerastium holosteoides</i> subsp. <i>triviale</i>	rožec obecný luční		
<i>Cichorium intybus</i>	čekanka obecná		
<i>Cirsium arvense</i>	pcháč oset		
Cirsium eriophorum	pcháč bělohlavý		LC
<i>Cirsium vulgare</i>	pcháč obecný		
<i>Convolvulus arvensis</i>	svlačec rolní		
<i>Conyza canadensis</i>	turanka kanadská		
<i>Cornus sanguinea</i> subsp. <i>sanguinea</i>	svída krvavá pravá		
<i>Crataegus monogyna</i>	hloh jednosemenný		
Crepis foetida subsp. rhoeadifolia	škarda smrdutá mákolistá		NT
<i>Cynoglossum officinale</i>	užanka lékařská		
<i>Dactylis glomerata</i> subsp. <i>glomerata</i>	srha laločnatá pravá		
<i>Daucus carota</i> subsp. <i>carota</i>	mrkev obecná pravá		
<i>Descurainia sophia</i>	úhorník mnohოდílný		
<i>Dianthus deltoides</i>	hvozdík kropenatý		
<i>Digitaria ischaemum</i>	rosička lysá		
<i>Digitaria sanguinalis</i> var. <i>sanguinalis</i>	rosička krvavá pravá		
<i>Dysphania (Chenopodium) pumilio</i>	merlík trpasličí		
<i>Echinochloa crus-galli</i>	ježatka kuří noha		
<i>Echinops sphaerocephalus</i> subsp. <i>sphaerocephalus</i>	bělotrn kulatohlavý pravý		
<i>Echium vulgare</i>	hadinec obecný		
<i>Elaeagnus angustifolia</i>	hlošina úzkolistá		
Eleocharis uniglumis subsp. uniglumis	bahnička jednoplevá pravá		VU
<i>Elymus repens</i> subsp. <i>repens</i>	pýr plazivý pravý		
<i>Epilobium angustifolium</i>	vrbovka úzkolistá		
<i>Epilobium hirsutum</i>	vrbovka chlupatá		
<i>Equisetum arvense</i> subsp. <i>arvense</i>	přeslička rolní pravá		
<i>Eragrostis minor</i>	milička menší		
<i>Erigeron acris</i>	turan ostrý		
<i>Erigeron annuus</i> subsp. <i>septentrionalis</i>	turan roční severní		
<i>Eryngium campestre</i>	máčka ladní		
<i>Erysimum durum</i>	trýzel tvrdý		
<i>Euphorbia cyparissias</i>	prýšec chvojka		
Euphorbia esula subsp. riparia	prýšec obecný pobřežní		DD
<i>Falcaria vulgaris</i>	srpek obecný		

Latinsky	Česky	§	C
<i>Festuca arundinacea</i> subsp. <i>arundinacea</i>	kostřava rákosovitá pravá		
<i>Festuca brevipila</i>	kostřava drsnolistá		
<i>Festuca pratensis</i>	kostřava luční		
<i>Festuca rubra</i>	kostřava červená		
<i>Festuca rupicola</i>	kostřava žlábkatá		
Filago arvensis	bělolist rolní		NT
<i>Fraxinus excelsior</i>	jasan ztepilý		
<i>Galega officinalis</i>	jestřábina lékařská		
<i>Galium album</i> subsp. <i>album</i>	svízel bílý pravý		
<i>Galium verum</i>	svízel syříštový		
<i>Glyceria notata</i>	zblochan řasnatý		
Helichrysum arenarium	smil písečný	§2	EN
<i>Hieracium</i> sp.	jestřábník sp.		
<i>Hieracium sabaudum</i>	jestřábník savojský		
<i>Holcus lanatus</i>	medyněk vlnatý		
<i>Hordeum jubatum</i>	ječmen hřívnatý		
<i>Hypericum perforatum</i>	třezalka tečkovaná		
<i>Hypochaeris radicata</i> subsp. <i>radicata</i>	prasetník kořenatý pravý		
<i>Chaerophyllum temulum</i>	krabilice mámivá		
<i>Chenopodium album</i> agg.	merlík bílý		
<i>Chenopodium glaucum</i>	merlík sivý		
<i>Chenopodium hybridum</i>	merlík zvrhlý		
Chenopodium urticum	merlík městský		CR
Chondrilla juncea	radyk prutnatý		VU
<i>Inula conyzae</i>	oman hnidák		
<i>Juncus articulatus</i>	sítina článkovaná		
<i>Juncus inflexus</i>	sítina sivá		
<i>Koeleria macrantha</i>	smělek štihlý		
<i>Lactuca serriola</i>	locika kompasová		
<i>Lamium purpureum</i>	hluchavka nachová		
Lappula squarrosa	strošek pomněnkový		NT
<i>Lathyrus tuberosus</i>	hrachor hlíznatý		
<i>Lepidium campestre</i>	řeřicha chlumní		
<i>Lepidium densiflorum</i>	řeřicha hustokvětá		
<i>Lepidium draba</i>	vesnovka obecná		
<i>Ligustrum vulgare</i>	ptačí zob obecný		
<i>Linaria vulgaris</i>	lnice květel		
<i>Lolium multiflorum</i> subsp. <i>multiflorum</i>	jílek mnohokvětý pravý		
<i>Lolium perenne</i>	jílek vytrvalý		
<i>Lonicera</i> sp. cult.	zimolez sp.		
<i>Lotus corniculatus</i> var. <i>corniculatus</i>	šťírovník růžkatý pravý		
<i>Lotus corniculatus</i> var. <i>sativus</i>	šťírovník růžkatý setý		
<i>Lupinus polyphyllus</i>	lupina mnoholistá		
<i>Malus domestica</i>	jabloň domácí		
<i>Malva neglecta</i>	sléz přehlížený		

Latinsky	Česky	§	C
<i>Malva sylvestris</i> var. <i>sylvestris</i>	sléz lesní pravý		
<i>Matricaria chamomilla</i>	heřmáněk pravý		
<i>Medicago lupulina</i>	tolice dětelová		
Medicago minima	tolice nejmenší		NT
<i>Melilotus alba</i>	komonice bílá		
<i>Melilotus officinalis</i>	komonice lékařská		
<i>Microrrhinum minus</i>	hledíček menší		
<i>Myosotis arvensis</i>	pomněnka rolní		
<i>Myosotis ramosissima</i>	pomněnka chlumní		
<i>Odontites vernus</i> subsp. <i>serotinus</i>	zdravínek jarní pozdní		
<i>Oenothera</i> cf. <i>pycnocarpa</i>	pupalka chicagská		
<i>Oenothera</i> sp.	pupalka sp.		
<i>Onobrychis viciifolia</i>	vičenec ligrus		
Papaver confine	mák časný		LC
<i>Papaver rhoeas</i>	mák vlčí		
<i>Pastinaca sativa</i> subsp. <i>sativa</i>	pastinák setý pravý		
<i>Persicaria lapathifolia</i> subsp. <i>lapathifolia</i>	rdesno blešník pravé		
<i>Persicaria lapathifolia</i> subsp. <i>pallida</i>	rdesno blešník bledé		
Petrorhagia prolifera	hvozdíček prorostlý		NT
<i>Phleum pratense</i>	bojínek luční		
<i>Phragmites australis</i>	rákos obecný		
<i>Picris hieracioides</i>	hořčík jestřábníkovitý		
<i>Pilosella bauhini</i>	chlupáček Bauhinův		
Pilosella rothiana	chlupáček štětinatý		LC
<i>Pilosella</i> sp.	chlupáček sp.		
<i>Pimpinella saxifraga</i> subsp. <i>saxifraga</i>	bedrník obecný pravý		
<i>Pinus sylvestris</i>	borovice lesní		
<i>Plantago lanceolata</i>	jitrocel kopinatý		
<i>Plantago major</i> subsp. <i>major</i>	jitrocel větší pravý		
<i>Plantago media</i> subsp. <i>media</i>	jitrocel prostřední pravý		
<i>Plantago uliginosa</i>	jitrocel chudokvětý		
<i>Poa angustifolia</i>	lipnice úzkolistá		
<i>Poa compressa</i>	lipnice smáčknutá		
<i>Poa humilis</i>	lipnice namodralá		
<i>Poa palustris</i> s. str.	lipnice bahenní		
<i>Poa pratensis</i>	lipnice luční		
<i>Polygonum aviculare</i> agg.	truskavec ptačí		
<i>Populus xcanadensis</i>	topol kanadský		
<i>Populus tremula</i>	topol osika		
<i>Portulaca oleracea</i> subsp. <i>oleracea</i>	šrucha zelná pravá		
<i>Potentilla argentea</i>	mochna stříbrná		
<i>Potentilla inclinata</i>	mochna šedavá		
<i>Potentilla reptans</i>	mochna plazivá		
<i>Prunus avium</i>	třešeň ptačí		

Latinsky	Česky	§	C
<i>Prunus mahaleb</i> subsp. <i>mahaleb</i>	mahalebka obecná pravá		
<i>Prunus spinosa</i>	trnka obecná		
<i>Puccinellia distans</i>	zblochanec oddálený		
<i>Pyrus communis</i>	hrušeň obecná		
<i>Pyrus pyraeaster</i>	hrušeň polníčka		NT
<i>Quercus petraea</i>	dub zimní		
<i>Quercus robur</i>	dub letní		
<i>Ranunculus repens</i>	pryskyřník plazivý		
<i>Ranunculus sceleratus</i>	pryskyřník lýtý		
<i>Reseda lutea</i>	nýt žlutý		
<i>Reseda luteola</i>	nýt barvířský		
<i>Robinia pseudoacacia</i>	trnovník akát		
<i>Rosa canina</i> agg.	růže šípková		
<i>Rosa canina</i> subsp. <i>canina</i>	růže šípková pravá		
<i>Rubus caesius</i>	ostružiník ježíník		
<i>Rubus franconicus</i>	ostružiník rumištní		
<i>Rubus mollis</i>	ostružiník měkký		
<i>Rumex acetosella</i>	šťovík menší		
<i>Rumex cf. stenophyllus</i>	šťovík úzkolistý		EN
<i>Rumex crispus</i>	šťovík kadeřavý		
<i>Rumex maritimus</i>	šťovík přímořský		
<i>Rumex patientia</i> subsp. <i>patientia</i>	šťovík zahradní pravý		
<i>Rumex thysiflorus</i>	šťovík rozvětvený		
<i>Salix alba</i>	vrba bílá		
<i>Salix caprea</i>	vrba jíva		
<i>Salsola tragus</i> subsp. <i>ragus</i>	slanobýl obecný pravý		EN
<i>Sambucus nigra</i>	bez černý		
<i>Sanguisorba minor</i> subsp. <i>minor</i>	krvavec menší pravý		
<i>Saponaria officinalis</i>	mydlice lékařská		
<i>Scabiosa ochroleuca</i>	hlaváč žlutavý		
<i>Scleranthus annuus</i>	chmerek roční		
<i>Secale cereale</i>	žito seté		
<i>Securigera varia</i>	čičorka pestrá		
<i>Senecio jacobaea</i> subsp. <i>jacobaea</i>	starček přímětník pravý		
<i>Senecio vernalis</i>	starček jarní		
<i>Senecio viscosus</i>	starček lepkavý		
<i>Setaria viridis</i> subsp. <i>viridis</i>	bér zelený pravý		
<i>Silene latifolia</i> subsp. <i>alba</i>	silenka širolistá bílá		
<i>Silene nutans</i>	silenka níčí		
<i>Silene otites</i>	silenka ušnice		NT
<i>Silene vulgaris</i> subsp. <i>vulgaris</i>	silenka nadmutá pravá		
<i>Sinapis arvensis</i>	hořčice polní		
<i>Sisymbrium altissimum</i>	hulevník vysoký		
<i>Sisymbrium loeselii</i>	hulevník Loeselův		
<i>Sisymbrium officinale</i>	hulevník lékařský		

Latinsky	Česky	§	C
<i>Sisymbrium strictissimum</i>	hulevník nejtužší		
<i>Solanum nigrum</i>	lilek černý		
<i>Solidago canadensis</i>	zlatobýl kanadský		
<i>Solidago virgaurea</i> subsp. <i>virgaurea</i>	zlatobýl obecný pravý		
<i>Sonchus arvensis</i> subsp. <i>arvensis</i>	mléč rolní pravý		
<i>Sonchus asper</i>	mléč drsný		
<i>Stellaria media</i>	ptačinec žabinec		
<i>Symphoricarpos albus</i>	pámelník bílý		
<i>Tanacetum vulgare</i>	vrtáč obecný		
<i>Taraxacum</i> sect. <i>Ruderalia</i>	smetanka lékařská		
<i>Thlaspi arvense</i>	penízeček rolní		
<i>Tragopogon dubius</i>	kozí brada pochybná		
<i>Trifolium arvense</i>	jetel rolní		
<i>Trifolium campestre</i>	jetel ladní		
<i>Trifolium hybridum</i>	jetel zvrhlý		
<i>Trifolium pratense</i>	jetel luční		
<i>Tripleurospermum inodorum</i>	heřmánkovec nevonný		
<i>Triticum aestivum</i>	pšenice setá		
<i>Tussilago farfara</i>	podběl lékařský		
<i>Urtica dioica</i>	kopřiva dvoudomá		
<i>Verbascum densiflorum</i>	divizna velkokvětá		NT
<i>Verbascum lychnitis</i> subsp. <i>lychnitis</i>	divizna knotovitá pravá		
<i>Verbascum thapsus</i> subsp. <i>thapsus</i>	divizna malokvětá pravá		
<i>Veronica arvensis</i>	rozrazil rolní		
<i>Veronica sublobata</i>	rozrazil laločnatý		
<i>Vicia hirsuta</i>	vikev chlupatá		
<i>Vicia sativa</i> var. <i>sativa</i>	vikev setá pravá		
<i>Vicia tenuifolia</i>	vikev tenkolistá		
<i>Vicia tetrasperma</i>	vikev čtyřsemenná		
<i>Vicia villosa</i> subsp. <i>villosa</i>	vikev huňatá pravá		
<i>Viola arvensis</i>	violka rolní		
<i>Viola odorata</i>	violka vonná		
<i>Vulpia myuros</i>	mrvka myší ocásek		NT
<i>Xanthium album</i>	řepeň polabská		

Souhrn

V průběhu průzkumu v letech 2015–2019 bylo v zájmovém území zaznamenáno celkem **254 taxonů** cévnatých rostlin. Z uvedených taxonů jsou dva druhy zvláště chráněné podle vyhlášky MŽP ČR č. 395/1992 Sb., a to v kategorii § 2, silně ohrožené.

Podle Červeného seznamu cévnatých rostlin ČR (Grulich 2017) bylo v zájmovém území zaznamenáno **23 taxonů**: CR (kriticky ohrožené) 1 taxon, EN (ohrožené) 4 taxony, VU (zranitelné) 2 taxony, NT (téměř ohrožené) 10 taxonů a LC (málo dotčené) 5 taxonů. Do kategorie DD (taxony, o nichž jsou nedostatečné údaje) spadá 1 taxon.

Komentář k vybraným taxonům

***Asparagus officinalis* subsp. *officinalis* (chřest lékařský pravý)**

Východní stráň hráze přibližně uprostřed, vzácně, jinde nezaznamenán (N50°22,402' E13°21,239').

***Astragalus cicer* (kozinec cizrnovitý)**

Úpatí východní stráně hráze přibližně uprostřed, jedna malá populace (N50°22,330' E13°21,259').

***Atriplex prostrata* subsp. *latifolia* (lebeda hrálovitá širokolistá) NT**

Roztroušeně na podmáčených ladech v okolí na mokřadu I (N50°22,408' E13°20,934').

***Bromus japonicus* (sveřep japonský) LC**

Roztroušeně na narušených místech a podél cest po celé posuzované lokalitě.

***Carex otrubae* (ostřice Otrubova) LC**

Na břehu mokřadu a okolních podmáčených ladech velmi roztroušeně (N50°22,434' E13°20,923'; N50°22,445' E13°21,013').

***Carex secalina* (ostřice žitná) §2, EN**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,434'	013°20,923'	2 trsy na okraji mokřadu I ve východní části náhorní plošiny

***Chenopodium urbicum* (merlík městský) CR**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,369'	013°21,251'	2 exempláře; narušená místa ve spodní části východní stráně hráze přibližně uprostřed
50°22,402'	013°21,452'	5 exemplářů na úpatí východní stráně mimo vlastní těleso odkaliště
50°22,412'	013°20,931'	6 exemplářů na okraji mokřadu I ve východní části náhorní plošiny
50°22,431'	013°20,943'	10 ex. na okraji mokřadu I ve východní části náhorní plošiny
50°22,445'	013°21,013'	14 drobných exemplářů podél cesty u mokřadu I ve východní části náhorní plošiny
50°22,620'	013°20,692'	7 ex.; stará manipulační plocha ca uprostřed severní stráně hráze

***Chondrilla juncea* (radyk prutnatý) VU**

Roztroušeně zejména na východní a jižní stráni hráze, vzácně na náhorní plošině:

- exponovaná jv. hrana hráze v horní části (N50°22,086' E13°21,118'), hojně;
- horní terasy na východní stráni hráze na více místech, dosti hojně (např. N50°22,133' E13°21,071'; N50°22,243' E13°21,042'; N50°22,368' E13°21,070' aj.);
- jižní stráň hráze, roztroušeně;
- písčité lada v jižní části náhorní plošiny (N50°22,167' E13°20,610'), roztroušeně;
- exponovaná místa na hranách nejvyšších stupňů a na cestách na severní hrázi, vzácně (např. N50°22,622' E13°20,676'; N50°22,572' E13°20,459' dosti hojně; N50°22,636' E13°20,754');
- horní terasy na západní stráni hráze, roztroušeně (např. N50°22,358' E13°20,233');
- horní terasa na sz. rohu hráze (N50°22,423' E13°20,149').

***Cirsium eriophorum* (pcháč bělohlavý) LC**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,420'	013°21,342'	2 exempláře ve spodní části východní strany hráze

***Crepis foetida* subsp. *rhoeadifolia* (škarda smrdutá mákolistá) NT**

Zaznamenána pouze na jednom místě podél cesty na náhorní plošinu, vzácně (N50° 22,374' E13°20,584').

***Dysphania* (*Chenopodium*) *pumilio* (merlík trpasličí)**

Zaznamenán v počtu několika desítek jedinců na staré manipulační ploše přibližně uprostřed severní stráni hráze (N50°22,622' E13°20,676'). Jedná se pravděpodobně o druhý údaj z Ústeckého kraje (Duchcov, Ondráček, 2008).

***Eleocharis uniglumis* subsp. *uniglumis* (bahnička jednoplevá pravá) VU**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,434'	013°20,923'	menší populace na břehu mokřadu I ve východní části náhorní plošiny

***Filago arvensis* (bělolíst rolní) NT**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,572'	013°20,459'	severní stráň, terasa v horní části hráze, vzácně
50°22,377'	013°21,081'	východní stráň hráze v horní části, roztroušeně
50°22,251'	013°20,946'	lada ve východní části náhorní plošiny, roztroušeně

***Helichrysum arenarium* (smil písečný) S2, EN**

Na východní hrázi odkaliště (N50°22'20,277" E13°21'05,34") byl nalezen kolem roku 2015 (Rothanzl in verb.). V následujících letech byl jeho výskyt ověřován se střídavým úspěchem.

***Lappula squarrosa* (strošek pomněnkový) NT**

Rozvolněné plochy na exponovaných místech, podél cest na hranách teras v horní části hráze, většinou jen roztroušeně až vzácně.

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,374'	013°20,584'	náhorní plošina, střední část, podél cesty sypané čedičovým štěrkem, vzácně
50°22,077'	013°20,875'	horní část jižní straně, vzácně
50°22,164'	013°21,053'	východní stráň hráze v jižní části, dosti hojně
50°22,624'	013°20,699'	stará manipulační plocha ca uprostřed severní straně hráze, vzácně
50°22,281'	013°20,959'	náhorní plošina, východní část, podél cest a otevřená plocha, roztroušeně
50°22,373'	013°20,994'	náhorní plošina, východní část, podél cest a otevřená plocha, roztroušeně

***Medicago minima* (tolice nejmenší) NT**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,086'	013°21,118'	exponovaná jv. hrana hráze, roztroušeně
50°22,085'	013°20,777'	exponovaná místa na jižní straně hráze, vzácně

***Papaver confine* (mák časný) LC**

Náhorní plošina ve východní části, u cesty v čedičovém štěrku, náhodný výskyt.

***Petrorhagia prolifera* (hvozdíček prorostlý) NT**

Roztroušeně, místy až dosti hojně, zejména podél cest, na ladech a exponovaných místech, na náhorní plošině i na všech stranách hráze odkaliště.

***Pilosella rothiana* (chlupáček štětinatý) LC**

Rozvolněné plochy na exponovaných místech:

- na více místech na východní straně hráze, na horních terasách (např. N50°22,243' E13°21,042'; N50°22,249' E13°21,084'; N50°22,374' E13°21,118' aj.);
- exponovaná jv. hrana hráze v horní části (N50°22,086' E13°21,118'), jižní stráň hráze (vzácně).

***Pyrus pyraster* (hrušeň polnička) NT**

Křovinami zarůstající straně hrází odkaliště, zejména východní a severní (např. N50°22,455' E13°20,170'; N50°22,467' E13°21,223'), jistě i jinde.

***Rumex patientia* subsp. *patientia* (šťovík zahradní pravý)**

Pouze na jednom podmáčeném místě u cesty ve východní části náhorní plošiny (N50°22,445' E13°21,013'), velmi vzácně.

***Rumex cf. stenophyllus* (šťovík úzkolistý) EN**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,413'	013°20,938'	3 exempláře na okraji mokřadu I ve východní části náhorní plošiny
50°22,432'	013°20,918'	několik exemplářů na okraji mokřadu I ve východní části náhorní plošiny

***Salsola tragus* subsp. *tragus* (slanobýl obecný pravý) EN**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,515'– –50°22,542'	013°20,674'– –013°20,639'	písečná lada při jižním okraji mokřadu III, na ploše ca 65 × 30 m, roztroušeně
50°22,301'	013°21,136'	12 exemplářů, lada na východní stráni hráze
50°22,620'	013°20,692'	11 ex., stará manipulační plocha uprostřed severní stráně hráze
50°22,129'	013°20,643'	malá částečně podmáčená lada v jižní části náhorní plošiny, vzácně

***Silene otites* (silenka ušnice) NT**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,067'	013°20,853'	exponovaná místa na jižní stráni hráze, roztroušeně

***Verbascum densiflorum* (divizna velkokvětá) NT**

Severní stráž hráze, náhodný nález.

***Vulpia myuros* (mrvka myší ocásek) NT**

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,167'	013°20,610'	písečná lada v jižní části náhorní plošiny, roztroušeně
50°22,374'	013°20,584'	náhorní plošina, střední část, podél cesty sypané čedičovým štěrkem, roztroušeně
50°22,273'	013°20,954'	náhorní plošina, východní část, podél cest, roztroušeně
50°22,281'	013°20,959'	náhorní plošina, východní část, podél cest a otevřená plocha, hojně
50°22,445'	013°21,013'	náhorní plošina, východní část, podél cest, hojně

***Xanthium albinum* (řepeň polabská)**

Na několika narušených místech (ladech), vždy jen jednotlivé rostliny:

- lada na východní stráni hráze (N50°22,195' E13°21,078')
- narušená místa ve spodní části východní stráně hráze přibližně uprostřed (N50°22,369' E13°21,251' – 21 exemplářů!)
- okraj mokřadu I na náhorní plošině (N50°22,412' E13°20,931')
- velmi vzácně na okrajích mokřadu II (N50°22,516' E13°20,849'; N50°22,520' E13°20,903')
- stará manipulační plocha přibližně uprostřed severní stráně hráze (N50°22,622' E13°20,676').

Typický biotop
Festuca brevipila
v okolí cest
na horních
terasách v jižní
části východní
stráně hráze

Poznámky k výskytu *Festuca brevipila* (kostřava drsnolistá)

Primárními stanovišti tohoto druhu jsou nezapojená místa v písčítých borech, výslunné zarostlé stráně a skály. Druh je však hojně vyséván jako součást travních směsí a většina lokalit druhu má dnes sekundární charakter. Ze sekundárních stanovišť má tendenci šířit se i do přirozených společenstev, je tedy většinou velmi obtížné stanovit, zda je výskyt na určitých lokalitách původní.

Na odkališti roste zejména na exponovaných místech a na plochách s nezapojenou vegetací. Největší koncentrace rostlin je na horních pěti terasách na východní a jižní stráni a na specifických ladech na náhorní plošině. Jednotlivě (popř. v malých populacích) byla zaznamenána i na západní stráni a v nejvyšších dvou patrech severní stráně. Velmi vzácně byly nalezeny jednotlivé rostliny i v nižších patrech stráni hráze. Postupnou sukcesí, náletem dřevin a zapojováním dominantních vzrůstnějších druhů trav a bylin zanikají vhodné biotopy pro její existenci.

Náhorní plošina

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,519' 50°22,524'	013°20,685' 013°20,676'	na ploše 10 × 15 m dosti hojně, písčitá lada při jižním okraji mokřadu III
50°22,396'	013°20,939'	písčitá lada při jižním okraji mokřadu I, na ploše ca 10 × 2 m (zaměřen střed), roztroušené, jednotlivě v okolí
50°22,271'– –50°22,281'	13°20,944'– –13°20,959'	náhorní plošina ve východní části v blízkosti cesty, vzácně
50°22,167'	013°20,610'	náhorní plošina v jižní části, lada, vzácně roztroušena na 25 m ²

Východní stráž hráze

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,366'– –50°22,249'	013°21,164'– –013°21,084'	pátý stupeň (terasa) shora, jednotlivě, dosti vzácně, v jižní části častější, u cesty na náhorní plošinu končí
50°22,373'– –50°22,253'	013°21,150'– –013°21,066'	čtvrtý stupeň (terasa) shora, roztroušené, v jižní části častější, u cesty na náhorní plošinu končí
50°22,374'– –50°22,108'	013°21,118'– –013°21,129'	třetí stupeň (terasa) shora, až téměř na jv. hranu, roztroušené
50°22,377'– –50°22,086'	013°21,103'– –013°21,118'	druhý stupeň (terasa) shora, až na jv. hranu, roztroušené, na jv. hraně častější
50°22,377'– –50°22,082'	013°21,081'– –013°21,096'	nejvyšší stupeň (terasa), až k jv. hraně a dále pokračuje na jižní straně, dosti hojně, zejména na jv. hraně

V severní části východní stráně (přibližně v poslední čtvrtině) se *Festuca brevipila* téměř nevyskytuje, zaznamenány byly jen jednotlivé rostliny na exponovaných místech nejvyšších stupňů (teras).

Jižní stráž hráze

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,082'– –50°22,113'	013°21,096'– –013°20,601'	nejvyšší terasa jižní straně, roztroušené
50°22,077'– –50°22,101'	013°20,875'– –013°20,626'	druhá nejvyšší terasa jižní straně, roztroušené, ve střední části hojněji
50°22,067'– –50°22,088'	013°20,853'– –013°20,640'	shora třetí terasa, vzácně až velmi vzácně

Západní stráž hráze

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,359'– –50°22,176'	013°20,213'– –013°20,413'	nejvyšší terasa západní straně, ojedíněle podél cesty
50°22,373'– –50°22,324'	013°20,160'– –013°20,242'	druhá nejvyšší terasa západní straně, exponovaná místa na hraně terénního stupně, vzácně
50°22,391'	013°20,105'	velmi vzácně, na okraji panelové cesty

**Rozvolněná místa
u mokřadu I
ve východní části
náhorní plošiny, další
typické stanoviště
*Festuca brevipila***

Severní stráž hráze

Šířka (N)	Délka (E)	Velikost populace / četnost
50°22,476'	013°20,211'	cesta a hrana nejvyššího stupně severní stráně hráze; na ploše 20 × 2 m a ještě i na dvou stupních níže, ale již jen vzácně
50°22,591'	013°20,545'	cesta a hrana druhého nejvyššího stupně severní stráně hráze; na ploše 50 × 2 m, roztroušeně, zaměřen střed
50°22,636'	013°20,754'	severní stráž hráze, 4. terasa shora, na ploše 4 × 4 m ca 20 trsů

Pozn.: Populace *Festuca brevipila* nacházející se na západní a severní stráni je třeba ještě taxonomicky prozkoumat a správnost určení potvrdit.

K výskytu *Festuca brevipila* na Chomutovsku, Krušných horách a na jejich úpatí

Rozšíření je nedokonale známé a může se opírat jen o revidované herbářové položky. Výskyt je určitě mnohem častější, druh je však často přehlížen či zaměňován.

Chomutov: pastviny, loučky na západní stráni na Černém vrchu (k. 407) na západním okraji města; 1997 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Holetice (okr. Chomutov): rokle 1 km ssv. od osady; 270 m n. m.; 1991 Lorber CHOM; rev. P. Šmarda

Hořelec (okr. Chomutov): bývalá pískovna 1 km jv. od obce; 1993 Lorber CHOM; rev. P. Šmarda

Škrle (okr. Chomutov): svahové pastviny zarůstající křovinami na sv. okraji obce; 280 m n. m.; 1985 Lorber CHOM; rev. P. Šmarda

Tušimice (okr. Chomutov): horní okraj stráně nad levým břehem Ohře, nad „čerpačkou“ u borového lesíka; 1989 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Droužkovice (okr. Chomutov): u rybníka na sz. okraji obce; 310 m n. m.; 1993 Lorber CHOM; rev. P. Šmarda

Domina (okr. Chomutov): stráně mezi úvozem a silnicí na západním okraji obce; 660 m. n. m. 2001 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Domina (okr. Chomutov): v kolejišti železniční trati u stanice Domina; 1994 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Hrádečná (okr. Chomutov): světlý lesík u cesty jižně od obce; 1989 Sládek CHOM; rev. P. Šmarda

Petlery (okr. Chomutov): pastviny u skalnatého hřbetu a skalní výchoz 0,4 km s–ssz. od obce; 1993 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Výsluní (okr. Chomutov): na hrázi Nového rybníka, ca 2,1 km zsz. od obce; 2016 Ondráček CHOM; rev. R. Řepka

Krupka (okr. Teplice): skalnaté návrší ca 0,6 km sv–ssv. od hradu Krupka; 2000 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

Zadní Telnice (okr. Ústí nad Labem): louka na levém břehu Telnického potoka ca 0,7 km s–ssv. od Rudného vrchu (k. 795,6); 1997 Ondráček CHOM; rev. P. Šmarda

LITERATURA

- Culek M. [eds] et al. (1996): Biogeografické členění České republiky. – Praha.
- Čelakovský L. (1868–1883): Prodrromus květeny české 1–4. – Praha.
- Danihelka J., Chrtek J. jr. et Kaplan Z. (2012) Checklist of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. – Preslia 84: 647–811, Praha.
- Grulich V. (2012): Red List of vascular plants of the Czech Republic: 3rd edition. – Preslia 84: 631–645, Praha.
- Hejny S. & Slavík B. [eds] 1988: Květena ČSR 1. – Academia, Praha.
- Hejny S. & Slavík B. [eds] 1990: Květena ČR 2. – Academia, Praha.
- Hejny S. & Slavík B. [eds] 1992: Květena ČR 3. – Academia, Praha.
- Kubát K., Hrouda L., Chrtek J. jun., Kaplan Z., Kirschner J. & Štěpánek J. [eds] (2002): Klíč ke květeně České republiky. – Academia, Praha.
- Mikyška R. et al. (1968): Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. – Vegetace ČSSR A2. – Praha.
- Procházka F. [ed.] (2001): Černý a červený seznam cévnatých rostlin České republiky (stav v roce 2000). – Příroda, Praha, 18: 1-166.
- Skalický V. et al. (1977): Regionálně fytogeografické členění ČR. – In: Informace Red. Rady Květeny ČSR, No. 7:1-18. Průhonice.
- Slavík B. [ed.] (1995): Květena ČR 4. – Academia, Praha.
- Slavík B. [ed.] (1997): Květena ČR 5. – Academia, Praha.
- Slavík B. [ed.] (2000): Květena ČR 6. – Academia, Praha.
- Slavík B. & Štěpánková J. [eds] (2004): Květena ČR 7. – Academia, Praha.
- Štěpánková J. [ed.] (2010): Květena ČR 8. – Academia, Praha.

Botanische Bestandsaufnahme am Klärteich des Kraftwerks Tušimice (Bez. Komotau)

Diese botanische Untersuchung wurde in den Jahren 2015–2019 am Klärteich des Kraftwerks Tušimice (Bez. Komotau) durchgeführt. Der Klärteich befindet sich an der Stelle der untergegangenen Ortschaft Prahly südlich vom Kraftwerk auf einem ebenen Gelände am linken Egerufer. Im Verlauf der Untersuchung wurden auf dem Beobachtungsgebiet insgesamt 254 Gefäßpflanzen-Taxone verzeichnet. Von den genannten Taxonen stehen zwei Arten laut Erlass des Ministeriums für Umweltschutz der ČR Nr. 395/1992 Sb. unter besonderem Schutz, und das in der Kategorie § 2, stark gefährdet.

Laut der Roten Liste der Gefäßpflanzen der ČR (Grulich 2017) wurden auf dem Beobachtungsgebiet 23 Taxone verzeichnet: CR (vom Aussterben bedroht) 1 Taxon, EN (stark gefährdet) 4 Taxone, VU (gefährdet) 2 Taxone, NT (potenziell gefährdet) 10 Taxone und LC (nicht gefährdet) 5 Taxone. In die Kategorie DD (Taxone mit ungenügender Datengrundlage) fällt 1 Taxon. Zu den bedeutendsten Funden gehören: *Carex secalina* (Roggen-Segge) § 2, EN; *Chenopodium urbicum* (Straßen-Gänsefuß) CR; *Dysphania (Chenopodium) pumilio* (Australischer Drüsen-Gänsefuß); *Festuca brevipila* (Raublätriger Schafschwingel); *Helichrysum arenarium* (Sand-Strohblume) § 2, EN; *Rumex cf. stenophyllus* (Schmalblättriger Ampfer) EN; *Salsola tragus* subsp. *tragus* (Ruthenisches Salzkraut) EN.

Bei der Art *Festuca brevipila* wird eine Übersicht der Standorte um Komotau, im Erzgebirge und am Erzgebirgsfuß angeführt.

Korálovec, zajímavá houba na Chomutovsku

Jiří Roth

Ve světě hub je řada druhů, které se liší velikostí, barevnou variací nebo tvarem. Některé druhy hub najdeme ve velkém množství, ale jsou druhy, které se vyskytují sporadicky nebo velmi vzácně na území obce, kraje, státu, případně světadílu. Mnohé vzácně se vyskytující druhy jsou v naší republice chráněny zákonem č. 114/1992 o ochraně přírody a krajiny, nebo jsou zařazeny do Červeného seznamu hub (Holec et Beran 2006).

Mezi vzácné druhy můžeme zařadit houbu, jež svým tvarem připomíná podmořské korály a také se podobně jmenuje – korálovec. V Evropě rostou tři druhy tohoto rodu: korálovec bukový (*Hericium coralloides*), korálovec ježatý (*H. erinaceus*), korálovec jedlový (*H. flagellum*) a v Asii se uměle pěstuje podobný druh ježatec různozubý (*Creolophus cirratus*).

Všechny evropské druhy rostou i v ČR. Z Ústeckého kraje nejsou žádné údaje o korálovcu jedlovém, který je vázán na jehličnaté stromy, především na jedli a smrk v horských oblastech, výjimečně se vyskytuje i na listnáčích (buku). Ostatní druhy korálovců rostou velmi zřídka na listnatých stromech od května do listopadu a v případě bezmrazového počasí i během zimy. Vyrůstají na starých i mrtvých stromech

Korálovec – ježatec různozubý

foto: Lucie Zíbarová,
www.mykologie.net

**Korálovec bukový,
Najštejn u Jirkova,
nález z 4. 9. 2014**
foto: Lucie Zíbarová,
www.mykologie.net

nebo kládách, především na bucích, dubech, ale i na jiných lesních dřevinách, nebo dokonce na jabloni.

Korálovce jsou předmětem medicánálního výzkumu, velké množství studií bylo konáno u korálovce ježatého (*Hericium erinaceus*), u ostatních druhů studie ukazují na podobnost účinků s korálovcem ježatým. Výtažky myceliálních kultur jsou účinné proti bakteriím a kvasinkám (*Candida*), jiné podporují nervovou soustavu, například při léčbě Alzheimerovy nemoci aj.

Již naši předkové vyzorovali, že některé houby jsou vhodné k jídlu, ale také k léčení neduhů a zranění. Byly používány v tradičním lidovém léčitelství, ale v posledních dvaceti letech nastal větší zájem o méně známé druhy, především o asijské houby, uměle pěstované v Číně, Indii a Japonsku, například reishi (lesklokorka lesklá), šii-take (houževnatec jedlý), *Cordyceps* (housesnice).

Vyjmenované druhy včetně hlívy a korálovce jsou součástí tradiční čínské medicíny. Korálovce ježatého čínská medicína používala k posílení imunity, proti pálení žáhy, ke zlepšení zažívání, k léčení chronického žaludečního kataru, dvanáctníkových vředů, zánětu střev, také jako podpůrného prostředku při rakovině žaludku. Bylo zjištěno, že polysacharidy v této houbě vykazují výrazné protirakovinné účinky a mohou významně prodloužit život pacienta s rakovinou. Klinická

Korálovec bukový

foto: Lucie Zíbarová,

www.mykologie.net

studie prokázala vliv korálovce ježatého, přimíchaného do potravy pacientů trpících stařeckými problémy, na snížení depresí a pocitů strachu.

Z uvedených druhů korálovce se na Chomutovsku nejčastěji vyskytuje korálovec bukový (*Hericium coralloides*, syn. *H. clathroides*). Plodnice jsou velké 10 až 40 cm v průměru, jsou oválné až okrouhlé, vzhledu mořských korálů. Z počátku jsou čistě bílé, později smetanově nažloutlé a ve stáří žlutavě naokrovělé. Houba vyrůstá ze silné báze, jež se rozvětňuje na řadu slabších větvíček, a každá z nich se mnohonásobně dělí na stále tenčí větvíčky. Všechny mají po celé délce svazčky hřebenovitě srovnaných, měkkých, až 1 cm dlouhých ostnů s výtrusy.

Houba roste vzácně ve starých bučinách od května do října, ale za příznivého období bez mrazů může růst v listopadu i po celou zimu. Vyrůstá na starých živých bucích, ale především na opadlém dřevě buků, dubů, výjimečně na jehličnanech, občas i z mrtvého dřeva jiných listnatých stromů.

Korálovec je jedlá houba vhodná především do polévek, směsí a salátů. Vzhledem k jejímu vzácnému výskytu by se neměla sbírat, ale nelzece by se na ni měl především dívat a kochat se jejím tvarem, velikostí a prohlédnout si místo výskytu. Měl by si místo nálezu poznamenat a oznámit je v muzeu nebo známému mykologovi.

Dvě osobní vzpomínky autora textu popisují nadšení při vzácném nálezů korálovce:

„Vzpomínám si na nález korálovce bukového pod Malým Bezdězem. Šplhali jsme tenkrát po svažité stezičce, a když jsme byli v polovině kopce, tak jsme dole pod ním uviděli na obrovském padlém kmeni přes půl metru velikou, bílou kouli. Neváhali jsme a seběhli jsme k tomuto objevu a fotografovali zleva, zprava, zdola, shora. Ostatní opozdivší se kolegové už ani na Bezděz nelezli, přidali se k nám, fotografovali a obdivovali.“

„Jednou mě oslovil houbař, který pod Jezeřím našel korálovec. Chtěl vědět název houby a hlavně chtěl zjistit, zda je jedlá. Byla to dost velká plodnice a já se nad ní rozplýval potěšením. Potvrdil jsem mu jedlost houby, zdůrazňoval její výjimečnost a požádal jsem jej o kousek plodnice do sbírky. Tu jsem si uvědomil chybu ve svém postupu, neboť houbař se po identifikaci houby a zjištění informací

k daru neměl. Až když jsem se zmínil o sankcích při porušení zákona o ochraně přírody, dovolil mi kousek plodnice odříznout.“

Protože na Chomutovsku máme řadu krásných hodnotných bučin, byl zde korálovec bukový nalezen na více místech. Zaznamenán byl opakovaně v Bezručově údolí (od Bečova po Horu Sv. Šebestiána), u vodní nádrže Kamenička, v bučinách u zříceniny hradu Najštejna u Jirkova, opakovaně v oboře na Červeném Hrádku, na bukovém břevnu výpustě Ovčích rybníků u Boleboře, v údolí potoka Lužce nad Drmalskou myslivnou, v údolí Kundratického potoka u Vysoké Pece, na více místech v NPR Jezerka a v údolí Šramnického potoka u zámku Jezeří. Doklady k uvedeným lokalitám jsou uloženy v herbáři Oblastního muzea v Chomutově (CHOM). Jsem přesvědčen, že korálovec bukový se na Chomutovsku může vyskytovat ještě na dalších místech.

Vzácnější korálovec jedlový (*Hericium flagellum*) roste na jehličnatých stromech, hlavně na jedlích, výjimečně na smrku. Má delší ostny, nahloučené do skupinek pouze na koncích větviček. Při nálezu může být pokládán za korálovec bukový. V Červeném seznamu hub (makromycetů) ČR (Holec et Beran 2006) je zařazen v kategorii NT (téměř ohrožený druh). Je rovněž jedlý. Na Chomutovsku dosud nebyl zaznamenán.

Korálovec ježatý (*Hericium erinaceus*) se liší od předešlých korálovců kompaktnější, více zaoblenou plodnicí a někdy až téměř 5 cm dlouhými ostny. Je jedlý, ale je také uvedený v Červeném seznamu hub ČR (makromycetů) (Holec et Beran 2006) a je zařazen v kategorii VU (zranitelný druh). Roste od června do listopadu na kmenech a silných větvích starších živých stromů, převážně buku a dubů. Výjimečně může vyrůst na habrech, jasaněch, jabloních nebo na ořešácích. V severozápadních Čechách jsem jej našel na jabloni v obci Evaň u Peruce (CHOM).

Jak jsem se zmínil výše, korálovec ježatý má množství léčivých látek, je jedlý, ale není třeba ho v přírodě vyhledávat. Pro léčebné účely je možné si jej velmi snadno doma vypěstovat ze zakoupené sadby.

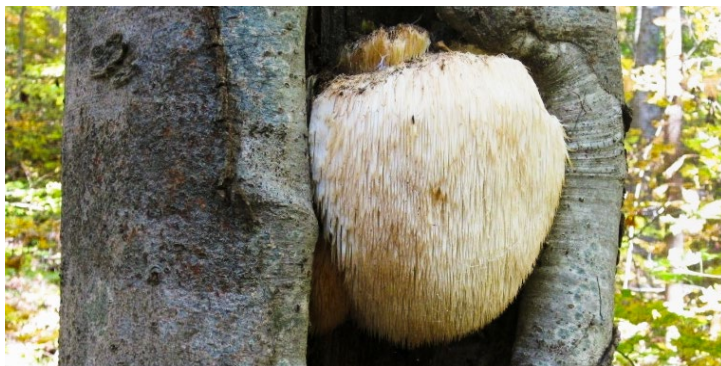
Korálovec jedlový

foto: Stanislav Jirásek,

www.biolib.cz

Korálovec ježatý

foto: www.naturgreen.cz

Bohaté a letité zkušenosti s pěstováním korálovce ježatého mají v Číně a Japonsku. V místech, kde se pěstuje, se mu vzhledem k jeho tvaru a velikosti přezdívá „opičí hlava“, „lví hřívá“ nebo „brada starce“.

U nás existují společnosti, které připravují pěstební substrát s návodem, jak a kde korálovec ježatý pěstovat. Jedna firma slibuje, že ze tříkilogramového substrátu můžete do 4 týdnů získat až 40 % váhy sušeného substrátu. Vyrostlé plodnice lze nasušit, umlít na prášek a užívat po lžičkách, nebo z nich připravovat čaj. Vypěstované houby lze rovněž pojídat, protože korálovec ježatý se řadí mezi velmi chutné a jemné houby. Smažením získají zajímavou chuť připomínající lilek nebo humra, ale mohou se též vařit nebo dusit.

Korálovce patří mezi vzácné druhy hub. Ze tří v ČR rostoucích druhů se na Chomutovsku nachází pouze korálovec bukový (*Hericium coralloides*), např. v Bezručově údolí, v NPR Jezerka aj. V obci Evaň u Peruce byl na jabloni nalezen korálovec ježatý (*Hericium erinaceus*). Korálovec jedlový (*Hericium flagellum*) nebyl na Chomutovsku dosud nalezen. Doklady ke všem uvedeným lokalitám jsou uloženy v herbáři Oblastního muzea v Chomutově.

Literatura

- Hagara L., Antonín V. et Baier J. (1999): Houby – Aventinum, Praha.
- Holec J. et Beran M. [eds] (2006): Červený seznam hub (makromycety) České republiky. – Příroda, Praha.
- Holec J., Bielich A. et Beran M. (2012): Přehled hub střední Evropy. – Academia, Praha.
- Socha R. et Jegorov A. (2014): Encyklopedie léčivých hub. – Academia, Praha.
- Socha R. et Vít A. (2014): Dřevní houby přírodě a kuchyni. – Eminent, Praha.
- <https://www.superionherbs.cz/koralovec-jezaty>
- https://www.wikipedia/koralovec_bukovy
- https://www.naturgreen/koralovec_jezaty
- https://www.myko.cz_mykoatlas
- <https://www.mykologie.net>
- <https://www.biolib.cz>
- https://www.Flower_Factory

Der Stachelbart, ein interessanter Pilz aus der Umgebung von Komotau

Der Stachelbart gehört zu den seltenen Pilzarten. Von den drei in der ČR wachsenden Arten kommt in der Umgebung von Komotau nur der Ästige Stachelbart (*Hericum coralloides*) vor, beispielsweise im Bezručůtal im Nationalen Naturschutzgebiet Jezerka und anderswo. In der Ortschaft Evaň bei Peruc wurde auf einem Apfelbaum der Igel-Stachelbart (*Hericum erinacaeus*, auch Löwenmähne genannt) gefunden. Der Tannen-Stachelbart (*Hericum flagellum*) wurde bislang noch nicht in der Umgebung von Komotau entdeckt. Angaben zu allen genannten Fundorten sind im Herbarium des Regionalmuseums in Komotau hinterlegt.

Příspěvek k poznání mandelinek (Coleoptera: Chrysomelidae) NPR Úhošť u Kadaně

Pavel Krásenský

Úvod

Národní přírodní rezervace Úhošť u Kadaně je známa především jako významná botanická lokalita s řadou vzácných a floristicky zajímavých druhů rostlin a také poměrně hojným výskytem kriticky ohroženého pavouka stepníka černonohého (*Eresus sandaliatus*). V minulosti byla však poměrně malá pozornost věnována fytofágním broukům, tedy čeledím, jejichž zástupci žijí na nejrůznějších rostlinách. Mezi ně patří atraktivní a na druhy poměrně bohatá čeleď mandelinkovití (Chrysomelidae). V současné době je na území České republiky známo asi 555 druhů (Sekerka et al. 2017). Z NPR Úhošť existuje pravděpodobně jediná komplexní práce věnující se mandelinkám. Jedná se o výsledky dílčího průzkumu mandelinek a nosatců v suťovém lese, na stepních stráních a pastvinách na jihovýchodních svazích Úhoště směrem k vesnici Brodce (Strejček 1993). Celkem se v ní uvádí výskyt 49 druhů mandelinek, včetně dřebčίκů podčeledi Alticinae. V průběhu roku 2018 a 2019 jsem pro Agenturu ochrany přírody a krajiny prováděl entomologický průzkum fytofágních a saproxylických brouků celého chráněného území. Průzkum byl zaměřen jak na mandelinky žijící na bylinách, tak na druhy, které svůj vývoj prodělávají na keřích či stromech. Do průzkumu nebyla zahrnuta výše zmíněná podčeleď Alticinae, a to z důvodu složité determinace.

Stručná charakteristika lokality

NPR Úhošť se nachází v severozápadních Čechách v okrese Chomutov asi 2,5 km jihovýchodně od Kadaně. Byla vyhlášena v roce 1974 a v současné době má rozlohu 345 hektarů. Nadmořská výška lokality se pohybuje od 320 do 593 m. Předmětem ochrany jsou zde stepní a lesostepní společenstva na svazích tabulové hory Úhošť. Náhorní plošina o rozloze asi 82 ha je tvořena lučními porosty a remízky a v minulosti byla z NPR vyjmuta. Na příkrých svazích rezervace se nacházejí suťové lesy, skalní stepi a stepi, které hostí množství zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů. V severní části lokality se nacházejí starší buko-habřiny, v západní pak teplomilné doubravy s borovicí lesní. Velkou část lesních porostů NPR tvoří javor babyka.

Poměrně drobná mandelinka *Sermylassa halensis* žijící na různých druzích svízelů (*Galium* spp.).

foto: Pavel Krásenský

Vyskytuje se zde několik druhů orchidejí a nejnámějším z nich je vstavač mužský (*Orchis mascula*), který zde má velmi silnou populaci. Roste zde i několik druhů kavylů včetně vzácného kavylu olysálého (*Stipa zalesskii*). Mezi nejvýznamnější druhy bezobratlých patří například kriticky ohrožený stepník *Eresus sandaliatus*, vzácný nosatec *Omphalapion buddebergi* nebo velmi vzácný myrmekofilní drabčík *Myrmoecia plicatus*. Nově zde byl také potvrzen výskyt dvou druhů cikád (Igor Malenovský pers. comm.).

Materiál a metodika

Mandelinky byly sbírány od března do konce října a pro sběr byly použity tyto metody: individuální sběr, smýkání, oklep stromů a keřů a prosev. Nomenklatura je použita podle Zahradníka (2017). Pokud není uvedeno jinak, vše Pavel Krásenský lgt. et det., Pavel Krásenský a Oblastní muzeum a galerie v Mostě coll. Druhy zařazené v Červeném seznamu ohrožených druhů České republiky (Sekerka et al. 2017) jsou stručně okomentovány a je u nich uveden stupeň ohrožení.

Fotografie živých brouků byly pořízené digitální zrcadlovkou Canon EOS R a objektivem Canon MP-E65 1–5x. Výsledné fotografie byly upraveny v programu Adobe Photoshop CC 2020.

Seznam zjištěných druhů

Cassida panzeri (Weise, 1907)

Vzácný druh vyskytující se roztroušeně po celé ČR. V severozápadních Čechách znám také z vojenského prostoru Vroutek (Pavel Krásenský, nepublikované údaje). Jako živné rostliny se uvádějí hadí mord nízký (*Scorzonera humilis*), lopuchy rodu *Arctium* a také kozí brada luční (*Tragopogon pratensis*), jež je živnou rostlinou zdejší populace. V červeném seznamu je uvedena jako ohrožený druh (EN). 2. VI. 2018, 2 ex.; 27. V. 2019, 1 ex.; 2. VI. 2019, 2 ex.

Cassida prasina (Illiger, 1798)

Poměrně vzácný teplomilný druh vyskytující se především na stepních a polostepních lokalitách. Vyskytuje se na různých druzích hvězdnicovitých rostlin, nejčastěji na řebříčku obecném (*Achillea millefolium*). 21. IV. 2019, 1 ex.; 8. V. 2019, 1 ex.

Cassida rubiginosa rubiginosa (O. F. Müller, 1776)

8. V. 2019, 3 ex.

Cassida sanguinolenta (O. F. Müller, 1776)

6. VII. 2019, 2 ex.

Cassida stigmatica (Suffrian, 1844)

27. V. 2019, 1 ex.; 4. VI. 2019, 3 ex.

Clytra laeviuscula (Ratzeburg, 1837)

4. VII. 2018, 1 ex.; 6. VII. 2019, více ex.

Clytra quadripunctata quadripunctata (Linnaeus, 1758)

27. V. 2019, více ex.

Cryptocephalus bilineatus (Linnaeus, 1767)

8. VII. 2018, 2 ex.; 8. V. 2019, 5 ex.

Cryptocephalus cordiger (Linnaeus, 1758)

21. IV. 2019, 2 ex.; 8. V. 2019, 1 ex.; 27. V. 2019, 3 ex.

Cryptocephalus flavipes (Fabricius, 1781)

30. IV. 2018, 1 ex.; 7. V. 2018, 2 ex.; 19. V. 2018, 10 ex.; 8. V. 2019, 4 ex.; 27. V. 2019, 6 ex.; 6. VII. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus chrysopus (Gmelin, 1790)

8. V. 2019, 2 ex.; 13. V. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus labiatus (Linnaeus, 1760)

6. VII. 2019, 4 ex.

Cryptocephalus moraei (Linnaeus, 1758)

8. VII. 2018, 1 ex.; 8. V. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus nitidus (Linnaeus, 1758)

19. V. 2018, 2 ex.; 14. VI. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus ocellatus (Drapiez, 1819)

8. VII. 2018, 1 ex.

Cryptocephalus sericeus (Linnaeus, 1758)

8. V. 2019, 2 ex.; 27. V. 2019, 2 ex.; 6. VII. 2019, 6 ex.

Cryptocephalus schaefferi schaefferi (Schrank, 1789)

Vzácný teplomilný druh žijící lokálně po celé ČR. V severozápadních Čechách je znám především z přírodní památky Stroupeč. Objevuje se již od poloviny dubna do konce května na osluněných keřích a stromech. V červeném seznamu je uveden jako ohrožený druh (EN).

21. IV. 2019, 1 ex.; 8. V. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus vittatus (Fabricius, 1775)

Poměrně vzácný druh vyskytující se roztroušeně po celém území ČR. Žije na nejrůznějších rostlinách, například na kručince barvířské (*Genista tinctoria*), janovci metlatém (*Sarothamnus scoparius*), vřetáku obecném (*Tanacetum vulgare*), řebříčku (*Achillea* spp.) a dalších. V červeném seznamu je uveden jako ohrožený druh (EN).

14. VI. 2019, 2 ex.

Cryptocephalus bameuli (Duhadelborde, 1999)

19. V. 2018, 2 ex.

Cryptocephalus bipunctatus (Linnaeus, 1758)

19. V. 2018, 3 ex.; 8. VII. 2018, 2 ex.; 8. V. 2019, 2 ex.; 27. V. 2019, 2 ex.; 6. VII. 2019, 3 ex.

Cryptocephalus flavipes (Fabricius, 1781)

19. V. 2018, 10 ex.; 27. V. 2019, 4 ex.; 6. VII. 2019, 1 ex.

Cryptocephalus fulvus (Goeze, 1777)

8. VII. 2018, 10 ex.

Cryptocephalus violaceus (Laicharting, 1781)

19. V. 2018, 5 ex.; 6. VII. 2018, 2 ex.; 13. V. 2019, 2 ex.; 27. V. 2019, 5 ex.; 4. VI. 2019, 1 ex.; 6. VII. 2019, 2 ex.

Derocrepis rufipes (Linnaeus, 1758)

19. V. 2018, 2 ex.

Velmi vzácná mandelinka
Entomoscelis adonidis,
jejíž živnou rostlinou je
hlaváček jarní (*Adonis
vernalis*). Ten se v NPR
Úhošť nevyskytuje,
a tak ji můžete najít
v jižní části rezervace na
různých brukvovitých
(*Brassicaceae*).
foto: Pavel Krásenský

Entomoscelis adonidis (Pallas, 1771)

Z našeho území je znám především z jižní Moravy, nálezy z Čech jsou velmi vzácné. Nejčastěji je tento druh spojován s hlaváčkem jarním (*Adonis vernalis*), na kterém se vyvíjí. Jeho vývoj je však udáván i z různých brukvovitých rostlin. Z nich se vyvíjí v trýzlu malokvětém (*Erysimum cheiranthoides* L.).

8. V. 2019, 2 ex.; 13. V. 2019, 6 ex., 2 ex. J. Pelikán coll.

Galeruca tanacetii tanacetii (Linnaeus, 1758)

19. V. 2018, 2 ex.; 27. V. 2019, 3 ex.; 6. VII. 2019, 3 ex.

Gastrophysa viridula viridula (DeGeer, 1775)

6. VII. 2019, 2 ex.

***Gonioctena* sp.**

19. V. 2018, 4 ex.; 8. V. 2019, 4 ex.

Hispa atra (Linnaeus, 1767)

22. IV. 2018, 1 ex.; 30. IV. 2018, 5 ex.; 7. V. 2018, 1 ex.; 8. VII. 2018, 4 ex.; 21. IV. 2019, 1 ex.; 8. V. 2019, 5 ex.; 13. V. 2019, 1 ex.; 27. V. 2019, 3 ex.

Chrysolina analis (Linnaeus, 1767)

Vzácný druh rozšířený roztroušeně po celé ČR. Nejčastěji obývá suché písčité lokality, ale i pole, louky nebo pastviny. V severozápadních Čechách je znám především z Českého středohoří nebo Žatecka (např. PP Stroupeč). V červeném seznamu je uveden jako kriticky ohrožený druh (CR).

14. IV. 2018, 1 ex.

Mandelinka *Timarcha goettingensis* je nápadný a vzácný druh, který se objevuje již velmi brzo na jaře. Můžete ji spatřit, jak pobíhá po zemi mezi rašící trávou.

foto: Pavel Krásenský

Chrysolina sturmi (Westhoff, 1882)

24. IV. 2019, 1 ex.

Chrysomela vigintipunctata vigintipunctata (Scopoli, 1763)

24. IV. 2019, 3 ex.

Labidostomis longimana (Linnaeus, 1761)

19. V. 2018, 2 ex.; 8. VII. 2018, 2 ex.; 6. VII. 2019, 1 ex.

Lilioceris merdigera (Linnaeus, 1758)

1. VII. 2018, 2 ex.

Lochmaea crataegi (Forster, 1771)

30. IV. 2018, 1 ex.; 7. IV. 2019, 4 ex.; 14. IV. 2019, 1 ex.; 24. IV. 2019, 1 ex.; 13. V. 2019, 1 ex.

Luperus luperus (Sulzer, 1776)

8. V. 2019, 8 ex.; 27. V. 2019, 2 ex.; 14. VI. 2019, 1 ex.; 6. VII. 2019, 4 ex.

Luperus flavipes (Linnaeus, 1767)

19. V. 2018, 1 ex.

Orsodacne cerasi (Linnaeus, 1758)

27. V. 2019, 2 ex.; 14. VI. 2019, 1 ex.; 6. VII. 2019, 3 ex.

Oulema melanopus (Linnaeus, 1758)

4. VII. 2018, 1 ex.; 8. VII. 2018, 8 ex.

Oulema obscura (Stephens, 1831)

19. V. 2018, 2 ex.; 8. VII. 2018, 1 ex.

Pachybrachis tessellatus tessellatus (Olivier, 1791)

6. VII. 2019, 3 ex.

Sermylassa halensis (Linnaeus, 1767)

8. VII. 2018, 7 ex.

Smaragdina affinis affinis (Illiger, 1794)

27. V. 2019, 2 ex.

Smaragdina aurita (Linnaeus, 1767)

19. V. 2018, 2 ex.

Timarcha goettingensis goettingensis (Linnaeus, 1758)

Nápadná mandelinka žijící roztroušeně na stepních lokalitách po celé ČR. V severozápadních Čechách známa z mnoha lokalit v Českém středohoří nebo na Žatecku (např. NPR Raná, NPR Oblík, PP Stroupeč ad.). Využívá se v různých druzích svízelů (*Galium* spp.). V červeném seznamu je uvedena v kategorii kriticky ohrožený (CR).

23. IX. 2019, 2 ex. coll., více ex. observ.

Závěr

V průběhu roku 2018 a 2019 bylo v NPR Úhošť zjištěno celkem 46 druhů mandelinek, z nichž 6 je zařazeno v Červeném seznamu ohrožených druhů České republiky. Mezi nejvýznamnější patří druhy zařazené v kategorii kriticky ohrožený (CR): *Entomoscelis adonidis*, *Chrysolina analis* a *Timarcha goettingensis goettingensis*. Zbývající tři druhy jsou zařazeny v kategorii ohrožený (EN): *Cassida panzeri*, *Cryptocephalus schaefferi schaefferi* a *C. vittatus*. Za zmínku stojí také *Cassida prasina*, která se v Čechách vyskytuje poměrně vzácně. Vzhledem k výjimečnosti lokality a také různorodosti biotopů se dá předpokládat, že výčet druhů zcela jistě není konečný.

Literatura

- Sekerka L., Bezděk J., Pelikán J., Čížek P. & Strejček J. (2017): Chrysomelidae s. lat. (mandelinkovití). – In: Hejda R., Farkač J. & Chobot K. [eds] (2017): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. – Příroda, Praha, 36: 308–316
- Strejček J. (1993): Zpráva o výsledku dílčího průzkumu brouků čeledi Chrysomelidae (s.l.), Bruchidae, Urodonidae, Anthribidae a Curculionidae (s.l.) na lokalitě Brodce u Kadaně provedeném v květnu až srpnu 1987. Sborník Okresního muzea v Mostě, řada přírodovědná, [1991–1992], 13/14: 71–81.
- Zahradník P. (2017): Seznam brouků České republiky a Slovenska. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy, 544 pp.

**Beitrag zur Bestimmung von Blattkäfern
(Coleoptera: Chrysomelidae)
NPR Úhošť u Kadaně**

Im Verlauf der Jahre 2018 und 2019 wurden im Nationalen Naturschutzgebiet Úhošť insgesamt 46 Blattkäferarten festgestellt, von denen 6 in die Rote Liste der gefährdeten Arten der Tschechischen Republik aufgenommen wurden. Zu den bedeutendsten gehören die in die Kategorie CR (vom Aussterben bedroht) eingereihten Arten: *Entomoscelis adonidis*, *Chrysolina analis* und *Timarcha goettingensis goettingensis*. Die verbleibenden Arten wurden in die Kategorie EN (stark gefährdet) eingereiht: *Cassida panzeri*, *Cryptocephalus schaefferi schaefferi* und *C. vittatus*. Zu erwähnen wäre auch *Cassida prasina*, die in Tschechien relativ selten vorkommt. Angesichts der Außergewöhnlichkeit der Lokalität sowie der Vielgestalt der Biotope kann angenommen werden, dass diese Artenzahl noch nicht endgültig ist.

Zaniklé kostely sv. Martina v Rusové

Jiří Crkal

Závěr existence kostelů v Rusové se tak trochu vymyká osudům ostatních zaniklých sakrálních staveb v severozápadních Čechách, potažmo v celých bývalých Sudetech. Zatímco starý gotický kostel bral za své ještě přispěním původních německých obyvatel, o přednostní demolici nového kostela požádala samotná církev, aby jeho krov mohla použít při opravě jiné chátrající stavby. Mladší z kostelů nevznikl na místě původní stavby, která byla víceméně ponechána svému osudu, ale zcela jinde. Kostely také nezmizely úplně, ale jejich zdivo je v terénu dosud patrné, pouze překryté kamennými destrukcemi.

Počátky vlastní vsi Rusové, ještě nedávno nazývané Rajšdorf či původně Reischdorf, se začínají psát někdy ve druhé polovině 13. století, v období vrcholící zemědělské a hornické kolonizace této části Krušných hor. To odvozujeme z dalších historických souvislostí, právě v této době se prudce rozvíjí těžba a zpracování stříbrných a jiných rud na Přísečnicku, s čímž souvisí i rozvoj vlastní Přísečnice jako centra celé oblasti. Z tohoto období také pocházejí archeologické nálezy z Doliny/Dörnsdorfu, sesterské vsi Rusové, a Spindelbachu¹, zatímco nálezy z Rusové jsou prozatím velmi skoupé.

Z jejího extravilánu pochází pouze několik keramických zlomků rámcově zařaditelných na přelom 13. a 14. století a pražský groš Václava II. První písemná zmínka o vsi pochází až z roku 1367, kdy již byla rozdělena mezi dvě rodové větve pánů ze Šumburka, sídlících na hradech Perštejn a Hasištejn². Stěžejní pro existenci a rozvoj vsi byla poloha na dálkových komunikacích směřujících z nitra Čech do Saska. Právě zde se stýkaly jejich dvě větve, vedoucí od Kralup a Kadaně.

**„Starý“ kostel sv. Martina,
současný stav. Pohled do
lodi kostela od západu,
v pozadí vyvýšené
destrukce presbytáře
a sakristie**
foto: Jiří Crkal

Část intravilánu Rusové na Mapě stabilního katastru 1843. 1. „starý“ kostel, ještě obklopený původním hřbitovem; 2. budova fary; 3. místo „nového“ kostela. Ve výřezu vyobrazení kostela na mapě lesních výměr v roce 1590

Na plánovité založení odkazuje dispozice dlouhé lesní lánové vsi, s usedlostmi okapové orientace vůči protékající vodoteči, původně pravděpodobně jednořadé a dále narůstající postupným vývojem. Již v roce 1533 zde stál úctyhodný počet 71 usedlostí. Nárůst počtu obyvatel patrně podnítl stavbu vlastního kostela, když původní farní kostel v Přísečnici již nemusel kapacitně postačovat. Dosud nic neukazuje na existenci sakrální stavby už v počáteční fázi vsi a není uvedena ani v žádných primárních pramenech.

Starý kostel sv. Martina

Kostel byl postaven v pomyslném středu vsi, kde se od silnice směřující z Přísečnice na Výsluní odděluje silnice do Kadaně. Před zánikem stavby nebyl proveden žádný stavební průzkum ani zaměření, a jediným vodítkem pro její časové zařazení může být pouze rozbor dochovaných architektonických prvků či starých vyobrazení. Archivní průzkum provedl v souvislosti s výstavbou přehradní nádrže J. Kynčil (*Kynčil 1971, 56–58*).

Podle německé regionální literatury kostel vznikl jako hřbitovní kaple v 15. století a je poprvé písemně zmiňován k roku 1591. Kostel obehnaný hřbitovní zdí s branou je také vyobrazen na mapě lesních výměr z roku 1590 (*NA Praha, MM, kart. č. 904*). Bližší údaje uvádí poprvé soupis stavu kostelů z let 1650–1652: „též starý kostelíček v Reischdorfu od nepřítelů zpustošený, má ve správě farář Přísečnický, kterému obec odvozuje ročně 17 kop 51 gr.“ (*Bílek 1885, 367*). Místní tradice zaznamenává vyhoření kostela, ale zda souviselo

**„Starý“ kostel
sv. Martina,
kolem roku 1900.
Vlevo dosud stojící
válečný pomník**
foto: NPÚ Ústí nad Labem

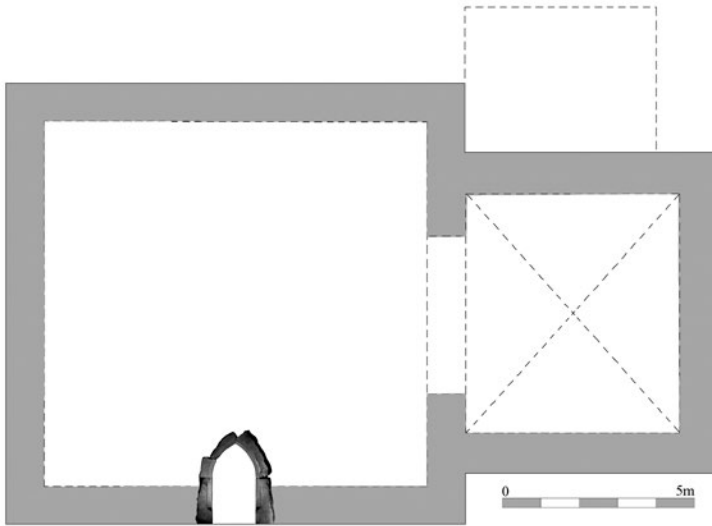
**„Starý“ kostel
sv. Martina,
kolem roku 1930**
foto: Hedwig Korb
von Weidenheim,
OM Chomutov;
www.znicenekostely

s událostmi třicetileté války, zůstává otázkou.³ Letopočet 1689 uvedený na hlavním trámu lodi datuje barokní úpravy, které určují podobu stavby až do konečného zániku. V registru započatém roku 1670 je uváděn jako pohřební kaple, *Totenkapelle*, a až v roce 1726 se stává filiálním ke kostelu v Přísečnici. Roku 1783 zde byla zřízena lokálie a teprve roku 1892 vznikla samostatná farnost, v které se prvním farářem stal dosavadní lokalista Josef Zumpfe.⁴

Kostel byl orientovanou stavbou s klasickým uspořádáním, kde se ke čtvercové lodi o rozměrech 12 × 11,5 metru přimykala odsazený, rovněž pravoúhlý presbytář s rozměry 6,6 × 8,6 metru. Průměrná

**Půdorys „starého“
kostela s vloženým
portálem**

šířka zdiva pojeného pevnou vápennou maltou je kolem jednoho metru.⁵ Původně kostel obklopovala hřbitovní zeď s klenutou branou (již v r. 1590), oboje bylo odstraněno po zrušení a přesunu hřbitova roku 1874.

Přístup do interiéru zajišťovaly dva vchody, hlavní s hrotitým gotickým portálem v jižní stěně lodi a druhý druhotně proražený v západní štítové zdi. Oba byly kryty dřevěnými předsíněmi. Loď osvětlovaly dvě dvojice oken s půlkruhovými záklenky, pocházející patrně z doby barokní přestavby v místě původních gotických oken, a malé okno nalevo od vstupu. Presbytář osvětlovalo malé kruhové okno ve východní stěně nad původním zaslepeným. V zadní části lodi byla v rozích vestavěná schodiště, která vedla na kůr a na postranní galerie, a z pravého schodiště byly přístupné varhany. Strop lodi byl dřevěný, plochý, presbytář byl zaklenut jedním polem křížové klenby se žebry s klínovým, jednoduše vyžlabeným profilem (šíře 14 cm). Původní gotický triumfální oblouk mohl být v horní části nahrazen barokním, půlkruhovým.

Střecha objektu se strmými bedněnými štíty byla roku 1854 nově pokryta šindelem a v jejím středu se nacházela sanktusová věžička (rovněž již v r. 1590). Kvůli jejímu špatnému stavu musely být zvony až do opravy roku 1837 provizorně zavěšeny v samostatné zvonici u silnice. V roce 1770 se měla ke kostelu přistavět věž, ale kvůli vysoké hladině spodní vody bylo od stavby upuštěno. Původní tři zvony o celkové váze 450 liber (velký z roku 1848 a sanktusní z roku 1894 od chomutovské firmy Herold) byly zrekvírovány v roce 1916, nové (172 a 77 kg), opět od Herolda, se na kostel dostaly v roce 1922. Původně se také na věžičce nacházely hodiny patřící obci. V roce 1925 byly sejmuty a uloženy na půdě. K severní stěně presbytáře

**Jediný známý pohled
do interiéru „starého“
kostela sv. Martina,
kolem roku 1900**
foto: NPÚ Ústí nad
Labem

se připojovala nedatovaná sakristie přístupná malými schody a těžkými dřevěnými dveřmi a osvětlená malým čtvercovým okénkem ve východní zdi. Její renovace proběhla roku 1855.

K vnitřnímu vybavení kostela patřil hlavní oltář z druhé poloviny 17. století se sochou sv. Martina, sochami Matky Boží a apoštolů Petra a Pavla po stranách, dále pravý postranní oltář Panny Marie s Ježíškem a soškami Boha Otce a sv. Ducha z roku 1855, levý postranní oltář sv. Jana Nepomuka, také socha sv. Floriána na podstavci, sedm malých a sedm větších obrazů (mezi nimi vynikal obraz sv. Rodiny), křížová cesta na postranních galeriích a bohoslužebné náčiní a roucha (kasule s letopočtem „1695“). Dřevěná kazatelna stála při levé straně triumfálního oblouku, na empoře se nacházely varhany o šesti mutacích (renovované 1843, naposledy 1933), v lodi stálo ve dvou řadách celkem devatenáct lavic, byla tam křtitelnice se zinkovou nádobou a jednoduchá zpovědnice.

Kostel byl průběžně opravován. Velká renovace proběhla roku 1869, kdy byla opravena věžička, část střechy, varhany a byly restaurovány obrazy na empoře za celkovou částku 1 057 zlatých. Poslední velké renovace proběhly za výrazného přispění patronů kostela, posledních majitelů panství Buquoyů v letech 1925 a 1928. Při nich byly opraveny vnější i vnitřní omítky a věžička. Původní podlaha z kamenných desek pocházející z roku 1854 byla nahrazena vyvýšenou dřevěnou, kostel dostal elektrické osvětlení a firma Helmich z Chomutova renovovala veškeré dřevěné vybavení. Během poslední opravy byly na stěnách presbytáře objeveny malby a nápisy, z nichž byl čitelný pouze jediný nad vchodem do sakristie: *„Hat der Heyl: Dreyfaltigkeit wie auch seinen neben Heyl: Patron der gekrönten Jungfrau Maria, dem H: Simon Stock, den hey! 14 Nothelfern sein*

**Budova fary čp. 210
před rekonstrukcí,
před rokem 1943
foto: archiv autora**

g-.gtz Engel dem h; Michael-Francisco Sephico, demh: Antoy de Papua, dem H: Johann ep Nepomukcenus, und dem h: Martin zu ehren hat dieses Bild verfertigen lassen: Fracciseus Peinelt zu Zeit Richter und Hanß Pöschl, Hanß Panhans, Friedr. Haan. --- Panhans, Georg Köhler, Samuel Haan, Hans Peinelt, Heinrich Haan, Crist – Samuel – es --- Anno 1776". Omítka v presbytáři nese stopy několika vrstev bílé vápenné výmalby a poslední světle modré vrstvy, stejně tak vstupní portál; klenební žebro mělo bílý a později růžový vápenný nátěr.

Prostranství před kostelem (zvané *Kirchplatz*) bylo v meziválečném období ohraničeno nově zasázenými stromy, z nichž většina dosud stojí. Také pomník padlých, slavnostně odhalený 18. října 1893, se stále nachází na původním místě. Barokní sloup se sochou Dobrého pastýře, zhotovený roku 1715 nákladem Franze Peinelta, byl po renovaci přesunut na náměstí v Hoře sv. Šebestiána. Pod kostelem se nacházela škola a nad ním, respektive nad původním hřbitovem, farní budova čp. 210⁶. Ke kostelu náležel ještě roku 1843 tzv. farní lán, který byl původně vybavením usedlosti čp. 18.

S výstavbou nového kostela přestal být kostel využíván. 13. října 1940 se zde konala poslední sobotní bohoslužba, o týden později závěrečná mše a kostel byl uzavřen. Osudným se mu stal požár sousední fary o druhém vánočním svátku 1943. Tehdy nechal farář Stupka sejmut krov kostela a trámy použil na opravu fary. Střešní šindele potom posloužily jako palivo utečencům z východních německých oblastí, ubytovaným v zimě roku 1945 v sousední škole. Z kostela tehdy zůstaly stát holé zdi, viditelné ještě na leteckém snímku z roku 1954, ale o dva roky mladší snímek jej zachycuje již v rozvalinách. V tomto stavu setrvává dodnes, sutiny dosud skrývají zdiva snad až dvoumetrové výše (presbytář) a jsou porostlé náletovými dřevinami. Pozemek byl nedávno navrácen církvi.

Nový kostel sv. Martina

**„Nový“ kostel
sv. Martina těsně
po dokončení**

foto: sbírka
F. Diettricha

Protože kostel svou velikostí již dlouho nepostačoval stále narůstajícímu počtu farníků, od počátku 19. století byly hledány cesty k výstavbě nového kostela (v polovině 19. století žilo v Rusové téměř 2 000 osob, na konci století už 3 500). Již v roce 1836 poskytli pozemek k jeho výstavbě majitelé pozemků z čp. 24 a 26, ale ke stavbě tehdy nedošlo. Ještě koncem 19. století farář Zumpfe založil Spolek pro výstavbu kostela. Rozpočet byl 100 000 korun; podařilo se shromáždit 70 000 korun a zbytek slíbili poskytnout Buquoyové, patroni kostela.

Plán kostela v secesním stylu vypracoval architekt Anton Möller z Varnsdorfu, stavba ale vážla na výběru stavebního místa. Vše potom zhatila první světová válka, kdy částka musela být poskytnuta jako válečná půjčka. V dalším úsilí pokračoval farář Franz Stupka, který v roce 1931 založil stavební výbor a pomocí sbírek sháněl prostředky ke stavbě. Když v roce 1929 vyhořel dům čp. 127, pozemky pod ním spolu se sousedním lodem vykoupili pánové J. Scherling a K. Rimpl a darovali je kostelnímu spolku. Místo mělo výhodnou polohu 400 metrů od původního kostela, na hranici mezi Dolní a Horní Rusovou, čímž se zabránilo potenciálním třenicím mezi obyvateli obou částí obce.

Pohled do interiéru

„nového“ kostela

v 60. letech

foto: sbírka M. Trskové

Plány vypracoval místní architekt Julius Lienert (čp. 248) a stavbu vedli stavební mistr architekt Johann Dotzauer z Chomutova a zednický mistr Josef Merten z Nové Vsi. Základní kámen byl slavnostně položen 1. 9. 1935. Stavba proběhla v šesti etapách a slavnostně vysvěcena byla 14. 9. 1939, dokončovací práce ale probíhaly ještě celý následující rok a byly zakončeny malířskými pracemi v říjnu 1940. Stavební kámen poskytl lom přímo u stavby, dřevo darovali Buquoyové. Kostel svou neotřelou neslohovou architekturou připomínal kostely ve Středomoří.

Neorientovaná stavba z lomového, částečně omítaného zdiva se skládala z obdélné lodi a odsazeného presbytáře zakončeného půlkruhovou apsidou. Sedlová střecha byla pokryta eternitovou krytinou. K východní stěně byla připojena hranolová věž zastřešená nízkým

jehlanem. Západní průčelí bylo zvýrazněno mělkou slepou arkádou s křížem uvnitř. Po obou stranách vchodu byly dva hranolové přístavky předstupující před západní líc lodi. V jednom byla pamětní kaple obětím světové války, ve druhém vstup na železobetonovou emporu. Interiér osvětlovala obdélná, segmentově zaklenutá vitrážová okna se zvýrazněným klenákem ve vrcholu. Každé z nich mělo svého sponzora.

Ze starého kostela byla přenesena socha sv. Martina, zvony a část výbavy. Nový mobiliář byl pořízen díky jednotlivým dárcům, mimo jiné to byly socha Madony na pravém postranním oltáři a socha mrtvého válečníka v pamětní kapli, obě v životní velikosti, dále 14 zastavební křížové cesty a jesličky. Autory byli umělecký řezbář Ernst Hollitzer a po jeho narukování řezbář z Tyrolska. Pořízeny byly také nové varhany v ceně 5 000 říšských marek. Veškeré údaje týkající se stavby farář Stupka sepsal a uložil ve schránce vložené k základům kostela. V závěru si položil otázku: „*Kdy bude tato schránka otevřena? Jaké budou tyto časy?*“ O pouhých 31 let později přestal kostel existovat a farář sám jej ještě o několik let přežil...⁷

S výstavbou přehrady Přísečnice na počátku sedmdesátých let a se souvisejícím vytyčením hygienického pásma musela být celá ves vysídlena a zbořena. Litoměřické biskupství proto požádalo o přednostní demolici kostela s odůvodněním, že jeho krov lze bez úprav použít na opravovaný kostel v Perštejně. K likvidaci potom došlo v závěru roku 1971 (*Laurenčíková – Gaža 2001, 14*). Z vybavení se mimo krovu dochoval oltářní obraz, který zakoupil Národní památkový ústav a umístil jej rovněž v Perštejně. Dochovaly se i křížová cesta a varhany, které se nacházejí ve hřbitovním kostele v Klášterci nad Ohří, a také socha sv. Martina, kterou si odvezl farář Stupka.

Obvodové zdívo je místy zachováno do metrové výše, zčásti je překryto kamennou sutí a železobetonovými překlady z demolovaného kostela a vše je porostlé náletovými dřevinami. Pozemek v současnosti patří Lesům ČR. Umělecké památky Čech (*Poche 1980, 268*) kostel rozhodl jako stavbu bez umělecké ceny. Přesto tato stavba měla určité památkové hodnoty, a proto její demolice dnes již může pouze litovat.

Exkurs:
Gotický vstupní portál a datace
staršího kostela sv. Martina v Rusové

Jiří Crkal – Kryštof Derner – Miroslav Kovář

Určení doby vzniku středověkého kostela sv. Martina v Rusové je možné podle časového zařazení vstupního portálu, pokud nepřipustíme možnost, že je jeho osazení druhotné. Portál se nacházel ve středu jižní lodi a po její postupné destrukci se v intaktní poloze dochovalo pouze jeho pravé ostění, ostatní části ležely volně před vstupem. V roce 2005 byl portál převezen do Oblastního muzea v Chomutově, doplněn o chybějící část záklenku a znovu sestaven. Dnes se nachází ve sklepení staré chomutovské radnice.

Jediným, kdo se k dataci kostela a portálu v minulosti vyslovil, byl J. Opitz. Ten uvádí jeho vznik v 15. století a portál popisuje jako pozdně gotický se žlábkovaným lícem lomeného oblouku (*Opitz 1943, 82*). Opitz ovšem stejně datuje i ostatní, prokazatelně starší kostely v okolí: Přísečnici, Volyni, pravděpodobně Petlery. (*J. Crkal. – K. Derner*).

Portál s ostrým hrotitým záklenkem má ostění členěné dvěma po sobě jdoucími úzkými výžlabky s navazujícím čtvrtobloučkem (vnitřní šířka u paty 115 cm, výška 221 cm). Právě celkový tvar portálu a především jeho profilace jsou určující pro úvahy o jeho dataci. Portál poněkud postrádá ostroluký tvar, typický pro naše poklasické portály. Zajímavá je profilace jeho ostění. Má negativní pojetí a redukci hmoty, což souvisí s velkou vlnou poklasické (reformní) architektury kolem roku 1300, kam jsou některé naše nejstarší tvary datovány.

Čestným reprezentantem této architektury je na domácí půdě klášterní kostel cisterciáků ve Zlaté Koruně. Právě v něm nacházíme negativní vyžlabené formy, a to již u prvků starší stavební etapy kostela (přibližně mezi lety 1280–1322, obecněji kolem roku 1300), konkrétně u pilířů triumfálního oblouku. Jejich vícenásobně vyžlabené boky mají své paralely u pilířů hornorýnského farního kostela v Sulzu, a především kostela v alsaském Niederhaslachu, jehož formální aparát je v mnoha ohledech srovnatelný s klášterním kostelem v Salemu, z jehož architektury se ve Zlaté Koruně také čerpalo (*Schurr 2007, 233–238*).

Velmi časně byl datován (s výjimkou tympanonu) nepříliš známý lomený portál s dvojicí výžlabků oddělených zářezem v lodi kostela sv. Bartoloměje v Bobruvce.⁸ V nedávné době byl datován do poslední čtvrtiny 13. století (*Líbal 2001, 27*), je však možné, že byl vytesán později. Nelze vyloučit, že architektura klášterního chrámu ve Zlaté Koruně mohla být inspirací například pro jižní portál kostela sv. Bartoloměje v Kocelovicích, kde se rovněž uplatnilo dvojité vyžlabené ostění. Portál je určen do doby kolem roku 1300 (stále aktuálně *Líbal 2001, 183*). Přibližně stejně starý je zřejmě i jižní portál v lodi

kostela sv. Mikuláše v Oticích, který je také profilovaný dvojicí výžlabků oddělených pravoúhlým zářezem (např. *Líbal 2001, 312*).

Cenným a pravděpodobně i časným příkladem portálového ostění s dvojicí výžlabků je západní portál lodi kostela sv. Martina v Racově. Má zřejmě souvislost s hutí kladrubského kláštera. Proto nelze vyloučit, že byl už součástí novostavby kostela v době kolem roku 1310 či krátce poté (*Kaigl 2011, 184, 188*). Kostel v Racově je nově datován do poloviny 14. století. Dobře datovaným prvkem je obdobná profilace ostění sedile v chóru kostela sv. Havla v Rychnově nad Kněžnou, jehož oltář byl vysvěcen v roce 1313.⁹ Mezi roky 1310 a 1340 spadá i vznik severního portálu lodi kostela ve Velharticích, který má profilaci se dvěma výžlabky, a stejně stylově orientovaný je portál kostela v Mlázovech (*Kroupa 1991, 27, 30*).

Patrně z poloviny 14. století pochází západní portál kostela sv. Michaela Archanděla v Meclově (*Kaigl 2012, 10*). Jemu příbuzný kostel sv. Martina v Blížejově je opatrně datován do poloviny, případně až do padesátých let 14. století (*Kaigl 2012, 12*). Připomenout lze i západní portály kostelů sv. Víta v Miřkově a sv. Václava v Křakově. Vznikly snad již kolem roku 1300 nebo na počátku 14. století, ale od ostatních současných (srovnatelných) portálů se odlišují svými stávajícími sokly (*Kaigl 2012, 14, 16*). Z počátku 14. století známe takový portál i z Chebu. Dříve byl spojován s výstavbou dominikánského kláštera.

Analogicky profilovaný je západní portál kostela U Svatých v Domažlicích dochovaný zřejmě na svém původním místě. Má blízko ke zmíněnému portálu v lodi kostela ve Velharticích a také k portálu v chóru dominikánského konventního kostela u sv. Anny v Praze (po roce 1313; k němu též *Kaigl 2012, 19*). Právě profilace posledně uvedeného portálu je zajímavá pro srovnání s pojednávaným portálem

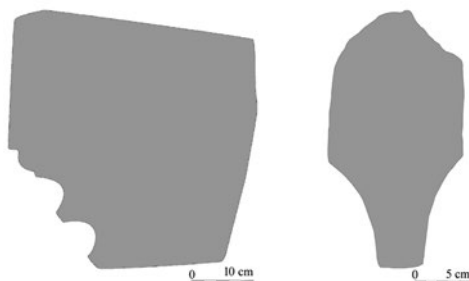
z Rusové, neboť se na něm již uplatnila trojice výžlabků, které se směrem do hloubi ostění zdrobňují (výstižně jej popsal Kaigl 212, 19).

Popsaná profilace ostění se však uplatnila i později. Byla zdokumentována u farních kostelů v horšovotýnském arcijáhenství. Horní hranici pro datování dokumentuje portálek v kostele sv. Jana Křtitele v Kostelci, který vede z chóru do sakristie a vznikl kolem roku 1356 (Kaigl 2012, 22). Připomenout lze i architektonické prvky městského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Tachově, konkrétně sedile v chóru a profilaci pilířů i arkád. Kostel vyrůstal někdy ve třetí čtvrtině 14. století (Líbal 2001, 484). Zajímavé je i srovnání portálu v Rusové s profilacemi několika oken, u nichž se (také?) uplatnila dvojice výžlabků oddělených zářezem. A především, máme zde ostění s vícenásobnými výžlabky, které se směrem do hloubky ostění zužují. Připomeňme alespoň stejně (podobně) řešená ostění oken v presbytáři konventního kostela benediktinů v Sázavě (po r. 1315) a u augustiniánů v Roudnici nad Labem (1333–1338/1340). Dvojitě výžlabená okenní ostění z druhé čtvrtiny 14. století (Líbal 2001, 488, 489) nacházíme v závěru chóru premonstrátského kostela Zvěstování Panny Marie v Teplé. Přirozeně se takováto poklasická profilace objevuje i u řady dalších staveb a jejich architektonických prvků. Někdy je dokonce podmíněna typizovanou výrobou cihelných tvarovek.

Vraťme se k portálu v Rusové a jeho tvarosloví. Jeho čtveroblounek je také prvkem běžně se vyskytujícím u poklasických portálů. Také šikmo sklopené trojúhelníkové stříšky trnoží jsou u nás známé již z několika portálů kolem roku 1270, zobecňují kolem roku 1300 a v první polovině 14. století jsou zcela běžné. Na základě této formy nelze vyloučit datování portálu do první poloviny 14. století.

Portál, současný stav

3D fotogrammetrie K. Derner

Před rok 1300 není možné portál datovat. Klenební žebro s klínovým vyžlabeným profilem nalezené v sutinách presbytáře je datačně spíše neutrální. „Hřbíték“ na rubové straně a jeho subtilnost ve srovnání s rozpětím klenby také hovoří spíše pro mladší časové zařazení. Klenební svorník a konzoly, které mohou mít také výpovědní hodnoty, se snad ještě nacházejí v sutinách kostela. (*M. Kovář*)

Datace portálu z Rusové hlouběji do 14. století, které nasvědčují jeho tvarosloví, je také v souladu se současnými poznatky o sídelní historii Přísečnicka. Vznik přísečnické farnosti asi souvisí s konstituováním vlastní Přísečnice někdy v poslední třetině 13. století. Tehdy nastává rychlý rozvoj celé oblasti: Vznikají kolonizační vsi, hornické sídliště na Kremsigeru a řada hutnických provozů. Od tohoto období je zde také doložena těžba stříbra. Kostel (sv. Mikuláše, později hřbitovní) dostačující v počátečním období již později nemusel kapacitně vyhovovat. Stavba kostela v Rusové, zdaleka největší vsi na Přísečnicku, proto není překvapivá.

Vzhledem ke vzdálenosti od farního kostela (pouhé dva kilometry) i příslušnosti ke stejnému panství mohl být od počátku kostelem filiálním. Skutečnost, že není evidován v soupisu papežských desátků ani v konfirmačních knihách, nemusí být překážkou pro ranější dataci, protože uvádění filiálních kostelů v těchto dokumentech nebylo pravidlem. Páni ze Šumberka, kteří byli pravděpodobně staviteli kostela, vystupují společně až do rodového dělení v roce 1335¹⁰. Také se v této době podílejí (společně s králem) na výnosech ze stříbrorudného dolování, které zde přetrvává nejdéle do poloviny století. Potom již patrně stagnuje nebo zcela upadá, a stejně tak končí období rodového vzestupu Šumberků. Po rozdělení rodu sice už mohla být výstavba kostela problematická, ale ne zcela vyloučená. Podací práva k Přísečnici měli vždy držitelé perštejnské rodové větve. Zda byli i staviteli kostela, nebo později vystupovali v součinnosti s hasištejnsko-krimičovskou větví, zůstane otázkou.

Kostel sv. Martina v Rusové můžeme na základě architektonických detailů datovat do období po roce 1300, rozhodně nikoli před něj. Vzhledem k historickým souvislostem mohl vzniknout nejpozději ve třicátých až čtyřicátých letech 14. století. Předpokládá, že by kostel vznikl ještě později, je nepravděpodobný, ovšem namísto je vzhledem k možným návratům a přežívání staršího tvarosloví jistá opatrnost. (*J. Crkal – K. Derner*).

Literatura

- Bernau, F. 1893:* Hassenstein. Ein Beitrag zur Geschichte des Erzgebirgs. Böhmisches Leipa.
- Bílek, T. 1886:* Stav far I. 1650–1652 v krajích. In: Památky archeologické a místopisné. Díl XIII. Sešit 1. Praha.
- Crkal, J. – Sýkora, M. 2014:* Hrad Hasištejn a jeho role v rámci šumburského panství. In: ArchaeoMontan 2014, Ergebnisse und Perspektiven. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Beiheft 29. Dresden.
- Crkal, J. – Volf, M. 2016:* Počátky a vývoj osídlení horního města Přisečnice. In: Z. Měřinský/P. Kouřil (ed.), Archaeologia Historica 41/2. Brno.
- Dermer, K. 2019:* Středověké hornictví a hutnictví na Přisečnicku ve středním Krušnohoří. LfAS, Band 68. Archaeomontan 5. Dresden.
- Fischer, E. 1921:* Ortskunde von Reischdorf.
- Houfková a kol. 2019:* The dynamics of a non-forested stand in the Krušné Mts. In: Vegetation History and Archaeobotany č. 27, 607–621. <https://link.springer.com/article/10.1007/s00334-019-00718-5>
- Iser, E. 1986:* Ortskunde von Reischdorf. Bezirk Pressnitz. 2. Teil. Schwabisch Gmünd-Bettringen.
- Kynčl, J. 1971:* Přisečnická zátopová oblast; historie a archivní průzkum. Strojopis uložený v Oblastním muzeu v Chomutově.
- Kaigl, Jan 2011:* K vesnickým kostelům s kvadratickým chórem postaveným v horšovském arcijáhenství ve středověku, Zprávy památkové péče 71, 2011, s. 180–192.
- Kaigl, Jan 2012:* Gotické portály členěné dvojicí výžlabků a pravouhlým zářezem mezi nimi v bývalém horšovském arcijáhenství, Památky západních Čech 2, 2011, s. 7–29.
- Kroupa, Pavel 1991:* Velhartická stavební huť ve středověku a její okruh, Minulostí Západočeského kraje 27, 1991, s. 25–48.
- Líbal, Dobroslav 2001:* Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- Laurenčíková, M. – Gaža, J. 2001:* Zaniklé kostely na Chomutovsku po roce 1945. Chomutov.
- Opitz, J. 1943:* Kurze Kunsttopographie des Landkreises Pressnitz. In: J. Spinler (ed.), Kleine Heimatkunde des Landkreises Pressnitz. Pressnitz.
- Poche, E. 1980:* Umělecké památky Čech 3(P/Š). Praha.
- Schurr, C. M. 2007:* Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340. München. Berlin.

Poznámky

¹ K počátkům Přisečnice více *Crkal – Volf 2016*, s. 375–389. Radiokarbonové datování uhlíku 14C z hutnického pracoviště v Dolině přineslo rozmezí let 1169–1267, archeologické nálezy jej posunují k závěru tohoto období (*Derner 2019*, 110, 142). Datování uhlíku 14C prvních zemědělských aktivit v ZSV Spindelbach (severovýchodní soused Rusové, jehož založením patrně vrcholila kolonizace Přisečnicka) ukázalo do let 1303–1336 (*Houřková a kol. 2019*).

² V listině Václava IV., kterou král udělil Bernartovi ze Šumberka v manství hrad Hasištejn, je Rusová uvedena jako *Renzendorff*, spolu s Přisečnicí, Spindelbachem, Soběticemi ad. (*Bernau 1893*, s. 210).

³ Ve stěně nelegálního výkopu ve střední části lodi se na povrchu hlinité kulturní vrstvy nad vlastním podložím nachází nedatovaná uhlíkatá spáleništní vrstva, překrytá červenou jílovou vyrovnávkou.

⁴ Ke stavebním údajům, vybavení a provozu obou kostelů čerpáno z: *Fischer 1921*, *Iser 1986*, *Kynčil 1971* a *Opitz 1943*.

⁵ Rozměry jsou pouze orientační, pásmem měřené viditelné části lícovaného zdiva. Přesné rozměry a případné stavební fáze by zjistil pouze archeologický odkryv. Užití půdorysné řešení s kvadratickým presbytářem je jediným stavebním typem venkovských kostelů v dané oblasti. Původně čtvercová loď byla doložena archeologickými výzkumy např. v Křimově, Louchově a Volyni.

⁶ Postavena na náklady panství v roce 1783, o deset let později bylo přistavěno na kamenné přízemí cihlové patro. Nacházely se zde dvě obytné místnosti, kuchyně, služební místnost, spižárna, sklep a malá stáj. Střecha byla kryta šindelem. Zanikla spolu s obcí v roce 1973.

⁷ Franz Stupka (1898–1974) sloužil 28. listopadu 1946 poslední mši a poté jako antifašista dobrovolně odešel do odsunu. Mimo sochu sv. Martina, která poté zdobila jeho pracovnu, odvezl ještě dva mešní kalichy, několik obrazů a matriku.

⁸ Z autopsie M. Kováře.

⁹ Pokud předpokládáme, že byl součástí výbavy prvotního chóru. V literatuře tento detail není běžně uváděn, z autopsie jej prezentuje M. Kovář.

¹⁰ Od glouchovsko-perštejnské linie se odděluje krimičovsko-hasištejnská (*Crkal – Sýkora 2014*, s. 137–140). Rozdělení se týká mimo jiné i Přisečnice a Rusové. Hrad Perštejn byl postaven v první třetině 14. století nebo ještě dříve, výstavba hradu Hasištejna probíhala od poloviny 20. let 14. století.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu „Proměna středověkého venkovského kostela jako symbolu duchovní tradice a identity“ DG18P020VV042, financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Die untergegangenen St. Martinskirchen in Reischdorf

Der Beitrag befasst sich mit zwei untergegangenen Kirchenbauten in Reischdorf bei Pressnitz. Auch wenn es für die alte gotische St. Martinskirche keine Bestätigung in den zeitgenössischen schriftlichen Quellen gibt, ist sie mittelalterlicher Herkunft. Im Lauf des 17. Jh. hat sie Barockumbauten erfahren, die allerdings ihr ursprüngliches Gepräge nicht restlos kaschieren konnten. Das Gotteshaus ist (unter einer gewissen Mitwirkung der Ortsansässigen) nach dem Bau der neuen Kirche seit den 1940er Jahren an Baufälligkeit untergegangen. Sein markantestes Relikt ist ein gotisches Spitzbogenportal, das heute im Regionalmuseum in Komotau aufbewahrt wird. Von diesem Portal ausgehend, wird der Kirchenbau auf die erste Hälfte des 14. Jh. datiert.

Zum Bau einer neuen Kirche der gleichen Weihe kam es erst nach jahrhundertlangen Peripetien infolge von Problemen mit der Finanzierung und der Standortwahl. Die Kirche zeichnete sich durch eine originelle, nicht streng stilgebundene Architektur aus; ihr Abriss erfolgte in Zusammenhang mit dem Bau der Pressnitzer Talsperre in den frühen 1970er Jahren. Die Überreste beider Kirchen – Mauerwerkrelikte und -destruktion sind noch heute im Gelände auszumachen.

Komenda řádu německých rytířů v Chomutově před 16. březnem 1421

Jaroslav Pachner

Dne 15. března 1421 přitáhly společné síly husitských vojsk pražanů a táborů k městu Chomutovu a oblehly jej. Ihned se pokusily město dobýt, ale byly odraženy. Až následující den, 16. března 1421, byl jejich útok úspěšný. V dobových starých letopisech se praví: „*Pobil i a spálili mnoho panošů, kněží, měšťanů a řemeslníků, všeobecně se říká, že jich tu zahynulo dva tisíce čtyři sta. Tady se pošpinili krví poprvé a nejvíce.*“¹ Město a komendu obsadili pražané.² Po neúspěšné bitvě u Mostu 6. srpna 1420 se do Chomutova uchýlila před saským vojskem část pražského vojska vedeného tehdy Janem Želivským. V září 1421 pražská posádka opustila Chomutov a stáhla se do Žatce. Město Chomutov poté ovládl míšeňský markrabě Vilém a jeho správou pověřil Anarga a Jindřicha z Waldenburgu.³

V jakém stavu asi bylo město a řádová komenda německých rytířů před tím, než byla v březnu 1421 zničena? Do dnešních dnů dobře zachovaný kostel sv. Kateřiny ze 13. století nás nutí uvažovat o možnosti, že to s oním zničením bylo asi trochu jinak, než bychom se mohli z pramenů domnívat.

Řád německých rytířů v Chomutově

Rozsáhlý městský blok areálu rytířské komendy z druhé poloviny 13. století stál v místech dnešní radnice. Komenda byla v 15. a 16. století postupně upravována na zámek a následně na radnici. Části původní stavby z poloviny 13. století jsou zachovány jak v původním stavu, tak i s dalšími úpravami ve stylu pozdní gotiky a renesance.

Často citovaná první písemná zpráva o Chomutově z března roku 1252 se týká právě předání Chomutova Fridrichem, synem Načeratovým, řádu německých rytířů. Stavitelem nejstaršího panského sídla, které předcházelo stavbě komendy, byl tedy zřejmě Fridrich Načeradec, ale možná již jeho rodiče. V listině se mohlo jednat pouze o potvrzení staršího stavu, protože v jejím dovětku se praví: „... *mimoto jsme slíbili, že chceme posloužit jemu samému (Fridrichovi), jako jsme dělali, až k nám přijede uvedený šlechtic se dvěma nebo třemi sloužícími*“.⁴ Je tedy možné, že se řád pohyboval na Chomutovsku již dříve. V roce 1261 potvrdil Fridrichův dar i další práva řádu král Přemysl Otakar II.⁵

¹ Jaroslav POLÁK – Jaroslav KAŠPAR, *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 77.

² Petr ČORNEJ, *Jan Žižka: Život a doba husitského válečníka*, Praha 2019, s. 359–363.

³ Petr RAK, *Chomutov 1252–2002*, Chomutov 2002, s. 16.

⁴ Tamtéž, s. 7.

⁵ Tamtéž, s. 8.

**Vpád husitů do
Chomutova (detail),
17. stol.**

Sbírka Oblastního
muzea v Chomutově

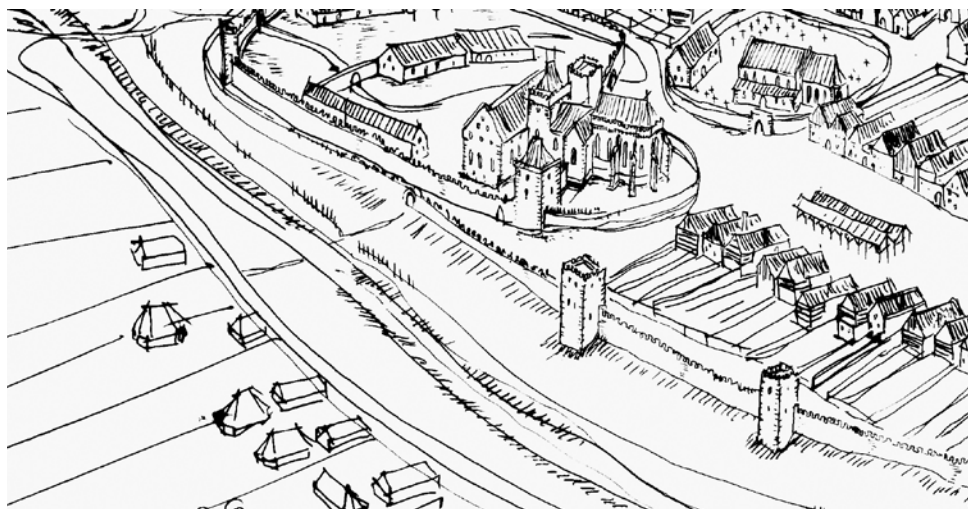
Chomutov byl od poloviny 13. do počátku 15. století centrem rozsáhlého dominia řádu německých rytířů a přechodně byl i sídlem zemského komtura. Když se na konci 14. století řád v Prusku i v Čechách dostal do ekonomických potíží, došlo ke změnám v systému jeho hospodaření. Podle doporučení zemského komtura v Čechách byly opuštěny vinice a důraz byl kladen na rybníkářství. Právě tehdy byla v okolí Chomutova zřízena řada rybníků.⁶

V důsledku oslabení hospodářského významu zdejší komendy však posilovalo město. Od roku 1359 získávali chomutovští měšťané části vsí a v letech 1376 až 1396 město získalo i řadu výsad.⁷ Od roku 1411 nebyl už Chomutov ve správě řádu, ale sídlil v něm královský hejtman a později zástavní pán (Jakoubek z Vřesovic). Od roku 1455 město spravoval Jan Calta z Kamenné Hory a po něm Beneš z Veitmile a jeho následovníci. Významná byla krátká etapa působení Lobkoviců.⁸ V dějinách města bylo přelomem vykopení se z poddanství od královské komory – v roce 1605 se Chomutov stal svobodným královským městem.

⁶ Libuše JUROŠČÍKOVÁ, *Hospodářská strategie bailie řádu německých rytířů (studie)*, Praha 2003, s. 5–31.

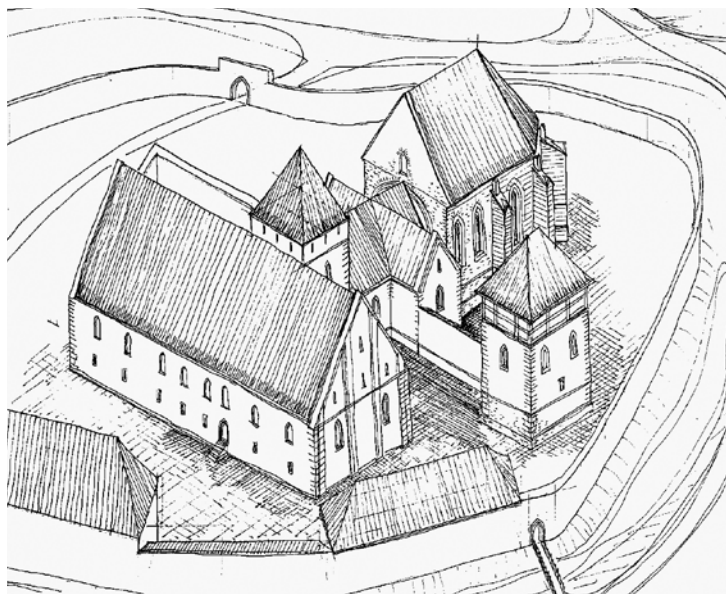
⁷ RAK, *Chomutov 1252–2002*, s. 10–13.

⁸ Tamtéž, s. 26–30.

**Areál chomutovské
komendy ve vztahu
k městu kolem r. 1400**

**Rekonstrukce areálu
komendy na počátku
15. stol.**

Komenda a její přestavby

Rozhodujícím a hlavním stavitelem komendy na místě panského sídla Načeratů byl řád německých rytířů. Písemné prameny dokládají, že komenda stála již v roce 1281, v řádovém domě měli být podle svého odkazu pohřbeni Chotěbor z Račic a jeho manželka.⁹ Pozdně gotickou přestavbu komplexu budov na zámek provedli páni z Veitmile a renesanční úpravy Lobkovicové.

⁹ Tamtéž, s. 8.

Raně gotická stavba komendy byla poškozena při požáru města v roce 1408 a při jeho dobytí husity v roce 1421. Na sklonku 15. století za Beneše z Veitmile probíhala výrazná přestavba panského sídla. Za Veitmilů bylo přistavěno severní křídlo zámku mířící do náměstí, které je datováno nárožním štítem do roku 1520. Bývalý velký dům komendy byl obohacen sklípkovými klenbami, záclonovými okny a střešními vikýři. Ve druhém patře byl zřízen velký sál, zvaný později „Lutherův“.

Město i zámek postihl velký požár roku 1598, kdy byl spolu se zámek značně poškozen i původně řádový, tehdy zámecký kostel sv. Kateřiny. Po vykoupení Chomutova z poddanství byla ohněm poškozená budova zámku přebudována na radnici (před rokem 1627). Kostel získal funkci radniční kaple pod správou jezuitů z chomutovské jezuitské koleje.

Na konci 19. století došlo k úpravám interiéru radnice. Přízemí bylo upraveno pro spořitelnu. V roce 1930 bylo zvýšeno poškozené dvorní křídlo radnice v prostoru velkého renesančního „Lutherova sálu“, který byl zničen při požáru v roce 1598. V přízemí byly sály upraveny pro účely expozice městského muzea.¹⁰

**Blok budovy radnice
skrývající velkou část
objektů komendy**

¹⁰ Tamtéž, s. 88.

Pozůstatky řádové komendy v budově dnešní radnice

Areál bývalé komendy, přestavěné na zámek a následně na radní dům, představuje složitý soubor staveb.¹¹ Část areálu okolo radničního dvora, která v sobě skrývala další gotické, pozdně gotické i renesanční a barokní objekty, byla zbořena v roce 1946.

Do dnešních dnů je ze staveb uzavřeného okrsku komendy dochován téměř v původní podobě pouze kostel sv. Kateřiny. V obvodovém zdivu je zachován velký gotický dům komendy skrytý v západním křídle pozdějšího zámku a fragment dalšího věžového objektu, který je uzavřen v domech jižně od příčné lodi kostela.

Velký dům

Z objektů vlastní komendy můžeme do současnosti nejlépe vysledovat velký dům, který byl napojen kolmo na hlavní osu procházející kostelem sv. Kateřiny. Toto západní křídlo budovy má vnější rozměr 16 a 43 metrů. Dnešní podoba částečně zpuštěného suterénu a přízemí pochází z přestaveb v 15. a 16. století.

Z oken komendy je dodnes zachováno jedno bohatší okno v severní stěně velkého domu, které bylo objeveno při opravě fasády v devadesátých letech 20. století. Je vysoké přes 4 metry a ústilo zřejmě do velkého prostoru ve druhém nadzemním podlaží domu. První podlaží osvětlovala jednoduchá obdélná střílnová okénka, z nichž se zachovalo 8 fragmentů v západním dvorním průčelí. Ve velkém domě jsou zachovány pozdně gotické klenby v suterénu i sklípkové a křížové klenby ve zvýšeném přízemí.

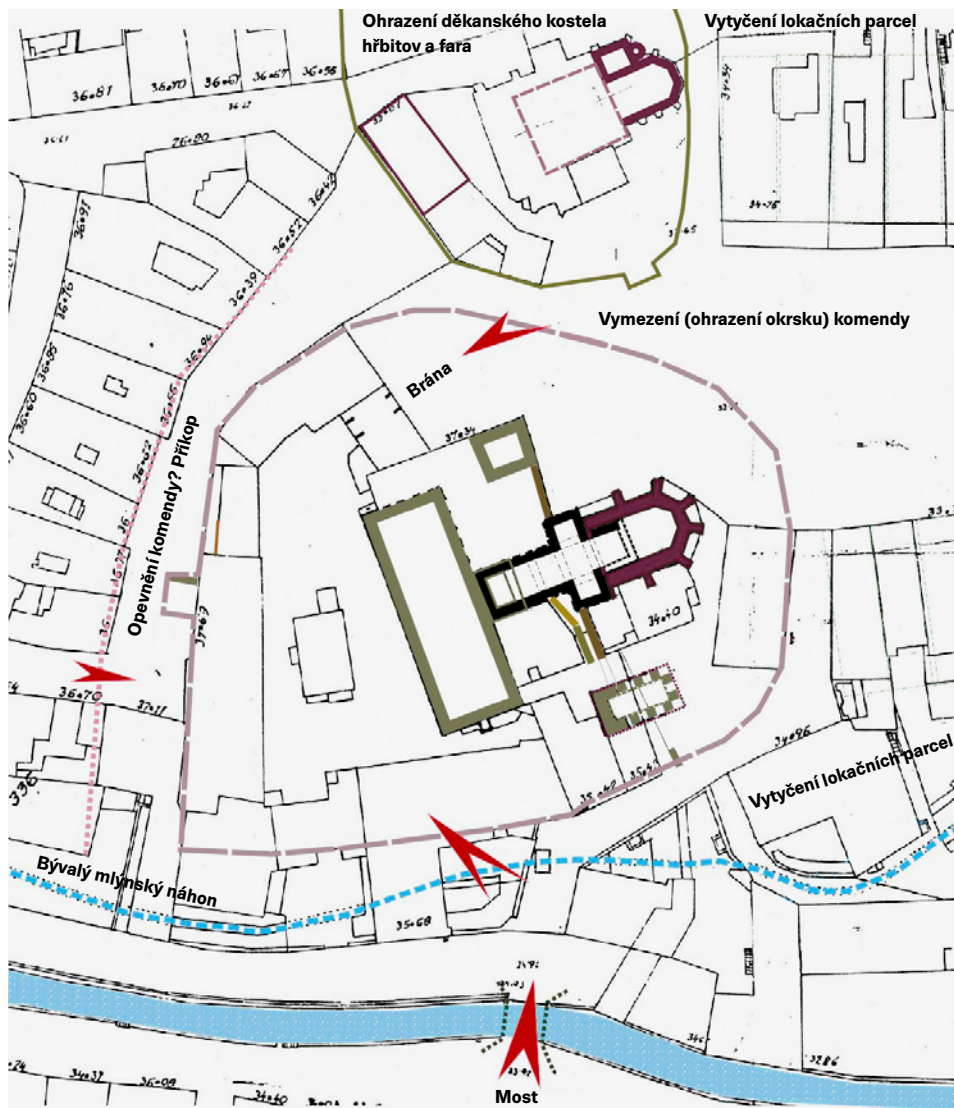
Dvoupodlažní severní křídlo areálu s bránou a navazujícím schodištěm je ochuzeno o umělecky hodnotný renesanční portál s figurální výzdobou z let 1529–1533, jenž byl odstraněn v polovině 19. století. Části architektury portálu včetně soch sv. Václava a sv. Floriána od saského sochaře Franze Maidburga jsou vystaveny v expozici muzea právě v budově dnešní radnice.

Výškové členění komendy

Východní křídlo budovy s dnešní obřadní síní v přízemí a velkým halovým sálem v patře nese znaky pozdně gotických a renesančních úprav. V úrovni půdy jsou viditelné i zbytky třetího nadzemního podlaží. V prostoru jižního křídla jsou zachovány pouze fragmenty gotických objektů. Je zde však dobře zachována celá řada renesančních a barokních kleneb.

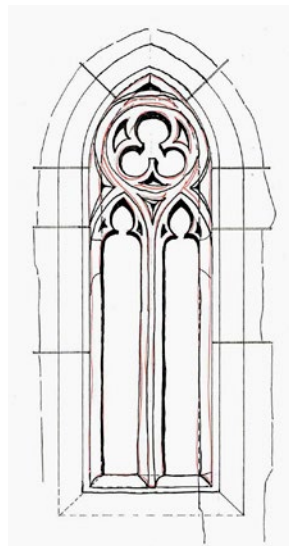
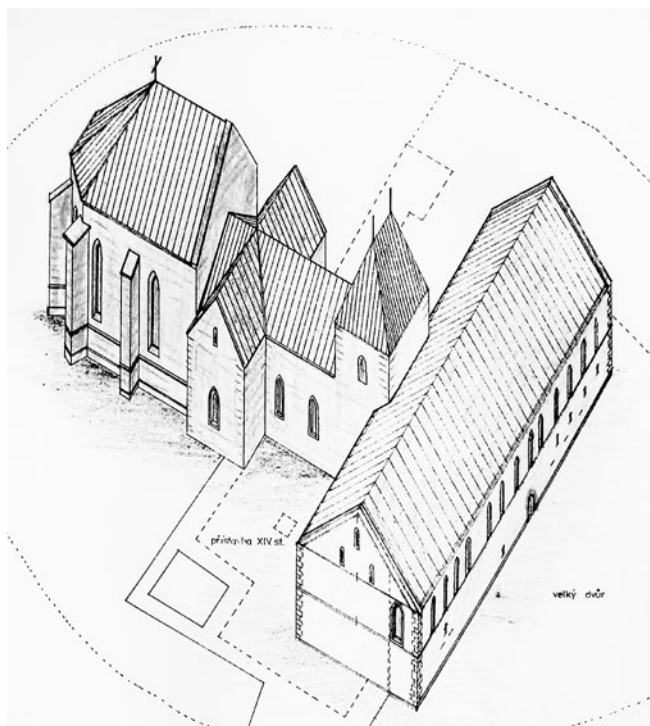
Pozdně gotická přestavba areálu zcela proměnila výšky původních podlaží. Na starší podobu objektu komendy ukazují fragmenty střílnových okének v přízemí a ostění vysokého lomeného okna v patře v severní stěně. Pískovcové kvádry ostění ohraničují ve vnějším rozměru otvor o šíři 80 cm a výšce 330 cm. Na otesaném profilu otvoru jsou patrné náběhy vnitřní kružby. Je pravděpodobné, že podobná okna byla i v západním, jižním i východním průčelí. Byla ale patrně

¹¹ Milan SÝKORA – Ivan LEHKÝ, *Pyšná sídla mocných. Hrady a tvrze na Mostecku*, Most 2014, s. 42–51.

Fragmenty zdiva komendy

- Kostel sv. Kateřiny, první etapa v 1. pol. 13. stol.
- Kostel sv. Kateřiny, presbyterium, kolem r. 1280
- Děkanský kostel, do 1. třetiny 14. stol.
- Komenda – velký dům, malý dům, ? severní věž
středověké zdivo objevené ve výkopech
- východní zdivo vnitřního dvora

Rekonstrukce hlavních řádových objektů komendy

Okno velkého domu komendy

zničena při pozdně gotické přestavbě, při které došlo ke změně výšky podlahy téměř o dva metry. Paty lomených oken se tak ocitly v polovině výšky pozdně gotických oken. Zaklenutí sklepních prostor mělo za následek zvýšení podlaží asi o jeden metr. Podlahy přízemí objektu byly ve 14. století o metr výše, jak ukazuje dodnes zachovaný sokl v celém suterénu radnice. Okna prvního podlaží komendy se tak při pozdně gotické přestavbě ocitla ve výšce klenebního zásypu.

Přízemí stavby

Půdorys západního křídla byl původně zřejmě rozčleněn příčkami pouze do tří částí. Při pozdně gotické přestavbě vznikly v koncových částech křídla čtvercové sály zaklenuté na střední sloup. Prostřední obdélná místnost byla příčkou rozdělena na dva sály. Tato dispozice je stále zachována v suterénu i ve zvýšeném přízemí v prostorách muzea. Současné přízemí stavby je tvořeno vstupní síní muzea, která je zaklenuta křížovou klenbou bez žeber na válcový pískovcový sloup. Dodatečně zvětšeným průchodem vstupujeme do obdélného sálu zaklenutého sklípkovou klenbou. Ve východní a jižní stěně místnosti jsou osazeny pozdně gotické bohatě profilované portály.¹² Jedině

¹² Milena RADOVÁ – Oldřich RADA, *Kniha o sklípkových klenbách*, Praha 1998, s. 175–177.

okno, které se vztahuje k době vzniku sklípkových kleneb, najdeme ve východní stěně, tj. nad jižním ramenem příčné lodi kostela svatě Kateřiny. Obdélné okno dnes už zaniklého prostoru je po stranách obohaceno vícekrát vyžlabeným profilem ve skosení. Stejný motiv se vyskytuje u portálů v domě probošství míšeňského dómu „Dompropstei“, které nechal vystavět probošt Melchior z Meckau v letech 1497 až 1503.¹³

Místnost navazující na dnešní vstupní sál muzea byla zřejmě komunikačním prostorem. Vstupovalo se do něj schodištěm přímo ze dvora. Dodatečně byl sál rozdělen příčkou. Jižní konec domu tvoří další sál čtvercového půdorysu, který je zaklenut na střední hranolový sloup. Klenba pochází až z renesanční stavební etapy po roce 1525. Celý suterén křídla zámku pod sály muzea je zaklenut křížovými klenbami bez žebor z konce 15. století, které dosedají na masivní pískovcové pilíře z velkých opracovaných kvádrů.

Východní, severní a západní křídlo

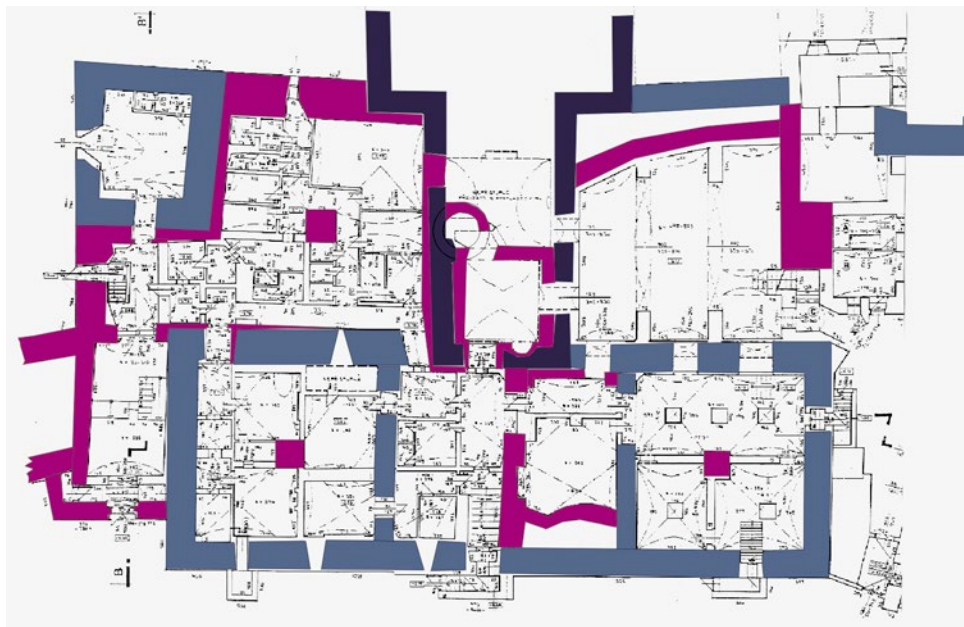
Několika stavebními etapami prošlo i východní křídlo zámku obrácené do náměstí. V suterénu najdeme rozměrný sál zaklenutý na střední pilíř. Podél severní stěny komendy můžeme dosud v interiéru vidět soklovou římsu a otisk původní výšky terénu. Valeně zaklenuté schodiště, které umožňovalo přímé propojení všech prostorů suterénu s dvorem, je zachováno v západním křídle. Severovýchodní nároží je tvořeno křížově zaklenutou místností, která vyvolává svým čtvercovým půdorysem dojem základu věže. Klenby této části suterénu pocházejí z renesanční přestavby. Starší etapu stavby bez kleneb dávají tušit klíčové střílny, které ústí do klenebního záস্যu suterénu. Tato hypotetická severovýchodní věž mohla být součástí areálu komendy již ve 14. století.

Severní křídlo podle oken na starých vyobrazeních bylo již dílem pozdně gotické etapy. Bohatý vstupní portál byl částí etapy raně renesanční z dvacátých až třicátých let 16. století. Z brány vedlo schodiště do zvýšeného přízemí. Odtud se vstupovalo do sálů západního křídla i do velkého sálu východního křídla, který byl do novodobé přestavby na spořitelnu zaklenut na bohatě členěný, polygonální střední pilíř. Z dispozice byla vyčleněna rohová místnost čtvercového půdorysu, na jejímž vnějším nároží je osazen veitmilovský znak s datací 1520 (pravděpodobně věž). Obě křídla propojovala místnosti zřízené v bývalé lodi kostela sv. Kateřiny. Zde bylo také zabudováno točité schodiště i lomené schodiště v prostoru původní kostelní věže. Další schodiště bylo zřejmě i v severním křídle a v prostoru dnešní schodišťové haly.

První patro

První patro nese stopy lobkovické přestavby, ale obvodové zdívko vybudovali už v 15. století Veitmilové, o čemž svědčí zbytky pískovcových ostění oken. Novým schodištěm z konce 19. století vstupujeme do velkého obloukově zaklenutého sálu, který – jako vstupní hala pod-

¹³ Tamtéž, s. 244–254.

Vyhodnocení stavebního vývoje suterénu radnice v Chomutově

- Kostel sv. Kateřiny v 1. pol. 13. stol., gotické zdivo
- Velký dům komendy v 2. pol. 13. stol., gotické zdivo
- Veitmilovská přestavba, pozdně gotické zdivo
- pivovar, úpravy v letech 1800–1825
- protiletcecký kryt, úpravy v roce 1940
- příčky štábního krytu z roku 1953

laží – zpřístupňoval reprezentační sály obrácené do východního, jižního a západního průčelí. Nad bránou v severním křídle musely být také významné prostory, jak naznačují zbytky arkýře zachycené na vyobrazení z poloviny 19. století. V patře bývalé komendy byl velký sál, který dočasně sloužil jako luteránská modlitebna.

Z jižní stěny jsou zachovány špalety okenních ostění širokých otvorů. Ve východní stěně půdy jsou patrná menší čtvercová okna. Ze západního křídla se dochovala pouze východní stěna, která v prostoru vnitřního dvora nese zbytky členěného ostění oken a zbytek arkýře. Stěny nad příčnou lodí kostela sv. Kateřiny se zřejmě blíží původní výšce římsy renesančního zámku.

Chomutovský zámek měl ještě další podlaží, jehož fragmenty můžeme dodnes nalézt v prostoru půdy. Pozdně renesanční etapa zcela zakryla zbytek dalšího objektu komendy, který stával jižně od kostela směrem k toku Chomutovky. V přízemí renesančního domu je zachována západní stěna zřejmě věžové stavby s mohutnými pískovcovými

kvádry v nároží, která již zřejmě nebyla pojata do přestavby komendy na zámek. Dva domy, které zde vznikly, byly postupem času opět zahrnuty do radnice. Další objekty komendy, které stály podél Chomutovky, byly přestavěny na měštanský pivovar.

Stavební doklady částí komendy při říčce Chomutovce

Při stavebních úpravách v centru města měla být v polovině 19. století zbořena mohutná zeď, na kterou stavebníci narazili při rozšiřování pivovaru. V roce 2002 byla při výkopových pracích objevena široká kamenná zeď vedená kolmo k dnešní Táboritské ulici. Zeď může mít souvislost s některou stavbou v západní části původního areálu komendy.

Spojnicí mezi objektem ležícím jižně od kostela (snad malým domem komendy) je mohutná stěna. Při pohledu ze sklípku přístupného ze dvora čp. 100 vidíme, že ji tvoří tři souběžné kamenné stěny. Ve vyšších patrech vede mezi vnějšími stěnami spojovací schodiště. Jedno schodiště spojovalo sklep, vytvořený v bývalé lodi kostela, s vyšší úrovní. Ve vnitřním dvoře z této stěny vystupuje ještě torzo krkorců. Dle historického plánu z roku 1940 byla část této mohutné zdi zbořena v úseku u hypotetického malého domu.

Ve východním průčelí této zdi, opět při pohledu ze zmíněného dvora, vidíme zbytky ostění dvou pozdně gotických oken ve výši patra. Přestavby realizované v období od konce 15. až do 20. století nám ale zcela zastřely podobu, jakou měla tato část komendy na jižním břehu při říčce Chomutovce.

Západní brána komendy a hospodářské zázemí

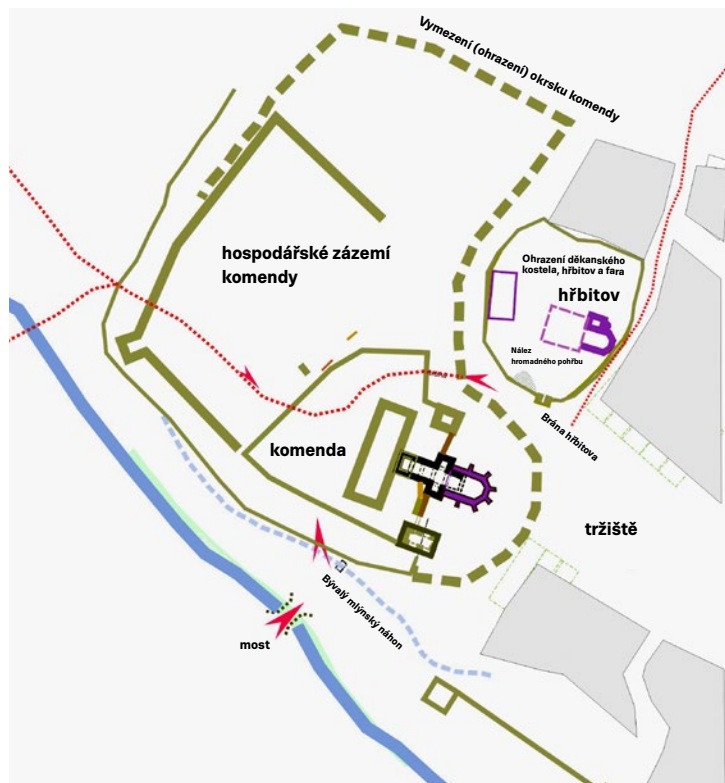
Při archeologickém průzkumu Žižkova náměstí v roce 2008 bylo objeveno hospodářské zázemí komendy.¹⁴ Nejpozději ve 14. století tudy probíhala hlavní a parkánová hradba. Zde pravděpodobně stála i vstupní brána do hospodářského zázemí, která mířila k cestě na Blatno a k brodu přes Chomutovku, který tu existoval až do počátku 19. století.

Při výkopech pro inženýrské sítě v Puchmayereově ulici v roce 2020 bylo při archeologickém dohledu ověřeno, že pod dnešní vozovkou stál středověký dům. Bylo tak doloženo, že tato ulice mohla vzniknout až po zániku velkého hospodářského zázemí komendy, které ve 14. století sahalo až pod dnešní Žižkovo náměstí. Dalším objevem ze září 2020 je středověký dům se sklepem, který stál na Husově náměstí přímo ve vyústění před Klostermannovou ulicí. Podle nalezené keramiky ho lze datovat do 14. století. Můžeme se tak dohadovat, že celá západní část města mohla vznikat až po zániku areálu komendy s jejím hospodářským zázemím. Objasnění podoby opevnění komendy a podoby objektů uvnitř hospodářské části je stále před námi.

O rozsáhlosti a množství staveb vypovídají inventáře a řádové účetnictví zachované z konce 14. století. Musely zde stát stáje, stodoly, sýpky, ale také kovárna a další objekty hospodářské funkce včetně ubytovacích staveb. Celé toto zázemí bylo tedy na konci 15. století zrušeno.

¹⁴ Milan SÝKORA – Eliška NOVÁ – Miroslav NOVÝ, *Horní brána v Chomutově (archeologický výzkum 2008)*, Comotovia 2009, Chomutov 2009, s. 5–23.

Schéma komendy a hospodářského zázemí

Kostel sv. Kateřiny

Nejlépe dochovanou součástí bývalé komendy a zároveň nejstarší stavbou ve městě je kostel sv. Kateřiny. Jeho složitý stavebně-historický vývoj ovšem není předmětem tohoto textu. Ve starší i novější literatuře byla velká pozornost věnována vývoji stavby a jejímu datování.¹⁵ Velmi přínosný byl nedávný průzkum krovu kostela, který přinesl nové informace o někdejší podobě kostela i o existenci ochozu.¹⁶

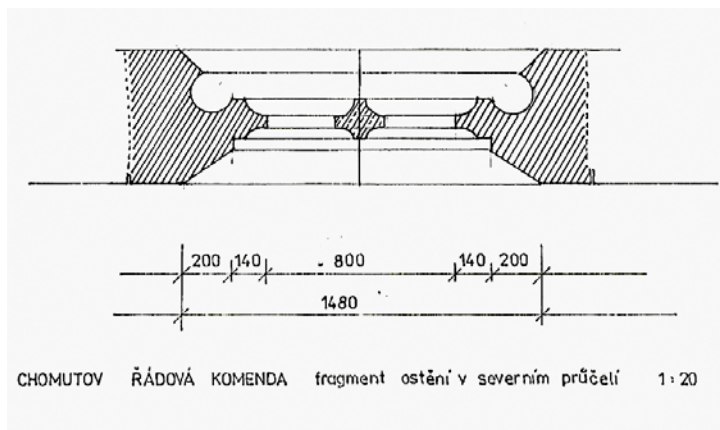
Kostel podle architektonických prvků (např. patky kleneb nasazené v nestejně výši) vznikl ještě před příchodem řádu německých rytířů do Chomutova a němečtí rytíři jej o několik desetiletí později přestavěli. V nejstarší části – příčné lodi – je typickou ukázkou stavby přechodu románského a gotického slohu.

Dodnes dochované vysoké presbyterium, vybudované za německých rytířů, se datuje do doby kolem roku 1281. Archeologický průzkum odhalil stavební postup rozšiřování kostela, konkrétně stěny staršího presbyteria. K jeho demolici došlo až po výstavbě nové stěny na konci 13. století. Přestavba – vysoký chór – nese typické znaky francouzské gotiky doby Ludvíka IX. Slohově nejčistším prvkem vůbec jsou hlavice sloupků a konzol východního osového okna.¹⁷

¹⁵ Jan MUK, *SHP bývalého kostela sv. Kateřiny v Chomutově*, Praha 1990.

¹⁶ Jaroslav PACHNER, *Stopy středověkého krovu kostela sv. Kateřiny v Chomutově*, Památky, příroda, život 51, 2019, s. 81–95.

¹⁷ Tamtéž.

Zajímavé jsou také masivní konzoly v prostoru půdy nad rubem klenby, které možná podpíraly krov. Je možné, že jsou i stopou jedné etapy stavby, protože podobné konzoly podpíraly na románských a raně gotických stavbách trám nesoucí další stropní trámy. Stylový předěl mezi konzolami a klenebními žebry v presbyteriu ukazuje na dlouhý časový úsek do zaklenutí. Jednou stavební etapou mohlo být i provizorní zastropení.

Význam chomutovské komendy

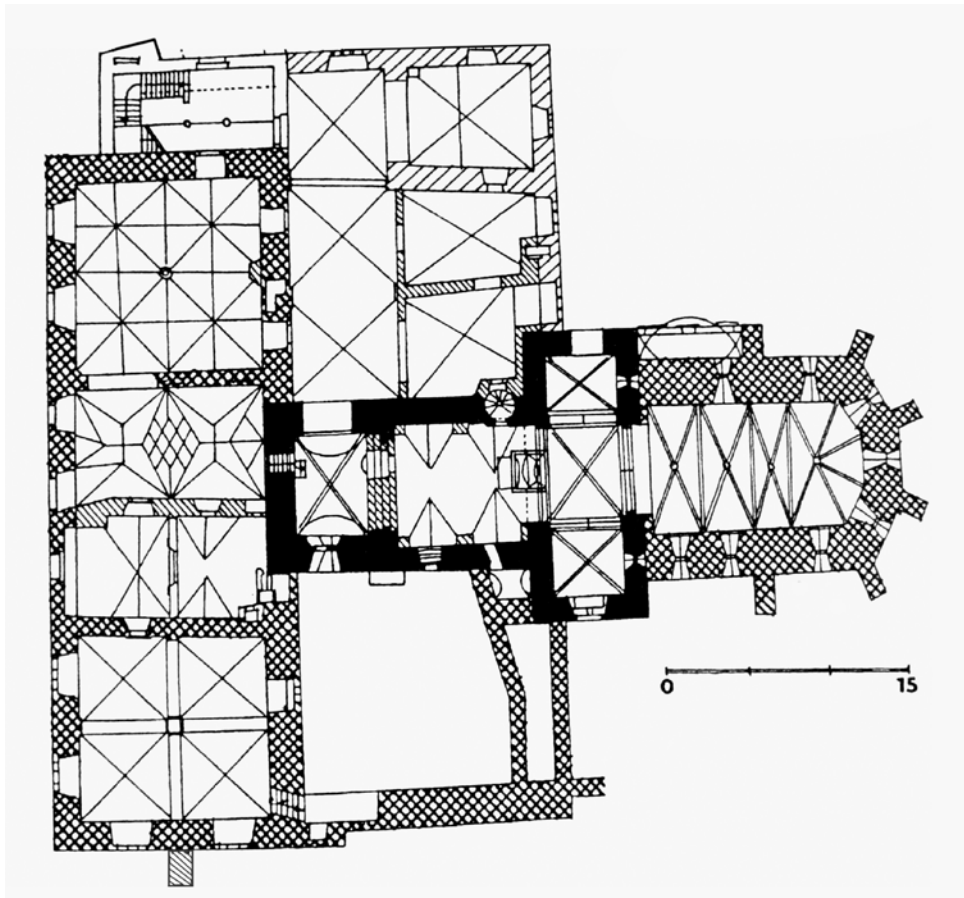
Komenda v Chomutově byla stavbou, která se svou výstavností patrně odlišovala od obdobných řádových objektů v Čechách. Podobné areály ale najdeme v řádové zemi Prusku v dnešním Polsku.

Velké hospodářské zázemí měla komenda v Býčkovcích u Litoměřic, která byla chomutovské komendě blízká (např. tam dodávala víno).¹⁸ Vyobrazení komendy v Chebu z konce 17. století nám ukazuje spíše hospodářský dvůr, než reprezentativní stavbu. Je možné, že určitou obdobou chomutovské komendy byl klášterní hrad v Broumově, který máme zachycen před barokní přestavbou. Vzorem a obdobou souboru staveb, které vznikaly v Chomutově, mohl být také řádový okrsek v Norimberku.

Detaily architektonických článků v kostele sv. Kateřiny poukazují na vysoké ambice stavebníků chomutovské komendy. Zbytky lomeného okna velkého domu svědčí o tom, že řád nešetřil ani na dalších objektech okrsku. Konec stavební aktivity na vlastních objektech komendy přinesly až hospodářské potíže řádu na konci 14. století.

Stavební práce se v Chomutově okolo roku 1400 přesunuly na opevnění vlastního města a na jeho objekty. Komenda však musela stále působit impozantním dojmem, protože vysokému presbyteriu kostela sv. Kateřiny a monumentálnímu velkému domu konkurovaly pouze jednopodlažní až dvoupodlažní objekty obklopující středověké tržiště.

¹⁸ Jaroslav PACHNER, *Řádová komenda a fara v Býčkovcích (vztahy s komendou v Chomutově)*, Památky, příroda, život 47, 2015, č. 4, s. 7–33.

Objekty řádové
komendy a jejich další
úpravy po roce 1421

Nejstarší etapa kostela sv. Kateřiny v letech 1230–1261

Řádová komenda a presbyterium kostela v letech 1261–1290

Veitmilovské úpravy zámku v letech 1480–1496

Přístavba severního křídla zámku v roce 1520

Škody způsobené při dobývání města husity v roce 1421 nemohly nabýt takového rozsahu, jak byly soudobými prameny popisovány. Presbyterium kostela sv. Kateřiny i s raně gotickou klenbou ničení určitě odolalo a stejně tak presbyterium děkanského kostela pamatuje předhusitskou dobu.

Základní stavební prvky města ze 14. století byly vlastně zachovány až do poloviny 19. století. Pouze na počátku 16. století vznikla jako projev měšťanského sebevědomí městská věž, která jako jediná přerostla svou výškou stavby bývalé komendy. Hodnotné byly však i pozdější stavební úpravy: Přestavba zámku okolo roku 1520 ukazuje

nápadnou shodu se stavbou staré sněmovny na Pražském hradě, a to jak svou hmotou, tak způsobem dělení pískovcových oken. Renesanční přestavba zámku po roce 1525 se užitými prvky řadí mezi špičkové stavby své doby.

Literatura

- ARNOLD Udo, *Preußen, Böhmen und das Reich*, MÜNCHEN 1982.
- ČORNEJ Petr, *Jan Žižka: Život a doba husitského válečníka*, Paseka 2019.
- DURDÍK Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 1999.
- DURDÍK Tomáš, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, dodatky*, Praha 2002.
- GUBÍKOVÁ Renáta, *Páni z Veitmile*, Památky, příroda, život 46, 2014, č. 4, 18–33.
- GUBÍKOVÁ Renáta – DÁŇOVÁ Helena, *Všemu světu na útěchu. Sochařství a malířství na Chomutovsku a Kadaňsku (1350–1590)*, Chomutov 2014.
- JAN Libor – SKŘIVÁNEK František, *Němečtí rytíři v českých zemích*, Praha 1997.
- JAN Libor, *Zkáza českomoravské bailie řádu německých rytířů*, Časopis Matice moravské, Brno 1998.
- JAN Libor, *Bratři špitálu Panny Marie v českých zemích 1204–1411*, Tišnov 1995.
- JAN Libor, *Počátky Chomutova a řád německých rytířů*, COMOTOVIA 2002, Chomutov 2003, s. 5–16.
- JUROŠČÍKOVÁ Libuše, *Hospodářská strategie bailie řádu německých rytířů (studie)*, Praha 2003.
- KRAHL Ignaz, *Geschichte der königlichen Stadt Komotau*, Komotau 1914.
- KUČA Karel, *Města a městečka v Čechách*, Praha 1997.
- KUTHAN Jiří, *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, Praha 1983.
- KUTHAN Jiří, *Česká architektura v době posledních Přemyslovců*, Praha 1994.
- MUK Jan, *SHP bývalého kostela sv. Kateřiny*, Praha 1990.
- PACHNER Jaroslav, *Chomutov – město v proměnách staletí. Urbanistický vývoj Chomutova*, in: Comotovia 2002, Petr RAK (ed.), Chomutov 2003, s. 149–165.
- PACHNER Jaroslav, *Komenda, zámek, radnice v Chomutově*, Ústecký sborník historický 2004, Ústí nad Labem 2004, s. 233–248.
- PACHNER Jaroslav, *Řádová komenda a fara v Býčkovcích (vztahy s komendou v Chomutově)*, Památky, příroda, život 47, 2015, č. 4, s. 7–33.
- PACHNER Jaroslav, *Nové objevy při opravách chomutovské radnice*, Comotovia 2005, Petr RAK (ed.), Chomutov 2006, s. 143–175.
- PACHNER Jaroslav, *Opevněné kostely na Chomutovsku*, Chomutov 2013.
- PACHNER Jaroslav, *Stopy středověkého krovu v kostele svaté Kateřiny v Chomutově*, Památky, příroda, život 51, 2019, s. 81–95.
- POLÁK Jaroslav – KAŠPAR Jaroslav, *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980.
- RADOVÁ Milada – RADA Oldřich, *Kniha o sklípkových klenbách*, Praha 1998.
- RAK Petr, *Chomutov 1252–2002*, Chomutov 2002.
- SEDLÁČEK August, *Hrady, zámky a tvrze království Českého XIV.*, Praha 1936.
- SEDLÁČEK Sedláček, *Místopisný slovník historický Království českého*, Praha 1998.
- Milan SÝKORA – Ivan LEHKÝ, *Pyšná sídla mocných. Hrady a tvrze na Mostecku*, Most 2014.
- SÝKORA Milan, *Příspěvek k poznání pozdně gotických sídel Weitmilů v severozápadních Čechách*, Comotovia 2015, Petr RAK (ed.), Chomutov 2016, s. 65–88.
- SÝKORA Milan – NOVÁ Eliška – NOVÝ Miroslav, *Horní brána v Chomutově*, Comotovia 2009, Petr RAK (ed.), Chomutov 2010, s. 5–22.

Die Kommende des Deutschen Ritterordens in Komotau vor dem 16. März 1421

In den März 2021 fällt der 600. Jahrestag der Eroberung Komotaus durch Hussitenheere aus Pragern und Taboriten. Der 16. März 1421 brachte das definitive Ende von Komotau als Stadt mit einer Kommende, wie sie sich seit Mitte des 13. Jh. herausgebildet hatte. Zwar war der Deutsche Ritterorden schon 1411 des Landes verwiesen worden, doch erst die Einnahme der Stadt durch die Hussiten beendete die Ära der Stadt als Zentrum einer Ordensprovinz. Die Kommende wurde dann nach und nach zu einer Adelsresidenz umgebaut und diente ab dem 17. Jh. als Rathaus.

Die Kommende in Komotau war ein Bauwerk, das sich in Größe und Pracht offenbar von den übrigen Ordenshäusern in Böhmen abhob. Vergleichbare Anlagen sind aber im preußischen Ordensstaat im heutigen Polen zu finden. Eine gewisse Analogie zur Komotauer Kommende könnte die Klosterburg in Braunau darstellen, als deren Vorlage die Komturei in Nürnberg gedient haben könnte.

Architekturdetails der St. Katharinenkirche verraten die hohen Ambitionen der Bauherren. Die Überreste des Spitzbogenfensters im großen Haus der Kommende zeugen davon, dass der Orden auch an weiteren Bauten in seiner Provinz nicht gespart hatte. Die gegen Ende des 14. Jh. einsetzende Geldnot des Ordens brachte die Bautätigkeit in der Kommende zum Erliegen.

Die Bauarbeit konzentrierte sich um das Jahr 1400 auf die Stadtbefestigung und weitere Anlagen. Die Kommende musste aber auch weiterhin einen imposanten Eindruck gemacht haben, denn dem hohen Presbyterium der St. Katharinenkirche konnten nur die ein- bis zweistöckigen Bauten um den mittelalterlichen Marktplatz konkurrieren. Dieser Zustand hat sich eigentlich bis um die Mitte des 19. Jh. gehalten. Zu Beginn des 16. Jh. ist als Ausdruck des bürgerlichen Selbstbewusstseins der Stadtturm entstanden, der als einziges Gebäude den hohen Bau der einstigen Kommende überragte.

1. Exteriér kostela foto: Hugo Sedláček, Oblastní muzeum v Chomutově

Vyznání víry v obrazech: nástěnné malby z roku 1614 ve františkánském kostele Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani

Milena Bílková

Objev staletí starých nástěnných maleb pod vrstvami přemaleb je mimořádnou událostí pro všechny, kdo mají to štěstí a mohou nahlížet pod ruce restaurátorů. V bývalém klášteře františkánů-observantů v Kadani se příznivcům „starého“ umění tento zážitek naskytl v posledních dvou desetiletích už několikrát. Díky restaurátorským pracím byly v klášteře odkryty a zrestaurovány nástěnné malby období pozdní gotiky, rané i pozdní renesance, resp. manýrismu, a baroka.

Velké plochy svislých stěn i kleneb trojlodí i presbytáře pokrývají malby z jedné tvůrčí etapy datované rokem 1614. Koncepce maleb je pečlivě propracovaná. Autor ideově náplně výzdoby, konceptor, byl jistě vzdělaným teologem a znalcem výtvarného umění. S odkrýváním a restaurováním popisované malířské vrstvy bylo započato v roce 2009 v presbytáři, od roku 2013 byly postupně po několik

2. Část dedikačního
nápisu s datací 1614,
klenba presbyteria
foto: archiv autorky

3. Pohled do trojlodí kostela směrem k presbyteriu foto: Petr Liebscher

let restaurovány malby v trojlodí kostela. V průběhu restaurátorských prací vznikly o malbách dílčí texty.¹ Tento článek shrnuje důležité informace o malířské výzdobě chóru a jižní lodi, ale zaměřuje se především na dosud nepublikované malby z hlavní a severní lodi, jejichž restaurování skončilo na sklonku roku 2020. Nástěnné malby z roku 1614 tedy byly kompletně zrestaurovány, a proto je možné přistoupit k popisu a interpretaci celku výzdoby staré 406 let.²

Kostel kadaňských františkánů

Pozdně gotický kostel Zvěstování Panně Marii a Čtrnácti sv. pomocníků je trojlodní stavba na téměř čtvercovém půdorysu s převýšenou hlavní lodí a protáhlým presbytářem v její ose. Tzv. pseudobazilikální trojlodí je zaklenuto žebrovými křížovými klenbami se síťovým vzorcem. Mezilodní arkády jsou neseny vždy dvěma hranolovými pilíři s okosenými hranami dříků. Presbytář má obdélný půdorys s polygonálním závěrem a je opatřen křížovou žebrovou klenbou (příloha I).³

V kněžišti kostela jsou zachovány malby z několika období. Velká pozornost historiků umění byla věnována především vysoce kvalitním malbám na jižní stěně s Ukřížováním a Oplakáváním Krista⁴ z dvacátých let 16. století, které pro hasištejnské Lobkovice zhotovil malíř z okruhu Lucase Cranacha st. Dvě vedlejší čela klenby – plochy svislých stěn vymezené klenbou – jsou již zdobeny malbami z roku 1614. Jistě měly liturgický účel a odkazovaly na texty chórových modliteb: Jsou na nich Panna Marie s invokacemi loretánské litanie a sv. apoštol Pavel, naproti němu na severní stěně král David s lyrou jako autor žalmů. Součástí výzdoby klenby nad hlavním oltářem jsou erby⁵ a kartuše s dedikačním nápisem tehdejší přední české katolické šlechty, Lobkoviců, a s letopočtem 1614 (obr. 2). Donátorem maleb byl Oldřich Felix z Lobkovic (+ 1604), realizátorem odkazu byl jeho syn Vilém. V textu závěti samotné je uvedena i odkázaná částka 300 kop míšeňských grošů.⁶

Klenba chóru kostela Čtrnácti sv. pomocníků symbolizuje „františkánské nebe“, neboť nese postavy čtrnácti světců a světic františkánského řádu (obr. 4). Zvláštní místo mezi nimi zaujímá pětice marockých mučedníků se sečnými zbraněmi v hlavách. Je možné, že mučedníci byli v Kadani zobrazeni jako připomenutí nedávných událostí v klášteře františkánů-observantů u Panny Marie Sněžné v Praze na Novém Městě. Při vpádu pasovských vojsk do Prahy v roce 1611 bylo přímo v klášteře zavražděno zfanatizovanými odpůrci katolické církve z řad pražské „lůzy“ čtrnáct řeholníků.⁷

Kněžiště kostela františkánů-observantů v Kadani bylo od hlavní lodi odděleno zděnou přepážkou.⁸ Tzv. letnery byly ve středověku běžnou součástí vybavení (nejen) řádových kostelů. Po tridentském koncilu (1545–1563) bylo od jejich stavby upuštěno. Účelem chórové přepážky bylo vizuálně oddělit presbyterium, kde se několikrát denně odehrávaly chórové modlitby řeholníků, od trojlodí, používaného laickými věřícími. Letner byl v kadaňském kostele zbořen v rámci rozsáhlých barokních úprav v letech 1660–1672.

Existenci letneru v kadaňském klášteře dokládají stopy ve zdivu i výsledky archeologického výzkumu.⁹ Letner byl shora přístupný průchodem z prvního patra a pravděpodobně s ním byla na straně chóru spojena panská (?) tribuna. U zazděného vstupu na tribunu na jižní, epištolní straně presbyteria je zobrazen sv. Pavel s velkým mečem (obr. 5). Mohl být na toto místo namalován i jako strážce vstupu do posvátného prostoru. V této roli bývá zobrazován spolu se sv. Petrem. Jako tzv. apoštolská knížata často figurují v ikonografii portálů nebo oltářů.¹⁰ Výzdoba chóru byla určena řádové komunitě, případně patronům kláštera z řad šlechty.

Trojlodí bylo přístupné věřícím přicházejícím do kostela ke svátostem a k poutnímu oltáři Čtrnácti sv. pomocníků v nouzi, umístěnému při jihovýchodním pilíři. Uprostřed letneru byl průchod, po jehož stranách se v hlavní lodi nacházely dva oltáře. Koncepce maleb z roku 1614 tedy s existencí letneru – i výzdobou oltářů náboženskými tématy – musela počítat. Umělecká výzdoba trojlodí byla jedním ideovým celkem. Podle mnoha analogií lze ještě usuzovat, že nad chórovou přepážkou bylo osazeno sousoší Kalvárie, tedy monumentální socha Ukřižování s Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou.

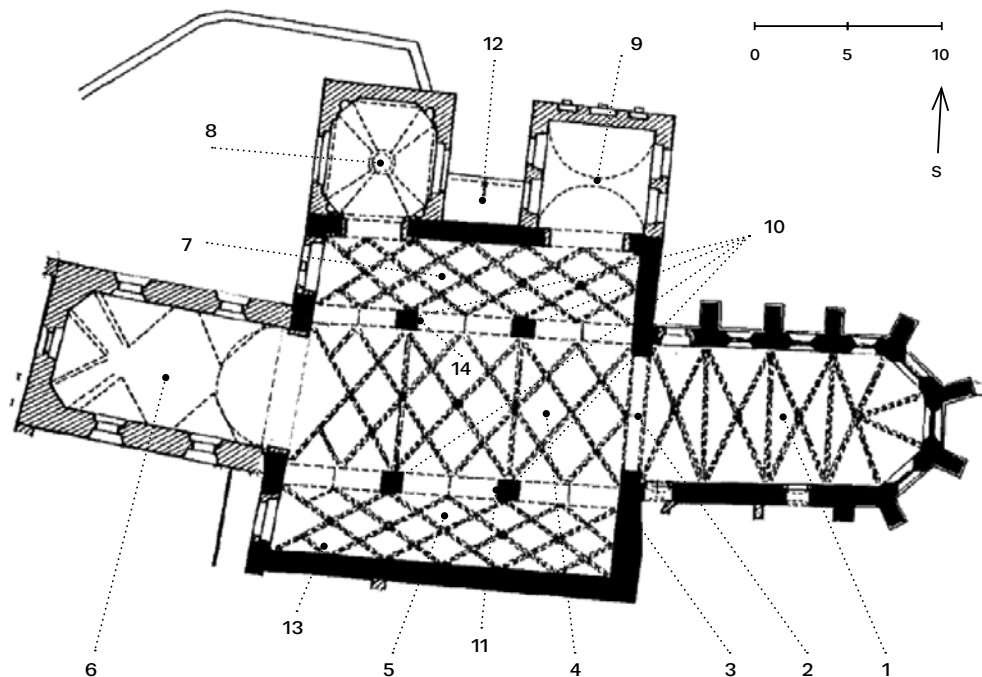
Dříve odkryté malby v presbyteriu a jižní lodi již byly popsány a interpretovány v kontextu dobových událostí i uměleckých zvyklostí v člancích z roku 2018.¹¹ Rozsáhlé figurální malby zaujaly čela klenby v jižní lodi, kde jsou zobrazeny náměty Šalamounův soud (podle grafiky Josta Ammana), Čtrnáct sv. pomocníků a Poslední soud (příloha II). Část výzdoby byla nenávratně ztracena při přístavbě dvou kaplí k severní lodi a prolomením dvou velkých barokních oken a varhanního kůru v západní stěně trojlodí. Většina maleb se však dochovala v poměrně dobrém stavu. Jak v presbytáři, tak v hlavní i severní lodi se zachovalo datování rokem 1614. V kostele se objevuje celkem pětkrát. Stylově se malby hlásí k období renesance a manýrismu a hojně čerpají z grafických předloh umělců první i druhé poloviny 16. století.¹²

5. Sv. apoštol Pavel a dva z marockých mučedníků, presbyterium

foto: Hugo Sedláček, Oblastní muzeum v Chomutově

I Půdorys kostela – popis architektury:

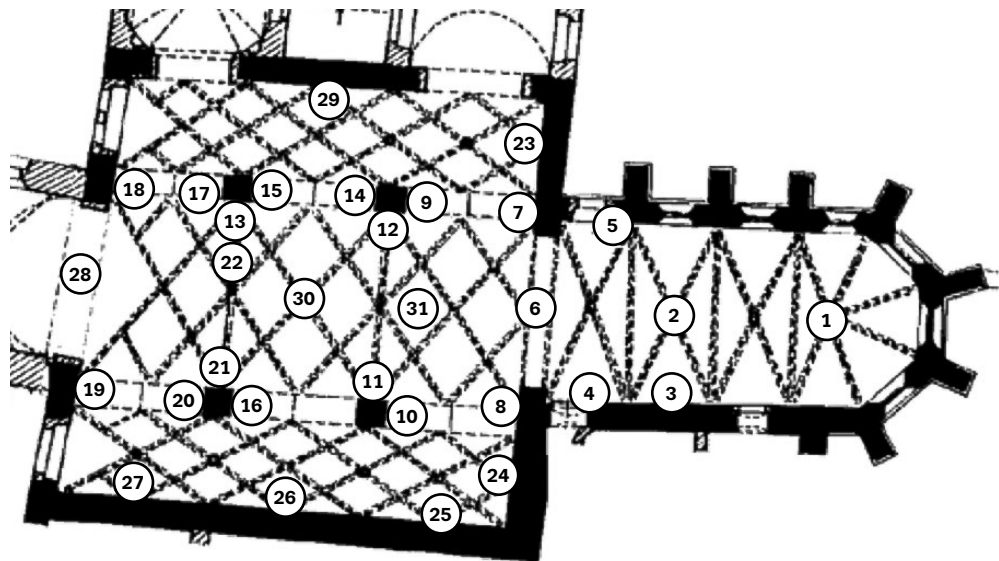

1. Presbyterium (chór)	6. Kaple sv. Anny (1515), nad ní barokní varhanní kůr	11. Poutní oltář Čtrnácti sv. pomocníků
2. Vítězný oblouk, v r. 1614 pod ním středověký letner	7. Severní boční loď	12. Hlavní vstup do kostela z exteriéru
3. Východní stěna trojlodí	8. Barokní kaple sv. Kříže	13. Renesanční náhrobníky Vitzthumů
4. Hlavní loď převyšující boční lodě	9. Barokní kaple sv. Antonína	14. Náhrobník Ch. Meynera (1573)
5. Jižní boční loď	10. Hranolové pilíře nesoucí mezilodní arkády (oblouky)	

Ikongrafická metoda – malby v kontextu teologie a liturgie

Pro historiky výtvarného umění je proces interpretace námětů uměleckých děl prací až detektivní. Za zdánlivě prostými výjevy se skrývají složité obsahy plně pochopitelné pouze v kontextu doby a okolností svého vzniku. Po popisu díla a rozboru námětu je možno přistoupit k jeho interpretaci: V oboru dějin umění se hovoří o ikonografické (ikonologické) metodě. Nenápadný detail nás může navést k rozpoznání předlohy určitého díla a naznačit směr cesty pro další hledání vzorů a výkladů. Nejen díky dostupnosti bohatého obrazového materiálu

II Půdorys kostela – rozmístění maleb z roku 1614

**1. Znaková galerie
a dedikační nápis
v závěru presbytáře**

**2. Františkánští světci
a svěťice (obr. 4)**

3. Panna Marie Assumpta

4. Sv. Pavel (obr. 5)

5. Král David

6. Bolestný Kristus (obr. 6)

Evangelisté

7. Sv. Jan

8. Sv. Matouš

9. Sv. Lukáš (obr. 15)

10. Sv. Marek (obr. 14)

Dobrodinci chudých

11. Sv. Václav

12. Sv. Martin

13. Sv. Mikuláš (obr. 25)

Svaté panny

14. Panna Marie

15. Sv. Kateřina (obr. 26)

16. Sv. Barbora

Církevní otcové

17. Sv. Řehoř (obr. 17)

18. Sv. Jeroným

19. Sv. Augustýn

20. Sv. Ambrož (obr. 16)

21. Alegorie Zákona a milosti (obr. 22)

22. Jan Křtitel (obr. 24)

23. Kristus ve vinném lisu (obr. 18)

24. Stigmatizace sv. Františka (obr. 21)

25. Šalamounův soud

26. Čtrnáct sv. pomocníků (obr. 30)

27. Poslední soud (obr. 20)

**28. Předpokládané místo zaniklých maleb
postav 4 apoštolů**

29. Sv. Kryštof (obr. 29)

30. Hudoucí andělé na klenbě (obr. 27)

**31. Erb Timothea Štěrbý ze Štěrbic
na klenbě (obr. 28)**

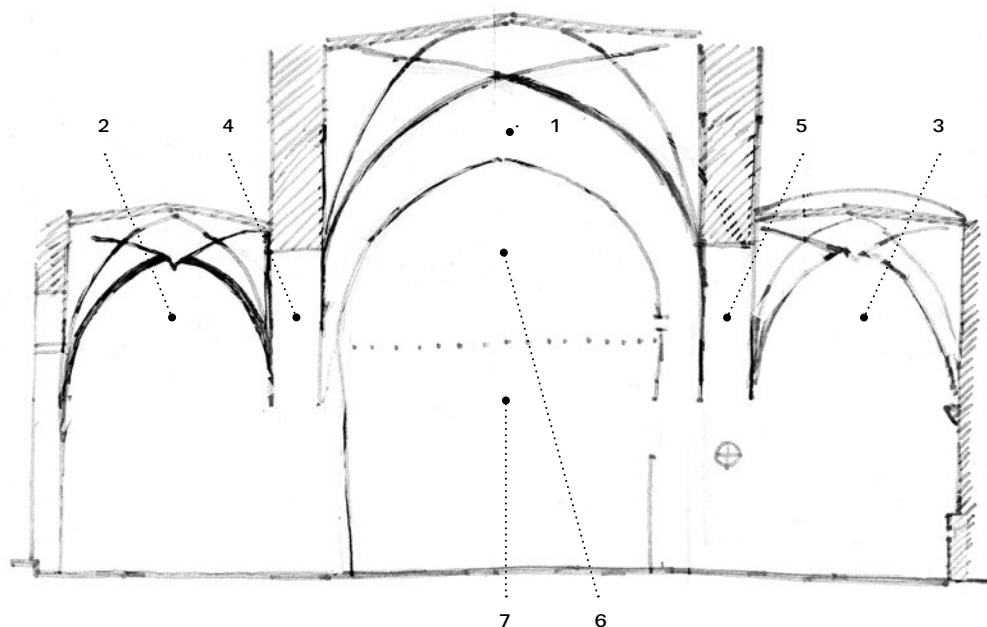
Apoštolové

– stěny hlavní lodi viz příloha IV.

na internetu se občas podaří pečlivým zkoumáním a dedukcí dospět k překvapivým objevům.

Aby bylo možné se v koncepci maleb lépe zorientovat a pochopit ikonografii výzdoby z roku 1614, jsou k textu přiložena schémata s rozmístěním figurálních námětů. Dva půdorysné plány ukazují části kostela a rozmístění maleb v něm (I, II). Schémata maleb jsou věnována východní stěně (III) a severní a jižní stěně hlavní lodi (IV). Rozvržení maleb v bočních lodích je patrné ze schémat, která znázorňují severní a jižní (tedy obvodové) stěny kostela. Byly poměrně celistvé, a proto vhodné k malířské výzdobě (V).

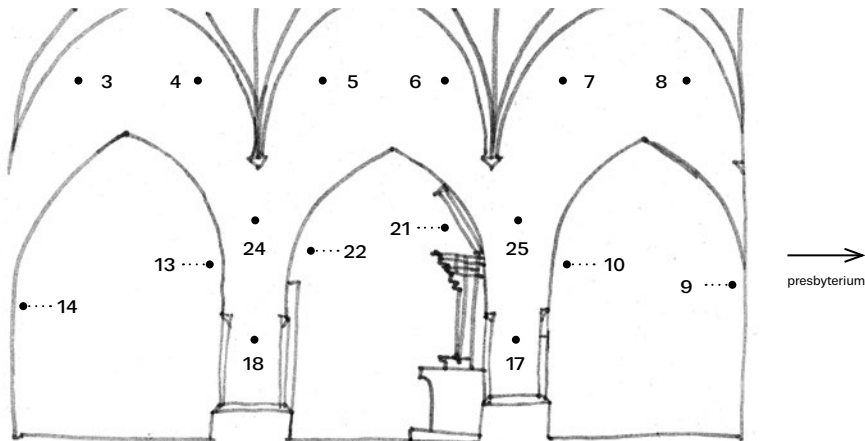
III Východní stěna kostela – pohled na malby 1614

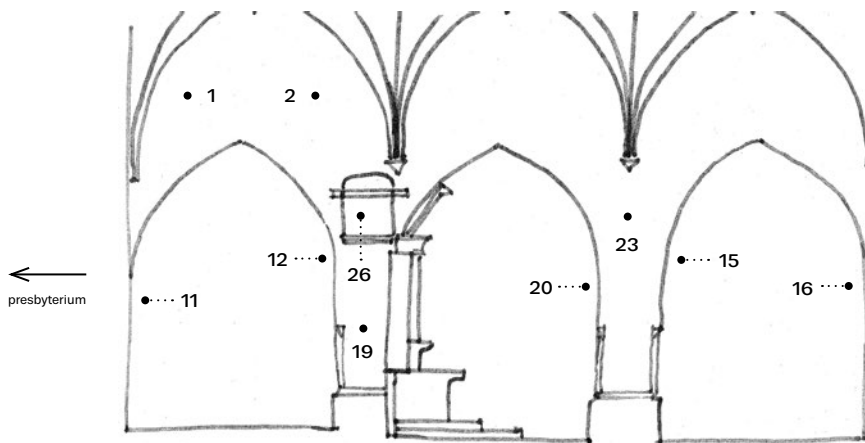
1. Bolestný Kristus nad vítězným obloukem (obr. 6)	4. Evangelista Jan
2. Kristus ve vinném lisu (severní boční lod) (obr. 18)	5. Evangelista Matouš
3. Stigmatizace sv. Františka (jižní boční lod) (obr. 21)	6. Presbyterium (chór)
	7. Místo letneru pod vítězným obloukem (naznačena výška)

Před popisem kadaňských maleb pořízených pro klášterní kostel je nutné uvést některé zásadní obecné souvislosti: Katolický kostel je dějištěm liturgických obřadů a svátostí. Nejvýznamnějším místem je presbytář, kněžiště s hlavním oltářem, kde se slaví mše. Podle katolické nauky o transsubstanciaci se eucharistické „živly“ chléb a víno promění v tělo a krev Ježíše Krista a ten je tak reálně přítomen ve svátosti. Eucharistii je proto prokazována nejvyšší úcta, již často reflektuje umělecká výzdoba katolických kostelů, popisovaný kostel františkánů-observantů nevyjímaje.

IV Hlavní loď kostela – malby z roku 1614 na severní a jižní stěně

Severní stěna

Jižní stěna

Apoštolové

1. Sv. Petr
2. Sv. Ondřej (obr. 7)
3. Sv. Tomáš
4. Sv. Matouš (obr. 8)
5. Sv. Jakub Menší (obr. 10)
6. Sv. Šimon
7. Sv. Juda Tadeáš (obr. 12)
8. Sv. Matěj (obr. 12)

Evangelisté

9. Sv. Jan
10. Sv. Lukáš (obr. 15)
11. Sv. Matouš
12. Sv. Marek (obr. 14)

Církevní otcové

13. Sv. Řehoř (obr. 17)
14. Sv. Jeroným
15. Sv. Ambrož (obr. 16)
16. Sv. Augustýn

Dobrodinci chudých

17. Sv. Martin
18. Sv. Mikuláš (obr. 25)
19. Sv. Václav

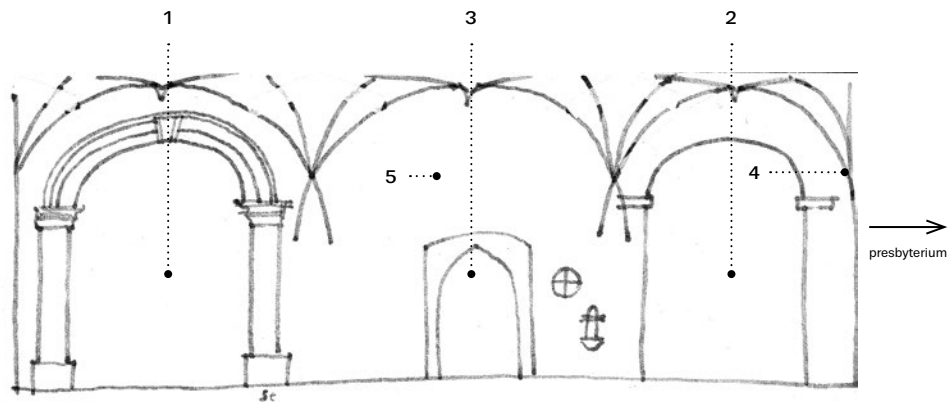
Svaté panny

20. Sv. Barbora
21. Panna Marie
22. Sv. Kateřina (obr. 26)

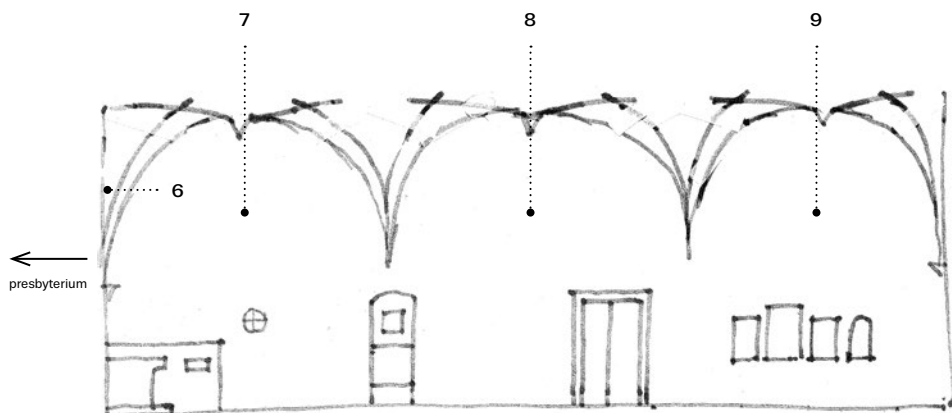
23. Alegorie Zákona

- a milosti (obr. 22)
24. Jan Křtitel (obr. 24)
25. Nápis vztahující se ke Stigmatizaci sv. Františka
26. Nápis vztahující se ke Kristu

V Boční lodě kostela – umístění maleb z roku 1614 na severní a jižní boční lodě

Severní stěna severní boční lodě

Jižní stěna jižní boční lodě

1. Barokní kaple sv. Kříže 2. Barokní kaple sv. Antonína 3. Hlavní vstup do kostela z exteriéru 4. Kristus ve vinném lisu (obr. 18) 5. Sv. Kryštof (obr. 29)	6. Stigmatizace sv. Františka se svatými (obr. 21) 7. Šalamounův soud 8. Čtrnáct sv. pomocníků (obr. 30) 9. Poslední soud nad náhrobníky Vitzthumů (obr. 20)

Bolestný Kristus

Výjimečné místo ve výzdobě trojlodí zaujímá Bolestný Kristus (obr. 6). Je zobrazen nad vítězným obloukem, nad vstupem do presbyteria, vysoko pod klenbou hlavní lodi. Pozice Krista v celku výzdoby je dominantní, i když malba není příliš rozměrná. Kristus je v hlavní lodi symbolicky obklopen svými apoštoly, kteří jsou zobrazeni též v horní části stěn, v klenebních čelech nad mezilodními arkádami (přílohy III a IV).

Bolestný Kristus stojí v otevřeném hrobě před křížem ve tvaru T, na němž je zavěšena trnová koruna. Krista obklopují nástroje umučení: Za ním jsou houba na tyči a kopí, v rukou andělů vystupujících z oblak vidíme sloup, u něž byl Kristus bičován, a tři hřeby z kříže. Nástroje umučení, tzv. *Arma Christi*, byly uctívány jako prostředky Kristova vítězství nad smrtí. V kadaňském klášteře jsou zobrazeny také na třech pozdně středověkých nástěnných malbách a byly i motivem středověké klášterní pečeti.¹³

Kristus má otevřené oči, je tedy živý, již vzkříšený. Má pozvednuté ruce až do výše hlavy a shlíží do prostoru hlavní lodě. Kristovo gesto, známé z maleb raně křesťanských orantů, naznačuje vyzývání Boha, resp. Ducha svatého (tzv. epikleze). Pozice rukou připomíná Krista-Soudce z reliéfů na portálech gotických katedrál. Naskýtají se však i bližší analogie. Podobnou pozici rukou jako Kristus z kadaňského kostela má Bolestný Kristus v tumbě přímo na iluminaci v graduálu kadaňských františkánů ze sklonku 15. století¹⁴ nebo na oltářní malbě z okruhu Lucase Cranacha st. ze sbírky Biskupství litoměřického¹⁵. Kadaňská nástěnná malba je kompozičně blízká i rytině Hieronyma Wierixe s Kristem jako pramenem života, kde se objevuje i motiv trnové koruny zavěšené na kříži.¹⁶

V zobrazení Bolestného Krista je propojen motiv pašijí i triumfu nad smrtí. Tento ikonografický typ symbolizuje Boží tělo, připomíná Kristovu oběť a její opakování ve svátosti eucharistie. Až do první poloviny 16. století byl Bolestný Kristus obvyklou výzdobou tabernáklů, výklenků k ukládání svátosti oltářní. Původ má zřejmě na křesťanském Východě a vznikl osamostatněním z námětů Oplakávání nebo Kladení do hrobu. Na nejstarších obrazech byl Kristus zobrazován se zavřenýma očima, postupem času však vzniklo mnoho ikonografických variant Bolestného Krista. Od 14. století bývá zobrazován živý, s otevřenýma očima. Ruce může mít překřížené před tělem, nebo ukazuje na ránu v boku, nebo pozvedá ruce s ranami po hřebech. Někdy mívá na hlavě trnovou korunu.¹⁷

Obrazy s tímto námětem měly devocionální charakter a byly často spojovány s významnými odpustky. Reformační teologové je proto odmítali a ikonografický typ Bolestného Krista postupně vymizel. Po polovině 16. století je již velmi vzácný. V protireformačním umění nahradily Bolestného Krista jiné motivy s eucharistickými konotacemi, např. Kristus ve vinném lisu.¹⁸ V Kadani jsou jako analogie v eucharistickém smyslu použity oba tyto náměty vedle sebe (příloha III).

Kadaňská malba s živým Kristem je blízká některým zobrazením Bolestného Krista v obrazech Mše sv. Řehoře, kde se Kristus

**6. Bolestný Kristus
nad vítězným obloukem**
foto: Petr Liebscher

obklopený Nástroji umučení zjevuje nad oltářem na důkaz své reálné přítomnosti v eucharistii.¹⁹ Přímo tento ikonografický motiv najdeme i na pozdně gotické nástěnné malbě v závěru presbyteria kadaňského kostela. Vznikla podle rytiny Albrechta Dürera z roku 1511 a zdobila stěnu napravo od hlavního oltáře, kde byla (v prostoru odděleném od lodi letnerem) viditelná pouze pro řeholníky. I samostatná postava Bolestného Krista může stát nebo sedět v otevřeném hrobě, který nabývá významu oltářní mensy. V Kadani bylo zobrazení Krista v tumbě – v hlavní lodi nad vítězným obloukem – určeno zejména očím laických věřících a poutníků.

Je zřejmé, že Bolestný Kristus je ve druhém desetiletí 17. století již archaismem. Konceptor maleb tento námět pro františkánský kostel vybral jistě záměrně. Je příznačné, že vzkříšený Kristus je v klášterním kostele zpodoben nikoli jako triumfující vítěz s korouhví nebo křížem v ruce, nýbrž jako „muž bolesti“, ikonografický typ zdůrazňující utrpení jako cestu ke spáse na základě textu Izajáše 53,3 (*Vir dolorum*).²⁰ Takové pojetí vykoupení je jádrem františkánské spirituality, která vyzývá

k následování Krista ve stopách sv. Františka z Assisi. Podle životopisců završil zakladatel a přední světec řádu své následování Krista (*imitatio Christi*) přijetím stigmat na hoře La Verna v roce 1224. Stigmata v místech Kristových ran, která se zázrakem objevila na světcově těle, byla viditelným odznakem Františkova připodobnění se Kristu.²¹

Nástěnný obraz Bolestného Krista nelze vyjmout z kontextu výzdoby celého kostela. Především dominuje prostoru hlavní lodi s apoštolů, evangelisty, církevními otci a dalšími svatými (příloha II). Musíme si malbu představit také v prostoru nad letnerem, nad sousoším Kalvárie a nad oltáři u letneru. O podobě předpokládaného sousoší lze pouze spekulovat: Byla tehdy ústřední sochou Ukřižovaného jedna z několika expresivních pozdně gotických dřevězeb z první čtvrtiny 16. století, které se z Kadaně, i přímo z kláštera, dochovaly? Zobrazení vzkiřšeného Krista nad výjevem Kristovy oběti na kříži by vyjadřovalo vlastní podstatu křesťanské víry ve vykoupení lidstva z hříchu skrze utrpení Božího Syna, který, slovy apoštolského vyznání víry „... *trpěl pod Pontiem Pilátem, ukřižován umřel i pohřben jest...; vstoupil na nebesa..., odtud přijde soudit živé i mrtvé.*“ Apoštolům, nejbližším Kristovým učedníkům a svědkům jeho pozemského působení, jsou vyhrazeny vysoké stěny hlavní lodi.

Postavy apoštolů

Monumentální postavy apoštolů byly odkryty ve střední lodi nad konzolami klenby, nad úrovní oblouků bočních lodí (příloha IV). Každý apoštol drží svůj atribut, je popsán jménem a v kartuši u nohou je mu přiřazen latinský text z Apoštolského kréda (*Credo apostolorum*), které je základní věroučnou výpovědí křesťanské víry.²² Stojící apoštolové s Kristem v čele byli zobrazováni již v raně křesťanských bazilikách²³ a jsou častým námětem křesťanského umění napříč staletími. Postavy apoštolů z kadaňského kostela byly zřejmě inspirovány cyklem dřevězeb Hanse Baldunga Griena (+ 1545) z roku 1519. Nejnápadněji to dokazují postavy sv. Matouše, sv. Jakuba Menšího a sv. Judy Tadeáše (obr. 9, 11, 13). Ježíš Kristus je v tomto cyklu, na rozdíl od kadaňského, zobrazen jako Spasitel světa držící sféru.²⁴

Apoštolové na nástěnných malbách jsou oproti grafikám subtilnější, draperie je prostší a atributy jsou v obrysu více zdůrazněny. Některé postavy jsou si kompozičně nápadně podobné a vznikly podle stejného vzoru. Sv. Petr a Ondřej byli přemalováni: Restaurování odkrylo zbytky atributů, které těmto apoštolům nepatří. Koncepce rozvržení postav se musela změnit až po zahájení práce. Sv. Petr s klíčem má u nohou zbytky kyje, představoval tedy Judu Tadeáše. Sv. Ondřej s ondřejským křížem má před sebou navíc meč patřící sv. Matějovi. Juda Tadeáš i Matěj se shodnými atributy byli přesunuti na protější stěnu a cyklus Apoštolského kréda uzavírají. Cyklus tedy začíná apoštolů Petrem a Ondřejem v místech, kde měl zřejmě původně končit (příloha IV).

Inspirací pro obrazy kadaňských apoštolů však mohlo být více, například sv. Tomáš je velmi blízký rytině téhož apoštola od Albrechta Dürera z roku 1514.²⁵ A dodejme, že zřejmě nikoli náhodou vynikají

7. Sv. Ondřej,
jižní stěna hlavní lodi
foto: Lukáš Brotánek

u všech apoštolů v kostele „bosých františkánů“, observantů, bosé, draperií nepřekryté nohy.

V kadaňském kostele máme před očima velmi zajímavé a u nás poměrně vzácné téma křesťanské ikonografie: obrazové vyjádření Apoštolského kréda, podstatné součásti liturgie. Podle legendy z 6. století, zaznamenané později ve „Zlaté legendě“ Jacoba de Voragine, byl každý z apoštolů – svědků novozákonního zjevení Boha v Ježíši Kristu – autorem jednoho článku vyznání víry.²⁶ Při srovnání obrazů s touto ikonografií je zjevné, že pořadí apoštolů, a tedy i připomenutí článku víry konkrétní osobě, má různé varianty. Apoštolové bývají řazeni zpravidla podle pasáží evangelií o povolání učedníků Kristem, pořadí se však liší i v evangeliích. Jidáše Iškariotského v ikonografií nahradil sv. Matěj. Kromě „Zlaté legendy“ jsou okolnosti vzniku Apoštolského kréda rozvíjeny dalšími středověkými legendami. Velký vliv na šíření námětu v umění měl text ze sklonku 15. století od františkána Pelbarta z Temešváru, ovšem kadaňská varianta se s jeho řazením apoštolů neshoduje.²⁷ V kadaňském cyklu se jejich pořadí nejvíce blíží

8. Sv. Matouš, severní stěna hlavní lodi

foto: Lukáš Brotánek

9. Sv. Matouš, dřevorez, Hans Baldung,

1519 foto: Wikimedia Commons

verzi evangelia podle Matouše (Mt 10, 2–4), pouze sv. Juda Tadeáš a sv. Šimon jsou přehozeni (příloha IV).

Skupina Ježíšových nejbližších učedníků se v Kadani nedochovala v plném počtu dvanácti. Řada začíná na jižní stěně, vpravo při pohledu do chóru. První je sv. Petr s úvodní pasáží kréda CREDO IN DEVM PATREM OMNIPOTENTEM CREATOREM COELI ET TERRÆ, po jeho boku sv. Ondřej s (poškozeným) textem ET IN IESVM CH(RISTVM) FILIVM EIVS VN(ICUM) DOMINVM (NOS)TRVM (obr. 7). Následující část vyznání víry chybí. Na severní stěně lodi pokračuje řada apoštolů šesti postavami. Text kréda je tam dokončen a u posledního z apoštolů uzavřen slovem „AMEN“.

Apoštolové Jakub Větší, Jan, Filip a Bartoloměj byli pravděpodobně zobrazeni na západní stěně kostela ve výši ostatních postav cyklu. Souvislé plochy s malbami čtyř apoštolů musely zaniknout při

10. Sv. Jakub Menší, severní stěna hlavní lodi

foto: Lukáš Brotánek

11. Sv. Jakub Menší, dřevořez, Hans Baldung, 1519

foto: Wikimedia Commons

barokní úpravě zdi v letech 1749–1750, kdy byl přistavěn varhanní kůr. Jistou představu o podobě zaniklých maleb by mohly poskytnout jak ostatní z apoštolů v lodi kostela, tak apoštolové z již zmiňovaných dřevořezů Hanse Baldunga Griena.²⁸

Část kréda, která v kadaňském kostele chybí, musela být rozdělena mezi čtveřici nedochovaných světců. První a druhá pasáž zajisté náležely sv. Jakobovi Většímu (QVI CONCEPTVS EST DE SPIRITVS SANCTO NATVS EX MARIA VIRGINE) a sv. Janovi (PASSVS SVB PONTIO PILATO, CRVCFIXVS MORTVVS ET SEPLTVS). Sv. Filipovi a sv. Bartolomějovi příslušel text DESCENDIT AD INFERNOS TERTIA DIE RESVRREXIT A MORTVIS / ASCENDIT IN COELOS, SEDET AD DEXTERAM DEI PATRIS OMNIPOTENTIS.

Od západu k východu jsou na dlouhé severní stěně hlavní lodi řazeni tito apoštolové s texty: sv. Tomáš (INDE VENTVRVS EST IVDICARE VIVOS ET MORTVOS) a sv. Matouš (CREDO IN SPIRITVM SANCTVM) (obr. 8),

**12. Sv. Juda Tadeáš
a sv. Matěj, severní stěna
hlavní lodi**

foto: Lukáš Brotánek

**13. Sv. Juda Tadeáš, dřevorez,
Hans Baldung, 1519**

foto: Wikimedia Commons

sv. Jakub Menší (SANCTAM ECCLESIAM CATHOL(II)CAM SANCTORVM COMMUNIONEM) (obr. 10) a sv. Šimon (REMISSIONEM PECCATORVM), Juda Tadeáš (CARNIS RESVRRECTIONEM) a sv. Matěj (ET VITAM AETERNAM. AMEN) (obr. 12).

V ikonografii se apoštolové objevují od dob rané církve, s texty kředa poté v románském, gotickém i renesančním umění (v knižní malbě, grafice, oltářní a nástěnné malbě). Jak bylo uvedeno, řazení apoštolů a přidělení částí kředa se na obrazech různí, a ani dělení textu na dvanáct pasáží není vždy shodné. Existuje i složitější obrazová

varianta kréda, v níž jsou k apoštolům přiřazeni proroci s verši ze Starého zákona.²⁹

A opět si připomeňme provázanost témat, která je tolik příznačná pro koncepci výzdoby kadaňského kostela: Apoštolové nejsou zobrazeni pouze v hlavní lodi jako „základ církve“, ale několik z nich se objevuje na malbě Krista ve vinném lisu, do kterého přinášejí koše s hrozny, a mají tak podíl na Kristově oběti (obr. 18). Vidíme je i na malbě Posledního soudu, kde klečí mezi vyvolenými po Kristově pravici (obr. 20).

A jak můžeme vysvětlit disproporčnost v rozvržení apoštolů a fakt, že v lodi čtyři postavy chybějí? Zatímco severní stěna nese tři páry kompozičně logicky rozmístěných figur, protější jižní stěna, na níž cyklus začíná, pouze dvojici v levé části stěny. Uprostřed a vpravo, kde bychom očekávali další čtyři apoštoly, jsou „záhadná“ prázdná místa. Na těchto plochách jsou vidět stopy, které nejspíše zůstaly po velkých závěsných obrazech (linky po laťové konstrukci nebo rámu obrazů). Nová výzdoba z roku 1614 obrazy respektovala, byly tedy patrně starší než ona a byly ponechány na svém místě, protože k němu měly nějakou vazbu. V roce 1614 byly nad ně pod oblouku klenby namalovány postavy andělů, jejichž prostřednictvím byly starší malby zapojeny do celku nové výzdoby. Jeden anděl drží na dlani duši v podobě miniaturní lidské postavy, druhý snad rubáš. V levé ruce nese každý z andělů zapálenou svíci. Andělé jistě měli vztah k náměťtům obrazů, o nichž lze vyslovit pouze hypotézy. Náměty mohly souviset s poutním oltářem Čtrnácti sv. pomocníků a jako votivní obrazy zachycovat jejich zázračnou pomoc v nouzi, nebo s rodem Vitzthumů a jejich pohřebištěm v jižní lodi.

Pilíře církve: evangelisté a církevní otcové

Stěny hlavní lodi se staly prostorem pro obrazy apoštolů, evangelistů a církevních otců. Tito svatí mužové rané církve měli zásadní úlohu při šíření křesťanství a udržení čistoty víry. Jsou zobrazeni na dobře viditelných místech, kde zároveň jako „pilíře církve“ symbolicky podpírají stavbu kostela (příloha II).

Na pilířích na oblouku mezilodní arkády nejbližší presbyteriu (někdejšího letneru) jsou na jižní straně zobrazeni evangelisté Matouš a Marek, na severní Jan a Lukáš (obr. 14 a 15). Každý z nich sedí u psacího pultu, kde píše Bohem inspirované evangelium, a je označen svým atributem i jménem. Podle církevní tradice byli evangelisté považováni za přímé svědky Kristova života i působení jeho dvanácti učedníků. Dva z evangelistů, sv. Matouš a sv. Jan, byli ztotožněni s osobami apoštolů, proto se ve výzdobě trojlodí objevili dvakrát (postava sv. Jana jako apoštola se však nedochovala).

Podobně jako evangelisté jsou v západní části hlavní lodi na pilířích „usazeny“ na biskupských katedrách vznešeně působící postavy církevních otců s odznaky svých církevních hodností: na jižní straně sv. Augustin a sv. Ambrož, na severní svatí Řehoř a Jeroným (obr. 16 a 17). Církevní otcové – „učitelé církve“ – formovali ranou teologii, aby uchovali ryze apoštolské víry a ochránili ji před dobovými herezemi.

14. Sv. Marek, jihovýchodní pilíř trojlodí
foto: archiv autorky

15. Sv. Lukáš, severovýchodní pilíř trojlodí
foto: archiv autorky

16. Sv. Ambrož, západní stěna trojlodí
foto: archiv autorky

17. Sv. Řehoř, severozápadní pilíř trojlodí
foto: archiv autorky

Kristus ve vinném lisu

Na východní stěně trojlodí, v čelech severní a jižní lodi (v prostoru nad bočními oltáři), se dochovaly monumentální figurální malby s pozoruhodnými náměty, které jsou u nás nejen v oboru nástěnné malby velmi vzácné. Oba se vztahují k výše popsanému obrazu Bolestného Krista uprostřed. Vlevo v severní lodi vidíme Krista ve vinném lisu, vpravo v jižní lodi Stigmatizaci sv. Františka (příloha III, obr. 18 a 21).

Dříve než restaurátoři odhalili celý obraz v severní lodi, byl v sondě vidět fragment latinského textu z 63. kapitoly knihy proroka Izajáše. Na základě biblické pasáže vznikla hypotéza o námětu tehdy ještě skryté malby: Kristus ve vinném lisu.³⁰ Domněnka se při odkryvu v roce 2018 potvrdila, ale rozměrem, kvalitou dochování a zpracováním tématu obraz předčil veškerá očekávání.

Kristus oděný jen do bederní roušky šlape hrozny v široké kádi vinného lisu. Na zádech mu spočívá mohutná kláda ve tvaru kříže, pod jejímž tlakem je Kristus předkloněn. Z dlaní a z rány v boku stéká v tenkých, paprscitých pramenech krev do kádě, kde se mísí s vínem a vytéká do liturgického kalicha držného dvěma anděly. Kristus hrozny šlape a zároveň je sám jako hrozen lisem stlačován. Apoštolové do kádě přinášejí další hrozny. Kláda je svým tvarem ztotožněna s nástrojem Kristova umučení. Šroub lisu utahuje sám Bůh Otec, který svého Syna poslal na svět, aby svět skrze smrt na kříži spasil. Nad Kristovou

18. Kristus ve vinném lisu, čelo severní boční lodi

foto: Lukáš Brotánek

19. Kristus ve vínném lisu, Hieronymus Wierix, mědiryt, před 1614

foto: Wikimedia Commons

hlavou je zobrazen Duch svatý jako holubice sedící na kříži, a tak má podíl na spásném dění celá svatá Trojice. Na synovo utrpení hledí Panna Marie Bolestná s mečem v hrudi, stejně jako bývá zachycena na výjevech Ukřižování.

Pod malbou je čtyřřádkový latinský text Iz 63,3–5 („TORCVLAR CALCAVI SOLVS...“), který je vykládán jako starozákonní proctví o Božím soudu. „Sám jsem šlapal v lisovací kádi a nikdo z národů se mnou nebyl. Rozhněván jsem po nich šlapal, rozšlapal jsem je v svém rozhořčení, až štáva z nich mi roucho postříkala, poskvrnil jsem si celý oděv. Den pomsty měl jsem v srdci, nastalo milostivé léto pro mé vykoupené. Rozhlédl jsem se, ale nebylo pomocníka, užasl jsem, opora žádná.“³¹

Přímou předlohou popisované nástěnné malby byl grafický list Hieronyma Wierixe (1553–1619), vlámského mědirytce a kreslíře, který byl činný v Antverpách pro objednavatele z katolické církve, mj. pro jezuitu. Grafika je signována (*Fecit et excudit. Hieronymus Wierix*), není však datována (obr. 19).³² Jako nejpozdější datum vzniku rytiny je uváděn rok umělcovy smrti 1619, ale díky známé dataci kadaňské malby je rokem *ante quem* 1614.

Kadaňská malba je své předloze velmi věrná. Přejímá celkovou kompozici se všemi důležitými postavami. Zachovány jsou i kruh andílků nad hlavou Krista a vysvětlující text proroka Izajáše. Podle této Wierixovy předlohy vzniklo mnoho dalších obrazů, např. iluminace z knihy z karmelitánského kláštera v Krakově³³, a je zajímavé,

že byla často reprodukována v prostředí koloniálního umění v Latinské Americe v 17. a 18. století.³⁴ Za zmínku stojí také skutečnost, že Hieronymus Wierix vytvořil i další rytinu s námětem Krista ve vinném lisu, která je ikonograficky odlišná. Jako devocionální obraz, určený ke zbožnému rozjímání, se omezuje na samostatnou postavu Krista v lisu a motivy Nástrojů umučení.

Kristus ve vinném lisu je alegorický obraz, který vyjadřuje složité teologické obsahy související s naukou o eucharistii. Téma se v umění objevuje od raného středověku, nejvíce v 15. a 16. století a přetrvává až do 19. století. Podoba zobrazení, jeho důrazy i jeho výklady se vyvíjely a proměňovaly. V katolickém prostředí jím byla akcentována Kristova oběť a především reálná přítomnost Krista v eucharistickém chlebu a vínu,³⁵ což je v řádovém kostele františkánů, v tehdy většinou nekatolickém městě Kadani, jistě teologickým záměrem.

V křesťanském umění existuje analogický námět Mystického mlýna neboli Mlýna na hostie, který alegoricky zobrazuje podstatu Božího těla.³⁶ V kadaňském kostele františkánů Boží tělo reprezentuje obraz Krista Bolestného nad vítězným obloukem, tedy právě vedle obrazu Mystického lisu s motivem krve Kristovy (příloha III), u nějž je však výrazná také symbolika Božího soudu.

**20. Poslední soud,
jižní loď kostela**

foto: archiv autorky

S Kristem ve vinném lisu tedy významově souvisí obraz Posledního soudu v jižní lodi kostela, kde se nachází pohřebiště příslušníků rodu Vitzthumů (obr. 20).³⁷ Boží soud je v církevní tradici vykládán jako naplnění Izajášova proroctví. Ve Zjevení sv. Jana je přímo spojen s vinným lisem: „... má na sobě plášť zbrocený krví a jeho jméno je Slovo Boží (Zj 19,13. (...)) Z jeho úst vychází ostrý meč, aby jím pobíjel národy; bude je pást železnou berlou. On bude tlačit lis plný vína restajícího hněvu Boha všemohoucího (Zj 19,15).

Vinný lis jako alegorie Božího soudu se objevuje také v textech raně křesťanských i pozdějších exegetů, vykladačů Písma. Na malbě v jižní lodi je Kristus-Soudce oděn do rudého pláště, sedí na duze a nohama spočívá na sféře. Po jeho pravici vidíme lilii a po levici meč. Pravou rukou žehná vyvoleným, je ale neobvyklé, že v levici drží žezlo. Patrně má být analogií k žezlu v ruce krále na výjevu Šalamounova soudu. V ikonografii námětu Posledního soudu v pozdním středověku i později Kristus levou rukou zpravidla ukazuje dolů k zatraceným, nebo v ní drží otevřenou knihu. Má snad být žezlo na kadaňské malbě odkazem na železnou berlu z výše uvedeného citátu ze Zjevení Janova?

Po spojení lisu s Kristovým křížem, jak jej známe z ikonografie od 15. století, měl zásadní význam výklad Izajášova textu od Ruperta z Deutz (kol. 1070–1129). Podle něho se Kristus „stal lisovaným hrozdem, když pod tlakem kříže víno z jeho tělesné schránky proudilo“.³⁸ Není zde prostor zabývat se hlouběji vývojem svátosti eucharistie, významovým spojením vína s krví nebo sledováním kořenů křesťanských svátostí v předkřesťanských kultech. Konkrétně k tématu však zmiňme alespoň boha Šesmu z mytologie starověkého Egypta, který byl přímo bohem vinného lisu. Jedním z jeho úkolů bylo podávání kalichu s vinnou šťávou zemělým v podsvětí, ale také využití lisu jako nástroje k potrestání odsouzců.³⁹

Stigmatizace sv. Františka

V čele jižní lodi, kde se nacházel oltář zakladatele řádu, byl odkryt oblíbený františkánský námět Stigmatizace sv. Františka (obr. 21).⁴⁰ Po stranách je zobrazeno několik svatých: Jiří, Klára, Vavřinec, Anežka Římská a v oblacích Panna Marie nesená anděly.

Z ikonografického hlediska je toto kadaňské zobrazení stigmatizace neobvyklé. Sv. František je při ní totiž zobrazen ve stoje, nikoli v pokleku, jak bývá pravidlem. Je podán ze tříčtvrtečního profilu a pozvedá tvář k nebeskému zjevení ukřižovaného Krista. Od Kristových ran směřují na ruce, nohy a bok světce rudé paprsky. V oblacích nad ním se zjevuje holubice Ducha svatého jako výraz jednání Boha na zemi. Zajímavá je pozice zakladatele řádu na sféře, symbolu zeměkoule. Je vyvýšen nad ostatní svaté a vyjádřen je i jeho triumf spojený s přijetím stigmat. Zároveň je naznačena role sv. Františka jako přímlyvce a ochránce světa,⁴¹ analogicky ke Kristu na sféře na malbě Posledního soudu v jižní lodi.

Při pohledu z hlavní lodi směrem k východu, k chóru s hlavním oltářem, spatříme vlevo Krista ve vinném lisu v severní lodi, centrální obraz Bolestného Krista pod klenbou hlavní lodi a vpravo v jižní lodi právě Stigmatizaci sv. Františka (příloha III). Jak zapadá tento motiv do celkové koncepce výzdoby kostela?

Na první pohled je zřetelná vzájemná souvislost výjevů v čelech bočních lodí, tedy Krista ve vinném lisu a Stigmatizace sv. Františka, jež byly nepochybně zamýšleny jako protějškové obrazy. Spojujícím výtvarným prvkem je pětice červených paprsků: Na obrazu lisu znázorňují tyto červené linie pramínky krve z Kristových ran, u výjevu stigmatizace mají význam paprsků, které způsobují sv. Františkovi stigmata na dlaních, chodidlech a na boku. Vycházejí přímo z ran na těle Krista na kříži, který je částečně zahalen křídly serafa. Stigmatizace je popsána v nejstarších životopisech sv. Františka.⁴² Již na raných zobrazeních v Itálii na sklonku 13. století byl zázrak znázorněn pěti světelnými paprsky, což se nadále stalo pravidlem.⁴³ Červené linie na kadaňské malbě jsou výrazným vizuálním prvkem a oba obrazy – alegorii Kristovy oběti i zázračnou událost stigmatizace – duchovně propojují. A navíc, motiv stigmat na dlaních je výrazný na středověm obraze Bolestného Krista nad vítězným obloukem v hlavní chrámové lodi.

Spojení ikonografie Bolestného Krista a Stigmatizace má obdobu v renesančním kostele františkánů-observantů v Sieně. Nad klenebním obloukem chóru je osazen kruhový terakotový

21. Stigmatizace sv. Františka, čelo jižní boční lodi
foto: archiv autorok

reliéf s plastickým obrazem Bolestného Krista, který vytvořil florentský renesanční sochař Andrea della Robbia. Polopostava Krista se naklání do prostoru před sebou, má dolů natažené paže a ukazuje dlaně. Reliéf se Stigmatizací sv. Františka je umístěn nad obloukem transeptu. Součástí výzdoby kostela jsou též reliéfy s evangelisty a církevními otci.⁴⁴

Svatí a svěťice v trojlodí

V trojlodí kostela se objevuje ještě mnoho dalších maleb, ať tematicky spojených, nebo solitérních. Jejich ikonografický rozbor by vydal na další článek. Po základním popisu bude pozornost věnována vybraným ikonografickým zajímavostem.

Alegorie Zákona a milosti

Podrobný výklad si zaslouží dvojice sedících postav obklopených oblaky na jižní stěně hlavní lodi, nad jihozápadním pilířem (obr. 22). Muž vlevo je Mojžíš, označený svým obvyklým atributem, dvěma deskami Desatera Božích přikázání. Postava napravo drží otevřenou knihu, což je obecný atribut mnoha světců. Identita postavy i význam celé malby byly zpočátku záhadou. Původně je jistě objasňoval text v drobném černém štítku pod konzolou klenby, na kterém se dochovaly zbytky bílé psaných písmen. Na pilíři pod malbou byla osazena kazatelna, malba tedy měla bezprostřední vztah k Božímu slovu, k výkladu textů Starého a Nového zákona.

Kdo by mohl být Mojžíšovým protějškem na stěně s apoštoly a svatými? V úvahu přicházel některý ze starozákonních patriarchů nebo proroků, smysl malby však zůstával nejasný. Nakonec se ukázal jako pravděpodobný typologický výklad: Protějškem patriarchy Mojžíše by mohla být nějaká novozákonní osobnost. V typologickém významu se v této roli v ikonografii vyskytovali např. právě apoštolové.⁴⁵

V protestantském prostředí se od první poloviny 16. století objevují složité typologické obrazy s námětem Zákona a milosti neboli Alegorie lidského spasení. V levé části obrazů se nacházejí motivy ze Starého zákona, které jsou chápány jako předobrazy napravo zachycených novozákonních událostí vedoucích ke spasení lidstva. Uprostřed bývá zobrazen Kristus na kříži, nebo zpola uschlý a zpola zelený strom. Obrazové motivy jsou obvykle doprovázeny vysvětlujícími biblickými citáty.⁴⁶ Toto téma má mnoho obrazových variant v grafice i deskové a nástěnné malbě, zdobilo dokonce titulní list několika vydání tištěné Lutherovy Bible ze třicátých a čtyřicátých let 16. století. Námět se však uplatňoval i v umění katolické církve, jak vidíme právě v Kadani.⁴⁷

V porovnání s alegorickými obrazy Zákona a milosti je kadaňská malba se dvěma sedícími vousatými muži velmi prostá. Inspiraci mohl malíř hledat nejspíše v grafice. Prokázali jsme, že jako předloha malby s vinným lisem byla použita rytina Hieronyma Wierixe, a právě tento umělec vytvořil hned několik grafických listů s typologickými náměty.

Pro kadaňskou malbu jsou zajímavé dvě propracované Alegorie lidského spasení opatřené biblickými citáty, které mohly být jejími volnými předlohami (obr. 23). Na první z grafik klečí vlevo pod Kristovým křížem král David a za ním stojí Mojžíš.⁴⁸ Vpravo je stojící postava Jana Křtitele a před ním u kříže klečí sv. Pavel. Drží nápisovou desku s latinským textem z listu Galatským 6,14 (v překladu: „*Já však se zanic nechci chlubit ničím, leč křížem našeho Pána Ježíše Krista*“). Pavlova deska se svým tvarem odlišuje od dalších sedmi desek s biblickými odkazy na rytině a jistě záměrně připomíná desky s Desaterem zobrazované na starozákonních scénách s Mojžíšem. Sv. Pavel tedy drží „Nový zákon“, který je založen na Ježíši Kristu.

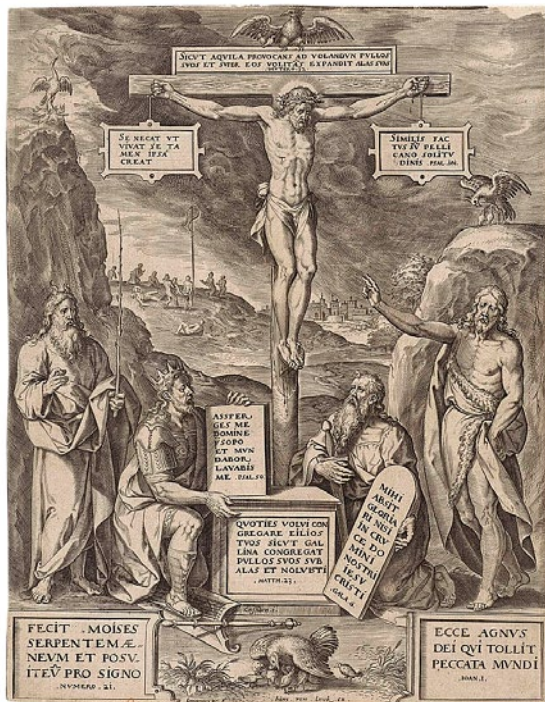
Druhý Wierixův obraz prezentuje na straně „Zákona“ stojícího Mojžíše se dvěma deskami Desatera, jeho protějškem je vzkríšený Kristus.⁴⁹ Je usazen nad rozměrnou knihou a jako vítěz nad smrtí drží v levici velký kříž. Naplnění předpovědí Starého zákona v událostech Nového zákona nemůže být vyjádřeno jasněji. Otevřená kniha představuje Nový zákon a na jejích stranách stojí mj. citáty z 5. kapitoly Matoušova evangelia s Ježíšovým výkladem Zákona, tedy Desatera.

Soudě podle popsaných analogií, na kadaňské malbě by protějškem Mojžíše měl být Ježíš Kristus, anebo apoštol Pavel. Zobrazený muž není mladý, má mohutný plnovous a vysoké čelo. Ikonograficky tedy neodpovídá podobě Ježíše Krista, ale sv. Pavla, který právě

22. Alegorie Zákona a milosti

foto: Petr Liebscher

23. Hieronymus Wierix,
 dvě rytiny s Allegorií
 lidského spasení,
 mezi 1563–1586
 foto: Wikimedia Commons

24. Sv. Jan Křtitel,
hlavní loď kostela
foto: archiv autorky

takto bývá běžně zpodoběn. Pro srovnání nemusíme chodit daleko: Je zobrazen v presbyteriu kostela, kde je označen jménem i svým hlavním atributem, mečem. Sv. Pavel jako protějšek Mojžíše navíc získal místo po boku apoštolů v hlavní lodi kostela. Nenáležel sice ke Kristovým dvanácti apoštolům, ale přízvisko „apoštol“ si vysloužil svou horlivostí ve víře.⁵⁰

Na první pohled nenápadná malba v hlavní lodi františkánského kostela tedy reprezentuje složité alegorické téma Zákona a milosti. Ve zmiňovaném obdélném štítku mezi Mojžíšem a sv. Pavlem byla patrně vepsána právě slova „LEX“ a „GRATIA“. Mojžíš s Desaterem, starozákonní

patriarcha a zákonodárce Izraelitů, představuje Starý zákon. Sv. Pavel, autor novozákonních epíštol, se svou teologií o ospravedlnění křesťanů Kristovou milostí reprezentuje Nový zákon. Námět se mj. opírá o výpověď z Janova evangelia „*Neboť Zákon byl dán skrze Mojžíše, milost a pravda se stala skrze Ježíše Krista*“ (J 1,17).⁵¹

Hypotetické inspirační zdroje kadaňské malby zahrnují mnoho postav a textových výkladů.⁵² Kadaňská varianta námětu je podstatně jednodušší než většina známých příkladů, jimiž se mohla inspirovat. Malíři se však i prostým způsobem podařilo vystihnout podstatu ikonografického motivu Zákona a milosti. Je možné, že byl námět propojen s další výzdobou kostela. Vhodné by bylo např. nějaké zobrazení Ukřižování, které je typickým středovým motivem obrazů Zákona a milosti. Do ikonografického celku by teoreticky náležel i sv. Jan Křtitel na protější stěně (obr. 24), který je součástí obrazů Zákona a milosti, kde stojí na straně Nového zákona a ukazuje na Krista nebo na jeho symbol, beránka.

Bylo již řečeno, že Alegorie Zákona a milosti je teologicky zpracovaná na základě typologie Starého a Nového zákona. Události a osoby Starého zákona jsou v této metodě výkladu Bible považovány za předobrazy a předchůdce událostí a osob novozákonních. Jistě ne náhodou byly pro jižní stěnu jižní lodi kadaňského kostela zvoleny dva typologické obrazy Starého a Nového zákona právě s tématem soudu: vlevo, za Mojžíšem, Šalamounův soud, a vpravo, za sv. Pavlem, Poslední soud (příloha II).

Pod malbou s Mojžíšem a sv. Pavlem se nacházela kazatelna, jak bylo uvedeno výše. Na pilíři se dochoval fragment malby z roku 1614: Z postavy světce vidíme pouze obrysy ramen a hlavy se svatozářím a žehnajícím ruku v širokém rukávu bílého liturgického oděvu. Neznámý světec by mohl být některý svatý kazatel, bez atributu ho však není možné identifikovat. Stopy po schodišti i řečništi na stěnách pilíře dokládají, že tam kazatelna byla již před rokem 1614. Odstraněna byla až při barokních úpravách interiéru (před rokem 1672).⁵³

Sv. Jan Křtitel

K monumentálním figurálním malbám z roku 1614 patří postava sv. Jana Křtitele (obr. 24) na severní stěně hlavní lodi, nad pilířem proti dvojici Mojžíše a sv. Pavla. Pod sv. Janem, novozákonním prorokem a Kristovým předchůdcem, čteme text z 3. kapitoly Matoušova evangelia „*VOX CLAMANTIS IN DESERTO PARATE VIAM DOMINI. RECTAS FACITE SEMITAS EIVS*“.⁵⁴

Obraz sv. Jana Křtitele má opět souvislosti s celkem výzdoby. Může být záměrným protějškem Mojžíše a sv. Pavla a může se pojit i k motivu vody v řece na obraze sv. Kryštofa v severní lodi (obr. 28). S Pannou Marií figuruje Jan Křtitel také v ikonografii Posledního soudu, a to platí i o kadaňské malbě v jižní lodi. S množstvím dalších osob svatých i zatracených klečí Jan Křtitel po levé ruce trůnícího Krista jako hlavní přímluvce. Obě zobrazení sv. Jana se nacházejí naproti sobě přes hlavní a jižní loď (příloha II).

Svatí dobrodinci chudých

Na pilířích trojlodí byly v nejnižší úrovni maleb, ve výši očí věřících, odhaleny obrazy tří světců orientované do hlavní lodi. Jsou provedeny v odstínech okrové, aby postavy působily plasticky jako kamenné reliéfy s profilovanými rámy (příloha II, obr. 25). Při jižní lodi je zobrazen sv. Václav, při severní sv. Mikuláš (pod sv. Janem Křtitelem) a sv. Martin. Tito konkrétní světci byli ve františkánském kostele zřejmě vybráni jako příklady dobrodinců, kteří obdarovávali chudé a pomáhali potřebným. Podobně jako se o plášť s chudákem rozdělil sv. Martin, i samotný sv. František daroval zchudlému muži svůj honosný plášť.⁵⁵

Fragment nápisu v kartuši právě nad sv. Martinem napovídá, že tam byl zakladatel řádu zobrazen. Nástěnná malba však na tomto místě prokazatelně nebyla. Musel tam být závěsný obraz nebo reliéf, protože po jeho osazení zůstaly ve zdivu stopy. Nápis „SIGNASTI DOMINE SERVVM TVVM FRANCISCVM SIGNIS REDEMPTIONIS NOSTRÆ“ je přejat z nešporních modliteb ve svátek Stigmatizace sv. Františka (17. září) a je jedním z textů, které provázejí grafické listy s výjevem Františkovy stigmatizace (příloha IV).⁵⁶ Naproti přes hlavní loď byl umístěn protějškový výjev – zřejmě zobrazení (trním korunovaného) Krista, jak napovídá dochovaný nápis „GLORIA ET HONORE CORONASTI EVM DOMINE“ (příloha IV).⁵⁷

25. Sv. Mikuláš,
hlavní loď kostela
foto: archiv autorky

**26. Sv. Kateřina,
detail, pilíř trojlodi**
foto: Petr Liebscher

Svaté panny

Proti oltáři Čtrnácti sv. pomocníků je na klenebním pasu pilíře namalována sv. Barbora v iluzivní nice, aby působila plasticky jako socha. Podobně je na protilehlém pilíři severní lodi zobrazena v poněkud větším měřítku sv. Kateřina Alexandrijská (obr. 26). Obě svaté panny náležejí také do skupiny Čtrnácti sv. pomocníků a jsou s ní zobrazeny na rozměrné malbě v jižní lodi.

Naproti sv. Kateřině byla v obdobně malované nice na pasu oblouku vyobrazena Panna Marie. Obraz je však velmi poškozen a téma proto nelze jasně rozpoznat. Obrsy by snad napovídaly ikonografii Korunování Panny Marie. Fragment malby je po zrestaurování zakryt nástavcem oltáře sv. Wolfganga z roku 1682, jenž byl vrácen na své místo.

U protilehlého pilíře jižní lodi se nachází poutní oltář Čtrnácti sv. pomocníků. V roce 1614 měl zřejmě ještě svoji pozdně gotickou podobu (vysvěcen 1493), která zahrnovala i sošku Panny Marie Assumpty s Ježíškem, vystavenou nyní v Oblastním muzeu v Chomutově. V roce 1614 byl oltář „zapojen“ do nové výzdoby tím, že nad vrchol oltářního retáblu byl namalován drobný motiv s anděly, z nichž jeden hraje na harfu.

Panna Marie měla samozřejmě své místo i v další výzdobě kostela z roku 1614, ve které je zahrnuto několik ikonografických variant. Mezi obrazy vyniká monumentální Assumpta s motivy litaní v presbyteriu. Panna Marie v roli přímlyvkyně klečí na scéně Posledního soudu, Panna Marie Bolestná je součástí malby Krista ve vinném lisu a Panna Marie nesená anděly doplňuje obraz Stigmatizace sv. Františka (příloha II, obr. 20, 18, 21).⁵⁸

27. Hudoucí andělé, klenba hlavní lodi foto: Petr Liebscher

28. Erb Timothea Štěrbý ze Štěrbic foto: Petr Liebscher

Rostliny a andělé ve výzdobě klenby

Na klenbě hlavní lodi, bočních lodí i presbytáře je namalována bohatá květinová výzdoba u křížení žeber. Květiny různých tvarů i barev jsou jistě odkazem na rajskou zahradu, z níž byli Adam a Eva po spáchání prvotního hříchu vyhnáni, ale díky Kristově oběti se do ní lidé mohou navrátit. V klášteře jsou výrazné rostlinné motivy také součástí pozdně středověké výzdoby ambitu kolem oken rajského dvora.⁵⁹

Výjimečná výzdoba je soustředěna kolem dutého kruhového svorníku, který se nachází uprostřed klenby hlavní lodi, v křížení žeber středního pole. Svorník obklopuje čtveřice andělů, z nichž jeden drží notový záznam a diriguje, další tři hrají na hudební nástroje (obr. 27). Chór „hudoucích andělů“ personifikuje nebeskou hudbu k oslavě Boha a také Boží inspiraci, jíž se dostává pozemským hudebníkům.⁶⁰ Podle zbožných výkladů sám Kristus rozeznává hudební nástroje v srdcích věřících, jak vysvětluje i grafický list s hudoucími andělky v nikách tvaru srdce od vícekrát uváděného Hieronyma Wierixe.⁶¹ Otvor v klenbě mohl sloužit k ozvučení kostela živou hudbou produkovanou nad klenbou v půdním prostoru.⁶²

Ve východním poli klenby hlavní lodi je zobrazen erb Timothea Štěrbý ze Štěrbic, kadaňského katolického měšťana a radního (obr. 28). Ke klášteře měl úzký vztah, protože v roce 1613 byl jmenován správcem klášterního majetku a financí.⁶³ Nápadné vyobrazení erbu tohoto vzdělaného muže na klenbě hlavní lodi nepochybně souvisí s jeho podílem na nových malbách z roku 1614, ať už finančním, nebo ideovým.

Sv. Kryštof

Ještě nebyla popsána severní stěna, v níž je od vzniku stavby hlavní vstup do kostela pro laické věřící a poutníky (příloha V). Severní stěna severní lodi je architektonicky velmi členitá a je nejvíce postižena ztrátami maleb vrstvy 1614, bez nichž se musíme ve výkladu o celkové koncepci obejít. Přístavba barokních kaplí sv. Antonína Paduánského (1664) a sv. Kříže (1699) měla za následek probourání velkých ploch stěn až téměř po klenbu.

Monumentální nástěnná malba se však dochovala v čele klenby a kolem portálu na středu severní stěny, tedy nad východem z kostela. Je na ní zobrazen sv. Kryštof s Ježíškem na rameni (obr. 29). Vyniká mohutnou postavou s širokými rameny, levicí se opírá o hůl v podobě stromku bez listů a voda rozbourané řeky mu sahá nad kotníky. Tvář je otočena dopředu, ve směru chůze. Na opasku má zavěšenou mošnu, v níž podle legendy Kryštof nesl chléb a ryby, chápané jako eucharistické symboly. Zahrnutý jsou i další obrazové motivy obsažené ve „Zlaté legendě“, především poustevník s lucernou, který silnému muži předpověděl setkání s Kristem a pomocí světla ho vyvedl z nebezpečí.

Sv. Kryštof byl podle legendy člověk velké výšky a síly, kterému se (ještě jako pohanovi jménem Repobus) dal poznat Kristus v podobě dítěte. Měl je přenést přes vodu, ale ono bylo stále těžší a těžší.

Tento zázrak vedl k Reprobovu obrácení a přijetí křtu od samotného Krista. Na křesťanském Západě byl jako „nosič Krista“ zobrazován od konce 13. století. Od 14. až po 16. století byla rozšířena víra v ochrannou moc Kryštofových obrazů, a proto byl často zobrazován v monumentální velikosti na stěnách kostelních interiérů i exteriérů. Pohled na něho měl zaručit, že člověk toho dne nezemře náhlou smrtí, tzn. bez zaopatření svátostmi.⁶⁴ Pověry spojené s jeho kultem kritizovaly tridentský koncil i reformátoři, proto vznikaly alegorické výklady legendy jako obrazu křesťanského života.⁶⁵

Sv. Kryštof byl také patronem poutníků a mořeplavců. Výrazným motivem na některých grafikách i malbách jsou vodní bytosti v rozbourané řece, kterou Kryštof s námahou přechází. Objevují se v ní svůdné Sirény symbolizující nástrahy a pokušení, které musí křesťan překonávat. Voda zároveň reprezentuje očištnou křestní vodu, v níž byl Kryštof pokřtěn, a povzbuzuje víru v očištné působení svátosti křtu.⁶⁶

Ve středověku i raném novověku Kryštof patřil k nejoblíbenějším světcům, a proto byl hojně zobrazován také v grafice a deskové malbě a v pozdním středověku vznikaly i jeho samostatné sochy. Výjimečné oblibě se těšil i jako jeden ze svatých mučedníků skupiny Čtrnácti sv. pomocníků v nouzi. Na obrazech mezi čtrnácti světci a světicemi často vyniká díky postavě malého Krista na ramenou. Kristus v kompozici obrazů bývá zdůrazněn jako pravý původce pomoci v nouzi, k němuž se vztahují přímluvy Čtrnácti sv. pomocníků za prosebníky.

**29. Sv. Kryštof,
severní loď kostela**
foto: Petr Liebscher

30. Sv. Kryštof na malbě Čtrnácti sv. pomocníků, detail, jižní loď kostela
foto: Hugo Sedláček

I u samostatných zobrazení sv. Kryštofa nesoucího Ježíška platí, že víra v ochrannou moc se pojí k osobě Ježíše, podobně jako je Boží milost zprostředkována pohledem na eucharistii.⁶⁷

Významný poutní oltář Čtrnácti sv. pomocníků se nachází u pilíře jižní lodi kadaňského kostela. Proto jsou na malbě z roku 1614 v jeho blízkosti na jižní stěně jižní lodi světci této skupiny zobrazení (obr. 30). Součástí jejich řady je samozřejmě také sv. Kryštof, právě proti svému monumentálnímu zobrazení nad vstupním portálem v severní stěně. V rámci skupiny je zobrazen běžným způsobem s Kristem na ramenu a se stromem místo hole. Za vzor malíři mohl posloužit některý z četných tisků s vyobrazením světce, podobnost vykazuje např. grafika od Josta Ammana (+ 1591).⁶⁸ Jak si povšimli L. Gavenda a M. Ottová, kadaňský malíř mohl snadno napodobit také reliéf světce z křídla pozdně gotického oltáře, který byl součástí mobiliáře kadaňského kostela (vystaveno v Národní galerii v Praze).⁶⁹ Na nástěnné malbě se uplatnil již ve starší ikonografii užívaný motiv Kristovy paže obemknuté kolem temene hlavy sv. Kryštofa, přítomný na reliéfu i na zmíněné grafice.

Vratme se však k rozměrné malbě sv. Kryštofa v severní lodi kadaňského kostela, která vyplňuje klenební čelo i prostor po stranách vstupního portálu. Nástěnný obraz zřejmě postrádá přesnou grafickou předlohu. Mohutná postava světce nemá anatomicky vyvážené proporce, důraz je kladen zejména na její monumentalitu,

kteřá je v kontrastu se subtilní postavou dítěte-Krista. Tím je podtržen význam legendy: Výjimečnou silou obdařený muž sotva unesl drobné dítě a tento zázrak vyústil v jeho obrácení a přijetí křtu. Rozbouřená řeka, připomínající spíše moře, je obydlena vodními tvory symbolizujícími nebezpečí. Vidíme v ní Levijatana, strach vzbuzujícího vodního netvora popisovaného v biblických textech, s otevřenou tlamou a vyceněnými zuby. Vpravo dole je vodní živel charakterizován velkým rakem, zobrazeným zřejmě podle soudobých tištěných pojednání o zvířatech. Po vzoru vlámských malířů zahrnuje malba i krajinné prvky včetně lodí v pozadí.⁷⁰

Poustevník s lampou v pravé části malby je oděn do černého hábitu a na rozdíl od běžné ikonografie nemá na hlavě kápi. I přes špatný stav dochování malby lze poznat, že měl tonzuru, námět mohl být tedy nějakým způsobem aktualizován pro františkánské prostředí. Obdobně zaujal místo poustevníka v textu Lutherova alegorického výkladu legendy o sv. Kryštofovi svatý Jan Křtitel.⁷¹

Za volnou předlohu malby si mohl konceptor nebo malíř vybrat některý z mnoha grafických listů se sv. Kryštofem, které se snadno šířily. K nejstarším patří dřevorez Mistra E. S. z poloviny 15. století. Několik různých rytin sv. Kryštofa vytvořil slavný norimberský malíř a grafik Albrecht Dürer, který ovlivnil další generace umělců. Mnoho oltářních maleb sv. Kryštofa s Ježíškem vzniklo v první polovině 16. století i v plodné saské dílně Lucase Cranacha st.⁷² Zřejmě u Dürera hledal

31. Maarten de Vos, Hieronymus Wierix, sv. Kryštof, mědiryt, 1586
foto: Wikimedia Commons

inspiraci Maarten de Vos, podle jehož návrhu vytvořil rytinu svätce Hieronymus Wierix.⁷³ Tento tisk se však nestal vzorem kadaňské malby. Svätce na grafice se od nástěnné malby odlišuje především tím, že otáčí hlavu přes pravé rameno k Ježíškovi. Jiné podání sv. Kryštofa od A. Dürera (datované rokem 1511) je kadaňské malbě kompozičně bližší, společným motivem je také výrazná mošna u pasu.⁷⁴

Wierixova rytina sv. Kryštofa datovaná rokem 1586 je provázena vysvětlujícím textem, který by mohl dobře vystihovat podstatu Kryštofova kultu jistě aktuální ještě v době vzniku kadaňských maleb. Nápis „AGE QVISQVIS MAGNUM STVDES IMITARE CHRISTOPHORVM...“ křesťana vybízí k upřímnému prohloubení víry a k „*usilovnému napodobování sv. Kryštofa*“, který na svých ramenou nesl Krista (obr. 31). Svätce zobrazený nad východem z kadaňského poutního kostela byl jistě i nadále nazírán jako svätý ochránce poutníků na jejich cestě domů i jako posila pro další život. Duchovní význam obrazů sv. Kryštofa byl však jistě složitější a nabádal k následování Krista.

Na severozápadním pilíři trojlodí naproti sv. Kryštofovi je osazen náhrobník annaberského měštana Christopha (tj. Kryštofa) Meynera z roku 1573 (příloha I).⁷⁵ Je to pouhá náhoda? Monumentální obrazy sv. Kryštofa v oboru nástěnné malby jsou typické pro vrcholný a pozdní středověk. Objevují se ještě v 16. století, ale později jsou již vzácné. Je proto možné navrhnout hypotézu, že kadaňské malbě z druhého desetiletí 17. století předcházela starší malba s tímž námětem. Je jistě možné připustit, že si katolický měštan ze sousedního protestantského Saska záměrně vybral místo k poslednímu odpočinku v kostele Čtrnácti sv. pomocníků přímo u (staršího nebo právě vzniklého) obrazu svého patrona Kryštofa.

Důkazy o existenci starší malby nemáme, ale v kadaňském kostele se v jiném případě prokázalo, že ikonografie maleb z roku 1614 respektovala starší téma. Je to obraz Posledního soudu v jižní lodi. Na malých plochách, kde se nedochovala vrstva z roku 1614, je po restaurování částečně viditelná starší malba s Posledním soudem. Stylově se od mladší malby liší a má výrazné červené konturové podkresby. Vznikla zřejmě počátkem sedmdesátých let 16. století, kdy byly osazeny náhrobníky Vitzthumů.

Hypotéza o výzdobě severní stěny

Pozůstatky malířské vrstvy z roku 1614 odkryli restaurátoři i na zbytcích stěn severní lodi kolem oblouku barokní kaple sv. Kříže. Ve stěnách jistě byla gotická okna, s nimiž musel rozvrh maleb počítat. Dovolme si na závěr jednu nepodloženou spekulaci. Jaké téma mohlo být zobrazeno vedle sv. Kryštofa, na stěnách v místech dnešních kaplí?

Na malbě se sv. Kryštofem je výrazným motivem voda, nebezpečná voda rozbouřené řeky a zároveň voda, v níž byl muž podle legendy po svém obrácení pokřtěn Kristem. Hypoteticky mohla vedle obrazu se sv. Kryštofem vzniknout malba s námětem Kristova křtu v Jordánu, kde je motiv vody – očištné vody křtu – zcela zásadní. Námět by také teologicky zapadal do kontextu celku výzdoby kostela.

Zejména by se dobře doplňoval s námětem Krista ve vinném lisu, protože jak voda při křtu, tak Kristova krev v eucharistii osvobozují lidstvo z hříchu. V ikonografii je někdy dokonce propojen motiv pramene života (*fons vitae*) právě s křestní vodou a s motivem krve Kristovy.⁷⁶

Když hypotézu odvázně rozvineme, v klenebním čele vlevo od vstupu by se nacházel starozákonní předobraz námětu. Místo samotného Křtu Kristova by bylo v pravém klenebním čele, analogicky k typologickým tématům Šalamounova a Posledního soudu v jižní lodi kostela (příloha II). Typologických paralel ke Křtu Krista je několik, např. Mojžíš vyráží vodu ze skály (a Mojžíš již ve výzdobě kostela figuruje), také Nosiči hroznů, Přejít přes Rudé moře aj.⁷⁷ Lákavá je právě první možnost, protože zázračné vyvedení vody ze skály má ve františkánském prostředí ještě další konotaci: Bylo totiž jedním ze zázračných skutků, které legenda připisuje sv. Františkovi z Assisi.⁷⁸

Na severní stěně hlavní lodi poblíž hypotetické malby Kristova křtu je zobrazen apoštol Šimon s článkem vyznání víry „REMISSIONEM PECCATORVM“, hříchů odpuštění, které se podle církevní nauky dělo právě při svátosti křtu. (Ve variantě kréda s proroky přísluší ke sv. Šimonovi verš proroka Micheáše, 7,19: „*Opět se nad námi slituje (...) Do mořských hlubin vhodíš všechny jejich hříchy.*“). Na pilíři severní lodi je také světec, který Krista v Jordánu pokřtil, Jan Křtitel. Křest Kristův zaznamenávají všichni evangelisté. Byl oblíbeným námětem křesťanského umění, protože byl vykládán jako jeden z prvních projevů Krista jako Božího syna a byl předobrazem svátosti křtu. Rytinu s tímto tématem a s textem Janova evangelia vytvořil i umělec, jehož dílo bylo prokazatelně inspirací tvůrcům kadaňských maleb, Hieronymus Wierix.⁷⁹

Závěr

Kadaňské malby z roku 1614 jistě byly pro františkány-observanty i klášterní fundátory z bílínské větve Lobkoviců důležitým nástrojem reprezentace i vyjádřením katolické zbožnosti. Předbělohorská doba, v níž byly malby realizovány, se v Čechách vyznačovala napětím mezi menšinovou katolickou církví na jedné a utrakvistickou a luteránskou církví na druhé straně. Ikonografie výzdoby kadaňského kostela jistě reflektuje aktuální konfesijní situaci. Katolické řády v Čechách zažívaly úpadek a musely čelit i nepřátelským útokům náboženských radikálů. Extrémní událostí bylo zabití čtrnácti františkánů v klášteře Panny Marie Sněžné v Praze v roce 1611.

Druhé desetiletí 17. století v Čechách jistě nebylo obdobím, které by přálo rozvoji monumentálního církevního umění, a také proto jsou pozdně renesanční, resp. manýristické nástěnné obrazy v katolickém klášterním kostele ojedinělým uměleckým dílem svého druhu. Obsahově bohaté malby se kadaňské řádové komunitě zajisté měly stát posilou ve složité době. Tento záměr mohl být určující i pro volbu námětů, které se obracejí ke staré církevní tradici, k vlastní historii řádu, zdůrazňují svaté hodné následování a akcentují také poutní funkci místa.

Koncepci maleb patrně vymyslel nějaký vzdělaný teolog a znalec umění, který byl blízký františkánům. Konceptorů mohlo být samozřejmě i několik. Jako předlohy a inspirace k malbám posloužily podle současného stavu poznání grafiky Hanse Baldunga Griena (+ 1545), Josta Ammanna (+ 1591) a Hieronyma Wierixe (+ 1619).

Výzdoba stěn a kleneb není narativní: Netvoří ji chronologicky řazená témata příběhu ve středověkém duchu, ani výpravné scény, které jsou vlastní barokní nástěnné malbě. Zatímco presbyterium kostela prostřednictvím maleb svatých františkánů symbolizuje „františkánské nebe“, výzdoba hlavní lodi prezentuje kostel jako církev, jejíž hlavou je Kristus a jejímiž pilíři jsou apoštolové, evangelisté a církevní otcové. Koncepce je částečně založena na typologii Starého a Nového zákona, uplatnily se i složité alegorie. Zobrazeny jsou také skupiny svatých nebo jednotlivé svaté osoby. Významné místo v ikonografii trojlodí náleží zakladateli řádu sv. Františkovi s Assisi, který se životem v chudobě a přijetím stigmat připodobnil Kristu. Nástěnné obrazy nabízely řeholníkům i poutníkům látku k rozjímání o složitých tématech víry s důrazem na Boží soud a spásu skrze obět Ježíše Krista. Především však malby manifestují víru v reálnou přítomnost Krista v eucharistii, zdůrazňují tedy nauku, kterou reformační církve odmítaly.

Výtvarně i teologicky zpracovaná výzdoba stěn a kleneb františkánského kostela v Kadani je odkryta v celé kráse teprve po velmi krátkou dobu. Předchozí stránky, které navázaly na starší texty o malbách v chóru a jižní lodi, jistě ikonografickou koncepci celku maleb i význam jednotlivých obrazů nevyčerpaly. V budoucnu si komplexní umělecké dílo, vzácně dochované v interiéru kostela Čtrnácti sv. pomocníků v Kadani, zaslouží monografické zpracování, a to díky svému mimořádnému rozsahu, významovému bohatství, uměleckému provedení i dramatické době svého vzniku.

Literatura

- BÍLKOVÁ Milena, *Pozdně renesanční nástěnné malby v chóru a trojlodí klášterního kostela Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, in: Františkánský klášter v Kadani jako ohnisko kulturního a technologického transferu, Petr HLAVÁČEK (ed.), Kadaň 2018, s. 169–191.
- BÍLKOVÁ Milena, *Renesanční epitaf Christopha Meynera v kostele Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, Poohří 1. Sídla – Správa – Společnost, Jaroslav HAVRLANT (ed.), Louny 2011, s. 107–113.
- BÍLKOVÁ Milena, *Nástěnné malby z roku 1614 ve františkánském kostele Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, Poohří 7. Smrt, války a katastrofy, Jaroslav HAVRLANT (ed.), Louny 2018, s. 73–82.
- CANDELARIA Lorenzo, *The Rosary Cantoral. Ritual and Social Design in a Chantbook from Early Renaissance Toledo*. Rochester – Woodbridge 2008.
- Český ekumenický překlad Bible, Praha 1979 (dostupné online: <http://www.biblenet.cz/>).
- DERNER Kryštof – OLLÉ Martin – GAVENDA Lukáš – ZAHRADNÍK Pavel – CRKAL Jiří, *Nové archeologické objevy ve františkánských kláštřech v Kadani*, in: Comotovia 2019, Petr RAK (ed.), Chomutov 2020, s. 5–47.

- HALL James, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991.
- HLAVÁČEK Petr – BÍLKOVÁ Milena, *Františkánské nebe v Kadani*, Kadaň 2018.
- CHAMONIKOLA Kaliopi, *Lucas Cranach st. Sv. Antonín poustevník (revers: Kristus v hrobě), 1520–1525*, in: Lucas Cranach a české země, K. CHAMONIKOLA (ed.), Praha 2005, s. 68–71.
- CHLUMSKÁ Štěpánka, *Odpočívající Kristus z františkánského kláštera v Kadani*, in: Mýtus Ulrich Creutz, *Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517)*, M. OTTOVÁ – A. MUDRA (eds.), Litoměřice – Praha 2017, s. 198–199.
- MACEK Petr ve spolupráci s Lukášem GAVENDOU, *Klášter františkánů-observantů v Kadani. Podoba a vývoj stavby za Jana Hasištejnského z Lobkowicz*, in: Mýtus Ulrich Creutz, *Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517)*, M. OTTOVÁ – A. MUDRA (eds.), Litoměřice – Praha 2017, s. 74–87.
- Lexikon der christlichen Ikonographie, 1.–6. Band*, Engelbert KIRSCHBAUM – Wolfgang BRAUNFELS (eds.). Herder Verlag, Freiburg im Breisgau 1994.
- KOTKOVÁ Olga, *Lucas Cranach st. Zákon a Milost, 1529*, in: Lucas Cranach a české země, K. CHAMONIKOLA (ed.), Praha 2005, s. 74–77.
- LURKER Manfred, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999.
- MUDRA Aleš, *Archa z oltáře Panny Marie a Čtrnácti svatých pomocníků*, in: Mýtus Ulrich Creutz, *Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517)*, M. OTTOVÁ – A. MUDRA (eds.), Litoměřice – Praha 2017, s. 234–239.
- NESPĚŠNÁ-HAMSIKOVÁ Magdalena, *Oltářní křídlo se sv. Kryštofem*, in: Bez hranic, *Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*, Jan KLÍPA – Michaela OTTOVÁ (eds.), Praha 2015, s. 675.
- ROYT Jan, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006.
- STUDNIČKOVÁ Milada, *Liturgické rukopisy z kadaňského kláštera františkánů observantů*, in: Bez hranic, *Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*, Jan KLÍPA – Michaela OTTOVÁ (eds.), Praha 2015, s. 532–533.
- VOLRÁBOVÁ Alena, *Sv. Kryštof s hejnem letících ptáků*, in: Bez hranic, *Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí*, Jan KLÍPA – Michaela OTTOVÁ (eds.), Praha 2015, s. 718.

Internetové zdroje obrazového materiálu

- <https://catalogue.wellcomelibrary.org>
- <https://colonialart.org>
- <https://commons.wikimedia.org>
- <http://cranach.uni-heidelberg.de>
- <https://de.wikipedia.org>
- <https://skd-online-collection.skd.museum>
- <https://www.alamy.com>
- <http://www.basilicaosservanza.it>
- <http://www.brithishmuseum.org>
- <https://www.metmuseum.org>
- <https://www.wikiart.org>

Poznámky

- 1 Milena BÍLKOVÁ, *Pozdně renesanční nástěnné malby v chóru a trojlodí klášterního kostela Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, in: Františkánský klášter v Kadani jako ohnisko kulturního a technologického transferu, Petr HLAVÁČEK (ed.), Kadaň 2018, s. 169–191. Táž, *Nástěnné malby z roku 1614 ve františkánském kostele Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, Poohří 7. Smrt, války a katastrofy, Jaroslav HAVRLANT (ed.), Louny 2018, s. 73–82. P. HLAVÁČEK – M. BÍLKOVÁ, *Františkánské nebe v Kadani*, Kadaň 2018, s. 38–50, 104–105.
- 2 Děkuji Lukášovi Gavendovi, historikovi Městského muzea v Kadani, za souhrnnou informaci o procesu restaurování maleb: V I. 2004–2018 restaurování v presbyteriu a jižní lodi prováděla Restaurátorská škola malířská AVU v Praze. V I. 2016–2020/2021 v hlavní a severní lodi pokračovala restaurátorská společnost Brandl s. r. o. Investorem 1. etapy bylo Ministerstvo kultury ČR za přispění Ústeckého kraje, ve 2. etapě Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (v rámci projektu IROP). Restaurování kostela v obou etapách významně finančně podpořilo město Kadaň. Poděkování L. Gavendovi patří i za konzultace k letneru a k součastem staršího vybavení řádového kostela.
- 3 Nejnověji k tématu: Petr MACEK ve spolupráci s Lukášem GAVENDOU, *Klášter františkánů-observantů v Kadani. Podoba a vývoj stavby za Jana Hasištejnského z Lobkowicz*, in: Mýtus Ulrich Creutz, Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), M. OTTOVÁ – A. MUDRA (eds.), Litoměřice – Praha 2017, s. 77–78.
- 4 V názvech ustálených ikonografických typů je v textu užito velké počáteční písmeno, jak je v uměleckohistorické literatuře obvyklé. Psaní velkých a malých písmen nemá v oboru jednoznačná pravidla. V konkrétních případech bývá respektována volba autora. Obdobná je situace u některých pojmů z oboru liturgiky.
- 5 Více o nich BÍLKOVÁ, *Nástěnné malby z roku 1614...*, Louny 2018, s. 76–77. Obrazová dokumentace: HLAVÁČEK – BÍLKOVÁ, *Františkánské nebe*, s. 70–77.
- 6 Za zajímavou informaci a odkaz na pramen děkuji L. Gavendovi. Národní archiv v Praze, 1. odd., Desky zemské větší, inv. č. 132, Kvaterní trhový zlatý (Goldener Kaufquatern) od léta 1603 do 1605, f. G 1r – G 24v (dostupné na www.badatelna.eu: DZV 132, reprodukce 177–189, příslušný zápis je v reprodukci 186, tj. f. G 10v).
- 7 Více k této hypotéze: HLAVÁČEK – BÍLKOVÁ, *Františkánské nebe*, s. 43–45.
- 8 MACEK, *Klášter františkánů-observantů v Kadani*, s. 77.
- 9 Kryštof DERNER – Martin OLLÉ – Lukáš GAVENDA – Pavel ZAHRADNÍK – Jiří CRKAL, *Nové archeologické objevy ve františkánských kláštorech v Kadani*, in: Comotovia 2019, Petr RAK (ed.), Chomutov 2020, s. 26. Dodejme, že kadaňský letner mohl vypadat podobně jako (starší) letner v bývalém františkánském kostele Panny Marie v Rothenburgu ob der Tauber (fotografie dostupná na stránkách commons.wikimedia.org).
- 10 Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 228.
- 11 Literatura v poznámce č. 1.
- 12 BÍLKOVÁ, *Pozdně renesanční nástěnné malby*, s. 179–182. Text se nezabývá stylovou stránkou maleb a ani se nesnaží o rozlišení možného podílu více malířů na kvalitativně kolísající výzdobě kostela. Jen na okraj zmiňme, že např. ornamentální výzdoba v jižní lodi má blízké stylové paralely ve františkánském minoritském kostele v Řežně.
- 13 M. BÍLKOVÁ, *Nástěnné malby v ambitu*, in: Mýtus Ulrich Creutz, s. 106.
- 14 Milada STUDNIČKOVÁ, *Liturgické rukopisy z kadaňského kláštera františkánů observantů*, in: Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí, Jan KLÍPA – Michaela OTTOVÁ (eds.), Praha 2015, s. 533.
- 15 Kaliopi CHAMONIKOLA, *Lucas Cranach st. Sv. Antonín poustevník (revers: Kristus v hrobě)*, 1520–1525, in: Lucas Cranach a české země. K. CHAMONIKOLA (ed.), Praha 2005, s. 70–71.
- 16 Srov: <https://www.alamy.com/christ-as-the-fountain-of-life-fons-vitae-hieronymus-wierix-1563-before-1619-image240589050.html>.
- 17 *Lexikon der christlichen Ikonographie* (dále LCI), 4. Band, Engelbert KIRSCHBAUM (ed.), Freiburg im Breisgau 1994, s. 88–89.
- 18 LCI 4, s. 88, 94–95.
- 19 LCI 2, s. 199, 201. ROYT, *Slovník...*, s. 54.
- 20 M. BÍLKOVÁ, *Nástěnné malby v ambitu*, in: Mýtus Ulrich Creutz, s. 106.

²¹ LCI 6, s. 295–296.

²² „Credo in Deum, Patrem omnipotentem, Creatorem caeli et terrae. Et in Iesum Christum, Filium eius unicum, Dominum nostrum; qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, et sepultus; descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis; ascendit ad caelos, sedet ad dexteram Dei, Patris omnipotentis, inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum Sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam. Amen.“

(„Věřím v Boha, Otce všemohoucího, Stvořitele nebe i země. I v Ježíše Krista, Syna jeho jediného, Pána našeho; jenž se počal z Ducha svatého, narodil se z Marie Panny, trpěl pod Pontiem Pilátem, ukřižován umřel i pohřben jest; sestoupil do pekel, třetího dne vstal z mrtvých; vstoupil na nebesa, sedí po pravici Boha, Otce všemohoucího, odtud přijde soudit živé i mrtvé. Věřím v Ducha svatého, svatou církev obecnou, společenství svatých, odpuštění hříchů, vzkříšení těla a život věčný. Amen.“)

²³ LCI 1, s. 162.

²⁴ Cyklus Krista s apoštoly, National Gallery of Art Washington, D. C. Dostupné na Wikimedia Commons. Vyhledáno 20. 9. 2020.

²⁵ Dostupné na: File:Dürer - Apostel Thomas.jpg - Wikimedia Commons. Vyhledáno 12. 8. 2020.

²⁶ ROYT, *Slovník...*, s. 45–46. LCI 1, s. 154–155.

²⁷ Více k tématu: <https://de.wikipedia.org/wiki/Apostelcredo>;

https://de.wikipedia.org/wiki/Pelbart_von_Temeswar. Vyhledáno 10. 9. 2020.

²⁸ V 80. letech 15. století vytvořil Israhel van Meckenem ml. jistě inspirativní cyklus mědirytin s apoštoly seskupenými po dvou. Každému jsou přiřazena úvodní slova jedné pasáže kréda. Dostupné na: skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/960503. Vyhledáno 4. 10. 2020. Umělec vytvořil i cyklus se samostatnými apoštoly, podobně jako v předchozí umělecké generaci jeho otec shodného jména, Israhel van Meckenem st.

²⁹ LCI 1, s. 152 a 463.

³⁰ BÍLKOVÁ, *Pozdně renesanční nástěnné malby...*, s. 183.

³¹ Všechny překlady biblických citátů jsou převzaty z Českého ekumenického překladu Bible, Praha 1979, dostupné online: <http://www.biblenet.cz/>.

³² Dostupné na: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/383698>.

³³ Knižní iluminace z blíže neurčeného pozdně renesančního rukopisu je reprodukována na pohlednici vydané Karmelitánským nakladatelstvím v Kostelním Vydří.

³⁴ Srov. obrazový materiál: <https://colonialart.org/archives/subjects/jesus-christ/images-of-christ/christ-as-a-man/mystic-winepress-lagar-mistico#c1590a-2854b>, vyhledáno 22. 9. 2020.

³⁵ ROYT, *Slovník...*, s. 132–135.

³⁶ Tamtéž, s. 159n. LCI 3, s. 297–298.

³⁷ Totéž téma se ve fragmentech objevilo i na o několik desetiletí starší vrstvě maleb pod výzdobou z r. 1614.

³⁸ ROYT, *Slovník...*, s. 133.

³⁹ Manfred LURKER, *Slovník biblických obrazů a symbolů*, Praha 1999, s. 134–135. K tématu a literatuře viz: <https://de.wikipedia.org/wiki/Schesemu>. Vyhledáno 22. 9. 2020.

⁴⁰ Stigmatizace byla zřejmě zobrazena i na středověké malbě v ambitu kláštera. Srov. BÍLKOVÁ, *Nástěnné malby v ambitu*, s. 106.

⁴¹ BÍLKOVÁ, *Pozdně renesanční nástěnné malby...*, s. 177–178.

⁴² LCI 6, s. 295–296.

⁴³ James HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Praha 1991, s. 145. Příkladem vyobrazení je malba Giotta di Bondone, bazilika sv. Františka, Assisi, konec 13. století, dostupné na: <https://www.wikiart.org/en/giotto/stigmatization-of-st-francis-1300>. Vyhledáno 8. 8. 2020.

⁴⁴ Kostel a jeho vybavení byly po 2. světové válce rozsáhle rekonstruovány po ničivém bombardování. Srov. http://www.basilicaosservanza.it/PL_guida_chiesa.htm. Vyhledáno 20. 9. 2020.

⁴⁵ LCI 3, s. 294.

⁴⁶ Olga KOTKOVÁ, *Lucas Cranach st. Zákon a Milost, 1529*, in: Lucas Cranach a české země, s. 74–77.

- 47 ROYT, *Slovník...*, s. 144.
- 48 Dohledatelné na: <https://commons.wikimedia.org/>. Vyhledáno 11. 8. 2020.
- 49 Tamtéž, vyhledáno 15. 8. 2020.
- 50 ROYT, *Slovník...*, s. 228.
- 51 Tamtéž, s. 143–144.
- 52 Reprodukce obou grafik jsou dostupné na <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons>. Vyhledáno 20. 9. 2020.
- 53 Za konzultaci děkuji L. Gavendovi. Ve františkánském prostředí by se jako možní kazatelé nabízeli např. sv. Antonín Paduánský nebo Jan Kapistrán, ale zbytky oděvu na malbě neodpovídají františkánskému řeholnímu hábitu.
- 54 „*Hlas volajícího na poušti: Připravte cestu Páně, vyrovnejte mu stezky!*“ (Mt 3,3).
- 55 Nástěnná malba s tímto námětem je součástí cyklu legendy sv. Františka od Giotta di Bondone, bazilika sv. Františka, Assisi, konec 13. století. Dostupné na: <https://cz.pinterest.com/pin/398850110749066704/>, vyhledáno 12. 9. 2020.
- 56 V překladu: „*Označil jsi, Pane, svého služebníka Františka znamenání našeho vykoupení*“. Děkuji L. Gavendovi za sdělení uvedených informací a odkaz na literaturu: Lorenzo Candelaria, *The Rosary Cantoral. Ritual and Social Design in a Chantbook from Early Renaissance Toledo*. Rochester – Woodbridge 2008, s. 59.
- 57 Lukáš Gavenda rozvinul nepublikovanou hypotézu o tom, že se nápis (v překladu „*Slávou a ctí jsi jej korunoval, Pane*“) mohl vztahovat k pozdně gotické soše Odpočívajícího Krista s trnovou korunou, uložené v Národní galerii v Praze. Dřevořezba by na místo rozměrem zapadala, její osazení tam by bylo druhotné. Obecně k soše nejnověji: Štěpánka CHLUMSKÁ, *Odpočívající Kristus z františkánského kláštera v Kadani*, in: Mýtus Ulrich Creutz, s. 198–199.
- 58 Nad letnerem ve vítězném oblouku mohla být přítomna velká pozdně gotická socha Bolestné Panny Marie (sousoší Kalvárie).
- 59 BÍLKOVÁ, *Nástěnné malby v ambitu*, s. 109.
- 60 ROYT, *Slovník...*, s. 25.
- 61 Dostupné na <https://catalogue.wellcomelibrary.org/record=b1189627>. Vyhledáno 10. 9. 2020.
- 62 Tuto hypotézu vznesl dr. Jan Sommer, jemuž patří poděkování za její sdělení.
- 63 HLAVÁČEK – BÍLKOVÁ, *Františkánské nebe*, s. 30.
- 64 LCI 5, 497–498.
- 65 Tamtéž, s. 506.
- 66 Magdalena NESPĚŠNÁ-HAMSÍKOVÁ, *Oltářní křídlo se sv. Kryštofem*, in: Bez hranic, s. 675.
- 67 LCI 5, s. 504.
- 68 Dostupné na: Hl. Christophorus, Jost Amman (hellenicaworld.com), vyhledáno 9. 8. 2020.
- 69 Aleš MUDRA, *Archa z oltáře Panny Marie a Čtrnácti svatých pomocníků*, in: Mýtus Ulrich Creutz, s. 234–235.
- 70 LCI 5, s. 502.
- 71 Tamtéž, s. 498, 503.
- 72 K Dürerovi srov.: Alena VOLRÁBOVÁ, *Sv. Kryštof s hejnem letících ptáků*, in: Bez hranic, s. 718. Dále viz: http://cranach.uni-heidelberg.de/wiki/index.php/Corpus_Cranach.
- 73 Rytinu Wierix provedl podle návrhu Maartena de Vos, vydal Joan Baptista Vrints. Uloženo v British Museum pod č. 1928,1212.125. Reprodukce je dostupná na <https://commons.wikimedia.org>. Vyhledáno 20. 9. 2020.
- 74 Grafický list se nachází ve sbírce Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum v New Yorku. (<https://commons.wikimedia.org>).
- 75 M. BÍLKOVÁ, *Renesanční epitaf Christofa Meynera v kostele Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani*, Poohří 1. Sídla – Správa – Společnost, Jaroslav HAVRLANT (ed.), Louny 2011, s. 107–113. HLAVÁČEK – BÍLKOVÁ, *Františkánské nebe*, s. 21.
- 76 LCI 2, s. 503.
- 77 ROYT, *Slovník...*, s. 136.
- 78 HALL, *Slovník námětů...*, s. 141.
- 79 Zobrazení dostupné na: www.brithishmuseum.org/collection/term/x12527. Text v českém překladu: „*Spatřil jsem, jak Duch sestoupil jako holubice z nebe a zůstal na něm.*“ J 1,32. Vyhledáno 15. 9. 2020.

Glaubensbekenntnis in Bildern – Wandmalereien aus dem Jahr 1614 in der Franziskanerkirche von Kaaden

Die großen Flächen der Innenwände und Gewölbe des Franziskanerklosters von Kaaden werden von Monumentalgemälden aus einer einzigen, um das Jahr 1614 datierten Schaffensetappe geziert. Ihre Konzeption verrät eine sorgfältige Durcharbeitung – der Autor muss ein gebildeter Theologe und Kunstkenner gewesen sein. Mit der Freilegung und Restaurierung der beschriebenen Malereischichten wurde 2009 im Presbyterium begonnen, ab 2013 wurden nach und nach über mehrere Jahre die Malereien im Dreischiff der Kirche restauriert. Der Artikel befasst sich konkret mit den Gemälden in Haupt- und Nordschiff, mit denen die Restaurierungsarbeiten im Jahr 2020 abgeschlossen wurden.

Die Bilder sind jeweils für sich, aber auch in der Gesamtheit, in die sie gehören, ikonografisch interessant: Christi Leiden und Opfer in Verbindung mit Eucharistie-Symbolik sowie der Symbolik des Jüngsten Gerichts (Christus in der Kelter, Christus als Schmerzensmann, das Jüngste Gericht, das Urteil Salomons), Christi Nachfolge (die Stigmatisierung des hl. Franziskus, Franziskaner-Heilige, Märtyrer einschließlich der Vierzehn hl. Nothelfer) und die Lehrpfelder der Kirche (Apostel mit Zitaten aus dem Credo, Evangelisten und Kirchenväter). Die Gemälde spiegeln die katholische Konfessionsorientierung von Auftraggebern und Kirchgängern in einer Zeit der konfessionellen Spannungen wider. Den Bildern kam eine Funktion in der Liturgie zwecks Belehrung der Laien zu, für die Repräsentation und Selbstrepräsentation des Ordens und zwecks Bestärkung der Ordensgemeinschaft in der schweren Zeit der Reformation.

Malíř a grafik

Franz Neundlinger

Radek Zozulák

Franz Neundlinger
v 60. letech 20. století

Malíř a grafik Franz Neundlinger byl jedním z těch, kteří museli po roce 1945 opustit Československo. Stalo se tak na základě ústavního dekretu prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, vyhlášeného ve sbírce zákonů pod číslem 33/1945 Sb. Tímto aktem rázem ztratilo téměř dva a půl miliónu obyvatel německé národnosti československé státní občanství a byli nuceně vysídleni do Německa a Rakouska. Franz Neundlinger tak přišel o svůj rodný kraj, který jako citlivý a vnímavý pozorovatel zachycoval na grafických listech, kresbách a malbách a ke kterému se alespoň v myšlenkách a ve své tvorbě vracel po celý zbytek života.

Neundlingerovi předci pocházeli z Horního Rakouska, kam přišli v 17. století z bavorského Pasova. Franzův otec Heinrich Neundlinger se narodil 30. června 1882 v Linci na Dunaji. Po ukončení učňovských let vandroval po Německu a doputoval až do Norimberku, kde pracoval jako obuvník. V roce 1908 přišel za prací do Chomutova. Usadil se tu a oženil se s Elizabeth Schmiedovou, která pocházela z Klášterce nad Ohří. 2. července 1908 se manželům Neundlingerovým narodil syn Franz. Po absolvování obecné školy a gymnázia v Chomutově se Franz s rodiči přestěhoval v roce 1928 do Doupova. Jeho otec tam převzal obchod s kůží „Feig“ a několik let nato koupil dům naproti hotelu Panský dům.

V roce 1928 odešel Franz Neundlinger na studia do otcova rodného města Lince na umělecko-živnostenskou školu. Profesor Ikrath, u kterého studoval, rychle rozpoznal jeho nadání. Snažil se ho všemožně podporovat ve svébytném uměleckém projevu, který se v jeho díle začal prosazovat. V roce 1930 odešel Franz do Vídně, aby pokračoval dalších pět let ve studiu na Akademii užitých umění u profesorů Schufinského a Klause. Během studia podnikl dvě studijní cesty na Balkán (1931 a 1932), kde si upevnil a rozšířil své znalosti. V roce 1934 se zúčastnil soutěže na návrh plakátu vídeňského veletrhu, za nějž mu byla udělena Rakouská státní cena za grafiku. V roce 1935 ukončil studia a vrátil se domů do Doupova jako umělec na volné noze.

V Doupově poznal svou ženu Barbaru, která mu byla průvodkyní po okolních Doupovských horách a provázela ho i tamními společenským životem. Ten byl v Doupově, ve „*snivém městě*“, jak ho nazval sám Neundlinger ve svých vzpomínkách, intimnější a srdečnější. Určitá odloučenost Doupova od větších měst, daná geografickou polohou uprostřed Doupovských hor, formovala rázovitý život zdejších obyvatel.

**Ulička v Doupově
s kostelem sv. Alžběty,
konec 30. let**
Dřevoryt
F. Neundlingera,
Oblastní muzeum
v Chomutově,
inv. č. O 777

Umělec jej vnímal a snažil se ho zachytit ve svém díle. Vychutnával si koloběh roku spojený se zemědělskými pracemi a s církevními svátky, které ročním obdobím propůjčovaly osobité kouzlo. Sám vzpomínal na kruté zimy, při nichž mladí i staří sedávali u kamen a vyprávěli si příběhy z minulosti, nebo na cesty do „města“, do Karlových Varů, které „Doupováci“ vnímali jako okno, jímž nahlíželi do okolního světa.

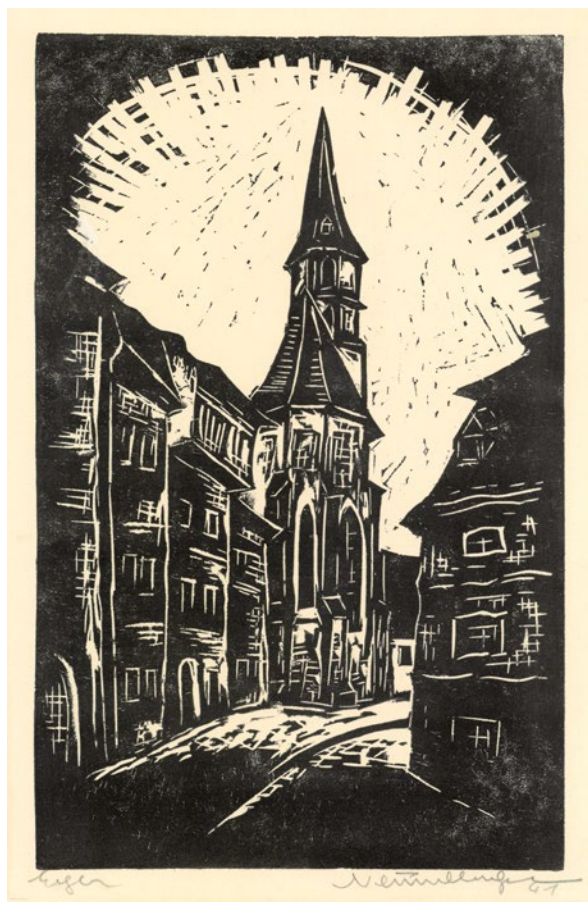
Můžeme s velkou dávkou jistoty prohlásit, že Franz Neundlinger prožil v Doupově v letech 1935–1941 po stránce osobní i umělecké nejšťastnější období svého života. Tato doba rozhodujícím způsobem ovlivnila jeho tvorbu, ale především v Doupově našel sebe sama. Vytvořil si vlastní pohled na umění, který už nikdy neopustil ani kvůli jiným vlivům, nýbrž ho neustále rozvíjel a zušlechťoval pečlivou, koncentrovanou a disciplinovanou prací i technickým zdokonalováním.

Ještě za studií uspořádal v roce 1934 v Chomutově svou první samostatnou výstavu a o dva roky později měl další výstavu v Žatci. Postupně se začal prosazovat jako umělec. Účastnil se výtvarných

Cheb, 1941

Dřevoryt

F. Neundlingera,
Oblastní muzeum
v Chomutově,
inv. č. O 822

soutěží a získával zakázky. V roce 1939 dostal místo učitele umělecké výchovy v Chebu a spolu s ním i pozvání ke spolupráci na umělecké realizaci Muzea folkloristiky.

Z obyvatel Sudet se v roce 1938, po odtržení pohraničních oblastí Československa a jejich připojení k Německé říši, stali říšští občané s brannou povinností ke své nové vlasti. Franz Neundlinger byl v roce 1941 povolán k letectvu a byl odvelen do Novgorodu u Ilmského jezera. Ani v tomto těžkém období života nepřestal být umělcem. V cizině objevil krásu nové krajiny, cibulové věže a zlaté kupole chrámů a růžová rána nad jezerem při teplotě 40 °C pod nulou. Po letech vzpomínal na vlídné chování lidí, kteří tam žili prostým životem v ještě prostším prostředí. Zbytek války prožil ve Francii – nejprve v Normandii a pak v Paříži. Na konci války padl do amerického zajetí, z něhož byl v roce 1946 propuštěn.

Po opuštění amerického zajetí se spolu se svou ženou usadil v Dietkirchenu u Limburku. Odtud jezdil dvakrát týdně do Frankfurtu

nad Mohanem, kde pracoval jako ilustrátor pro noviny Frankfurter Neue Presse. V roce 1948 byl Franz Neundlinger jmenován učitelem na průmyslové škole v Erbachu v Odenwaldu, která byla zaměřena na výuku řezby ze slonoviny. Od roku 1954 byl vrchním studijním radou na gymnáziu v sousedním Michelstadtu. Zabýval se i užitou grafikou, navrhoval plakáty. V roce 1949 vytvořil znak pro frankfurtský veletrh. Kromě maleb a grafik tvořil i mozaiky a sgrafita. Pro závody Bayerwerke v Leverkusenu zhotovil tři velké nástěnné obrazy, pro školu v Gundershausenu u Darmstadtu sgrafito a pro pivovar Wörner v Erbachu mozaiku. V té době mu zemřela první žena Barbara. Po čase, 21. 12. 1963, se oženil se Sigrid Hennigovou.

Za svou uměleckou činnost získal Franz Neundlinger v roce 1954 Cenu děkovného příspěvku německého národa, v roce 1968 Sudetoněmeckou kulturní cenu za výtvarné umění a v roce 1973 Medaili Adalberta Stiftera. Po celý umělecký život prezentoval svoji práci na mnoha samostatných i kolektivních výstavách. Vystavoval nejen v Německu, ale i v Itálii, Velké Británii, Chile nebo ve Spojených státech. V roce 1973 odešel do penze. V témže roce o něm vyšla v nakladatelství Reba-Verlag v Darmstadtu kniha s úvodem od znalce umění Ernsta Schremmera (1916–1998), který v něm načrtl a zhodnotil Neundlingerův umělecký význam a jeho tvorbu. I v důchodu Franz Neundlinger nadále tvořil a vystavoval až do své smrti 14. února 1993.

Franz Neundlinger je známý především svým grafickým dílem. Jeho grafické práce zaujmou jak dokonale zvládnutou technikou, tak osobitým rukopisem. Věnoval se dřevorytu, linorytu, ale i litografií nebo leptu. Byl malíř, vynikající kreslíř a ilustrátor, maloval i na sklo. Jak bylo uvedeno, dělal také mozaiky, fresky nebo sgrafita. Francouzský kritik umění Germain Dezeaux v roce 1954 v pařížské Revue Moderne napsal: „*Spatřujeme nyní ve Franzi Neundlingerovi téměř průkopníka, a jeho linoryty jsou prodchnuty mimořádně vysoce kultivovanou estetikou*“, nebo také: „*(...) od zjednodušení k zjednodušení se vytrácí fyzický charakter, samo jen to lidské, před duševními akcenty*“.

V podobném tónu charakterizuje tvorbu umělce i profesor Viktor Karell ve svých vzpomínkách na Franze Neundlingera v časopisu Kaadner Heimatbrief: „*V letech po odsunu se Neundlinger stále více odvracel od ‚epického obrazu‘ ke znázorňování emocí prostých lidí. Tím se přiblížil ‚výrazovému umění‘, expresionismu.*“ Okouzlení životem prostých lidí a krajinou, jíž jsou součástí, má své kořeny v umělcově pobytu v Doupově. Doupovsko se stalo neodbytným, ale stále s radostí objeovaným námětem jeho prací. „*Jsou to prostá znázornění ze života lidu, duševně prodchnutá velkou láskou k malým a prostým věcem života, nebo (znázornění) krajiny, která jsou plna svého vlastního kouzla a nálady,*“ dodává Viktor Karell a pokračuje: „*Právě v těchto dílech se výrazně projevuje vnitřní život umělce, vystupňovaná silou prožitků prostých motivů zázračné jasnosti a hloubky. Neundlinger ale dokáže na svých listech také vyjádřit osamocenost krajiny, ba i strašidelné, liduprázdné ticho.*“

Podle již citovaného Ernsta Schremmera jsou poznávacími znaky Neundlingerových prací bezprostřednost, drsná nálada a výrazný

Návrh znaku pro
frankfurtský veletrh,
1949, F. Neundlinger

rukopis. Zároveň si kritik všímá stálé tendence ke zjednodušení a zpoutování obsahu Neundlingerových děl. Ve svém článku „Malíř Franz Neundlinger“ Schremmer mimo jiné píše: „Když dnes člověk přehlédne malířské a grafické dílo umělce, tak může říci, že v něm během desetiletí trvajících vývoje nezaznamenáme žádné velké skoky, žádné velké experimenty. Čeho umělec jednou dosáhl, to dále budoval, aniž ztratil vlastní podstatu a aniž ustrnul v jednom postoji nebo v pouhém opakování, a to po stránce techniky i námětů.“ Dále oceňuje Neundlingerovu důsledně a houževnatě nastoupenou cestu do světa moderny, jeho sebekázeň a sebekritičnost, věrnost sobě i vlastnímu dílu, díky které nepropadl rutině. Schremmer v jeho díle objevuje rysy umírněného expresionismu, který se pojí s realistickým uměleckým provedením.

O kvalitě a oblíbenosti díla Franze Neundlingera svědčí i časté reprodukování jeho prací v periodikách krajských spolků. Umělec navíc zachytil místa, která již zanikla, a jeho grafiky a kresby jsou dnes cenným historickým dokladem. Opakované používání Neundlingerových grafik a kreseb dokazuje, že je jeho dílo stále živé a dodnes moderní.

Franz Neundlinger navazoval na práce svých známějších současníků, jakými byli Walther Klemm, Carl Thiemann, Richard Teschner, Josef Hegenbarth či Alfred Kubin. Podobně by se mohlo jeho dílo stát inspirací pro současné umělce našeho regionu. Tím by, alespoň symbolicky, pokračovala umělecká tradice, která byla tak nesmyslně a tragicky přerušena před více než sedmdesáti lety.

Literatura

- HERR, Bruno, *Zum Gedenken an den Grafiker und Maler Franz Neundlinger*, Komotauer Zeitung č. 7, červenec 2008, s. 11.
- LINGENS, Peter, *Vor 10 Jahren starb der Maler und Graphiker Franz Neundlinger (1908–1993)*, Komotauer Zeitung č. 3, březen 2003, s. 30.
- SCHREMMER, Ernst, *Der Maler und Zeichner Franz Neundlinger*, in: Sepp SEIFERT, (ed.), *Komotauer im Strom der Zeit. Lebensbilder durch sechs Jahrhunderte*. Ingolstadt: Komotauer Zeitung, 1977.
- SCHLEMMER, Ernst, *Franz Neundlinger zum 70. Geburtstag*, Kaadner Heimatbrief č. 341, červen 1978, s. 2.
75. *Geburtstag Franz Neundlinger*, *Graphiker aus Komotau*. Kaadner Heimatbrief č. 402, červenec 1983, s. 9.
- Zum Tode von Franz Neundlinger*. Komotauer Zeitung č. 9, 1993, s. 3.

Der Maler und Grafiker Franz Neundlinger

Der aus Komotau gebürtige Franz Neundlinger absolvierte die Kunstgewerbeschule in Linz und anschließend die Akademie für angewandte Kunst in Wien. Nach Studienabschluss lebte und arbeitete er als Freischaffender in der nordböhmischen Kleinstadt Duppau, wo er in den Jahren 1935–1941 die glücklichste Zeit seines Lebens zubrachte. Nach Ausbruch des zweiten Weltkriegs wurde er zur deutschen Luftwaffe eingezogen, nach Kriegsende geriet er in amerikanische Gefangenschaft. Nach seiner Entlassung ließ er sich in Dietkirchen bei Limburg nieder. Er arbeitete als Illustrator für das Blatt Frankfurter Neue Presse, daneben war er ab 1948 als Lehrer an der Industrieschule von Erbach im Odenwald tätig. Ab 1954 war er Oberstudienrat am Gymnasium im benachbarten Michelstadt.

Franz Neundlinger ist vor allem für sein grafisches Werk bekannt, für das eine perfekt beherrschte Technik und eine individuell ausgeprägte Handschrift kennzeichnend sind. Er befasste sich mit Holzschnitt, Linolschnitt, aber auch mit Lithografie sowie Radierung. Neundlinger war ein Maler, ein brillanter Zeichner und Illustrator, er malte auf Glas, schuf Mosaik, Fresken sowie Sgraffiti und hat nicht nur in Deutschland, sondern auch in Italien, Großbritannien und in den Vereinigten Staaten ausgestellt. Im Jahr 1973 ging er in Pension, doch hat er auch weiterhin bis zu seinem Tode am 14. Februar 1993 gemalt und ausgestellt.

Krátce o vzniku válcoven v Chomutově

Pavel Simet

Roku 1870 vznikla v Chomutově Krušnohorská železářská a ocelářská společnost, která navázala na městskou hutnickou tradici. Tento podnik přinesl do Chomutova nové pracovní příležitosti a pomohl k rychlému rozvoji města. Podnik produkoval hlavně železo v obchodních délkách a různých tvarech, železniční koleje, kovové mříže, vrata, transmise, parní buchary a také různé zboží dle přání zákazníků. Železářny také dodávaly rakouské armádě dělostřeleckou munici z vlastních odlitků. Všechny tyto výrobky měly dobrou pověst, a podnik dokonce roku 1872 získal ve Vídni během světové výstavy čestné uznání.

Zpočátku se společnosti dařilo. Poptávka po válcovaném železe a ostatních podnikových produktech byla velká. Brzy se však výroba začala potýkat s různými těžkostmi. Jednou z věcí, která měla neblahý vliv na výrobu, bylo špatné zásobování uhlím a železnou rudou. Největší ranou pro společnost byl bankovní krach na vídeňské burze v roce 1873, který odstartoval hospodářskou krizi v celém Rakousko-Uhersku. V důsledku toho musela roku 1874 Krušnohorská železářská a ocelářská společnost vyhlásit konkurs. V nastalé situaci přišlo mnoho lidí o práci a další rozvoj byl zmařen. Několik následných pokusů o oživení výroby brzy vzhledem k malému odbytu skončilo. Podnik dlouhou dobu chátral. Teprve v roce 1887 se začala psát nová kapitola v historii chomutovských železáren.

V této době vstoupila na scénu německá firma Mannesmann pocházející z německého města Remscheidu, která podnik koupila. Rodina Mannesmannů měla již několik podobných závodů v Německu a Anglii. Nové vedení ihned přikročilo k přestavbě závodu na výrobu trubek. Roku 1890 v něm po mnoha pokusech vznikla první bezešvá trubka na světě a podnik po celém světě proslavila. Jejími vynálezci byli bratři Reinhard a Max Mannesmannovi, kteří nad výzkumem nové trubky strávili velmi dlouhou dobu. Tento nový druh trubky dal základ výrobnímu programu závodu až do současné doby.

V meziválečném období podnik úspěšně prosperoval. V letech 1920–1938 vyvážel do více než 20 zemí v Evropě a do více než 40 zemí z celého světa. Mezi odběratele patřily například i Čína, SSSR, USA, Irák, Mandžusko, Uganda nebo Peru.

Situace válcoven za války

V neděli 9. října 1938 dorazily jednotky prvního tankového pluku z Erfurtu do Chomutova. Podnikové sířeny tuto událost oznámily celému podniku a městu. Na tento signál se práce ve válcovnách zastavila a dělnictvo se shromáždilo na nedalekém chomutovském náměstí.

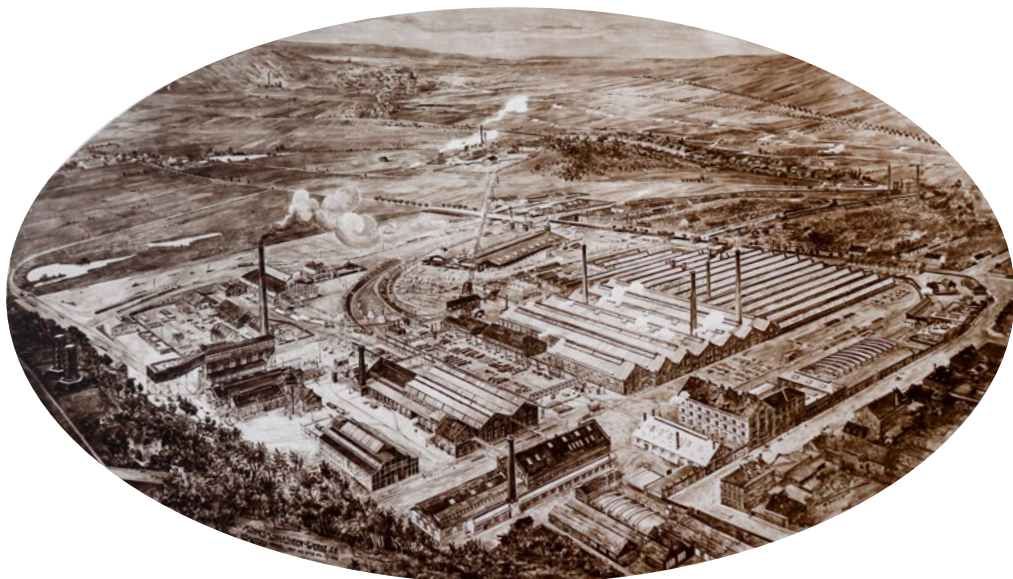
5. prosince 1938 byly vyhlášeny dodatečné volby. Nad bývalými komunisty a sociálními demokraty, zůstali-li ještě na svobodě, byl zosřřen dozor. Jejich přijetí do práce muselo být schváleno, protože podle oficiálního stanoviska hrozilo nebezpečí, že by Tito lidé mohli sabotovat výrobu.

Obyvatelé nově zřizené Sudetské župy byli zlákáni sliby Henleinovy Sudetoněmecké strany. Ta slibovala německým nezaměstnaným a dělnictvu, které se před válkou nacházelo v těžké situaci, zlepšení podmínek, nové pracovní příležitosti a představovala jim vzorný sociální systém v říši. Velká část obyvatel Chomutovska skutečně očekávala rychlé a podstatné zlepšení hmotných poměrů a silnější sociální jistoty. Brzy po začátku války však značná část lidí pochopila, že zlepšení nenastane.

Mannesmannovy závody byly jako jeden z nejdůležitějších podniků Sudetské župy začleněny do říšského průmyslu. Podnik v Chomutově se stal součástí koncernu Mannesmannových závodů v Düsseldorfu. Rozhodnutím valného shromáždění členů německého Trubkového svazu (*Röhrenverband*) konaného 6. ledna 1939 v Essen u byl podnik od 11. ledna 1939 přijat do Svazu německých výrobců ocelových lahví. K 1. lednu 1940 byla dosavadní akciová společnost přeměněna na společnost s ručením omezeným s názvem *Mannesmannröhrenwerke G. m. b. H. Komotau* (Mannesmannovy válcovny trub, s. r. o., Chomutov).

Mezi rokem 1938 a 1939 výroba vzrostla o více než 45 procent. V letech 1940 a 1941 podnik těžil především z válečné konjunktury. Naproti tomu se výroba i celý vývoj podniku plně podřídily válečné výrobě. Závod dodával trubky například do Ruska. Tyto dodávky před napadením Sovětského svazu Německem tvořily v chomutovských Mannesmannových závodech značnou část výroby a většinu vývozu. Byly to zpravidla velké výrobní partie. Dodávky pro Promsarioimport v Moskvě přebírali v Chomutově sovětští technici. Sovětský svaz byl velkým a dobrým zákazníkem. Dodávky byly plněny až do napadení Sovětského svazu v roce 1941.

Nejvyšší výroby v podniku bylo dosaženo v roce 1943, kdy bylo vyprodukováno 91 252 tun výrobků. V roce 1944 již výroba klesala kvůli rozvrácenému válečnému hospodářství, což se projevvalo nedostatkem materiálu a energií. K němu došlo v důsledku osvobozování rozsáhlých oblastí Sovětského svazu, Rumunska, Polska a částí západní Evropy od německé nadvlády.

**Pohled na
Mannesmannovy
závody, 1927**

Sbírka fotografií,
Oblastní muzeum
v Chomutově

Pro válečné účely byla v podniku vyráběna zejména munice a pláště dělových hlavních. Mimoto se v něm vyráběla řada součástí pro tanky, dopravní prostředky, potrubí letadel, hlavně „panzerfaustů“, ale i trubky pro energetiku, chemický průmysl a také značný objem trubek pro těžbu a dopravu ropy na ropných polích v Rumunsku a na Západní Ukrajině.

Stálým problémem pro závod byl nedostatek pracovních sil, protože již od léta 1939 začala Říše v Sudetské župě povolávat na vojnu mladé muže. Zpočátku se to dělo jen v omezené míře, ale od roku 1940 se počet odvedených z řad zaměstnanců podniku zvýšil na zhruba 400. V roce 1943 již odvod přesáhl 900 lidí. Tito lidé byli na svých pracovištích velmi těžko nahrazováni, protože odvedeni byli většinou kvalifikovaní dělníci průmyslových podniků z celých Sudet.

Proto již v červenci 1939 začala Říše v Sudetech ostře uplatňovat vlastní pracovní právní předpisy. Mezi ně patřila i nařízení upravující pracovní dobu žen a mladistvých. Mladiství do šestnácti let směli pracovat v nutných případech až 10 hodin denně, nejvíce však 48 hodin týdně. Mladiství nad šestnáct let a ženy museli v nutných případech pracovat až 10 hodin denně, ne však více než 56 hodin týdně.

V průběhu války byla pracovní doba stále prodlužována. V letech 1943–1944 odpracoval každý dělník v průměru až 280 hodin měsíčně. Ale ani vzrůstající počet odpracovaných hodin nemohl vyřešit situaci s nedostatkem pracovníků. Proto i v Mannesmannových závodech prudce vzrostl počet hodin povinných a nucených prací, zejména práce válečných zajatců.

Zhruba do konce roku 1942 byli do chomutovských válcoven nasazováni převážně němečtí dělníci z méně důležitých podniků

a institucí. Jejich počet sahal zhruba ke dvěma stovkám. V této době bylo v podniku průměrně 40 dělníků cizích národností. V létě roku 1941 přišlo do podniku na dvě stě válečných zajatců. Tento počet vzrostl do prosince 1942 na 662. Další změna se udála začátkem roku 1943, kdy vzhledem k situaci na frontách musely narukovat další tisíce vojáků. V důsledku toho klesl počet pracovních nasazených Němců na průměrných 30, naproti tomu prudce vzrostl počet nasazených cizích dělníků.

Zajatci různých národností byli v Chomutově ubytováni do několika oddělených zajateckých táborů. Nejhorší podmínky zakoušeli sovětský zajatci, kteří měli velmi přísný režim. Byli nejhůře živeni i ubytováni a bylo s nimi nakládáno mimořádně krutě. Na rozdíl od zajatců ze Západu ani neměli spojení s domovem.

Pracovní morálka v podniku v této době nebyla dobrá a stejné to bylo i s kvalitou výroby. Příčinou byl nedostatek kvalifikovaných a zručných dělníků, kteří by byli schopni zvládnout složitou práci. Ke konci války se také začaly množit sabotáže práce ze strany válečných zajatců – nejvíce se na tom přičinili čeští pracovníci, a někdy dokonce i samotní zaměstnanci podniku.

I přes velké pracovní nasazení místních obyvatel a obtížnost práce byly mzdy dělníků v podniku navyšovány jen nepatrně. Nejlépe na tom zaměstnanci byli v prosinci 1943, kdy si kvalifikovaný dělník vydělal za hodinu 1,06 marky. Zato výdělek nekvalifikovaného dělníka se v téže době pohyboval kolem 66 feniků za hodinu.

Skladiště oceli

Sbírka fotografií,
Oblastní muzeum
v Chomutově

V roce 1942 se vedení závodu rozhodlo vyměnit některé části jeřábových drah a několik jeřábů. Bylo rozhodnuto také o výstavbě nové tažírny. Stavba tažírny byla zahájena, ale její dokončení muselo počkat až do konce války. Poslední investice, která měla rozšířit závod, směřovala do poutnické trati číslo 5. Stavba byla zahájena v roce 1944, ale ani tato výstavba nebyla během války dokončena.

Přestože byl Chomutov sídlem válečně důležitých podniků a významným železničním uzlem, nebyl téměř až do konce války bombardován. První nálety spojenců začaly v červenci roku 1944, ale jen ojediněle a sloužily spíše k odlehčovacím shozům pum. Chomutov se stal skutečným cílem spojeneckého bombardování teprve 16. dubna 1945, kdy bylo ve 3 hodiny ráno na město shozeno přes 300 pum. Krátce nato, 19. dubna ve 4 hodiny ráno, postihl Chomutov další nálet. Bylo shozeno na 3 000 těžkých bomb a o život přišlo mnoho lidí, zejména válečných zajatců. Bombardování zničilo nádraží a značně poškodilo Poldinu huť, další významný železářský podnik v Chomutově. Zasaženo bylo i několik obytných domů.

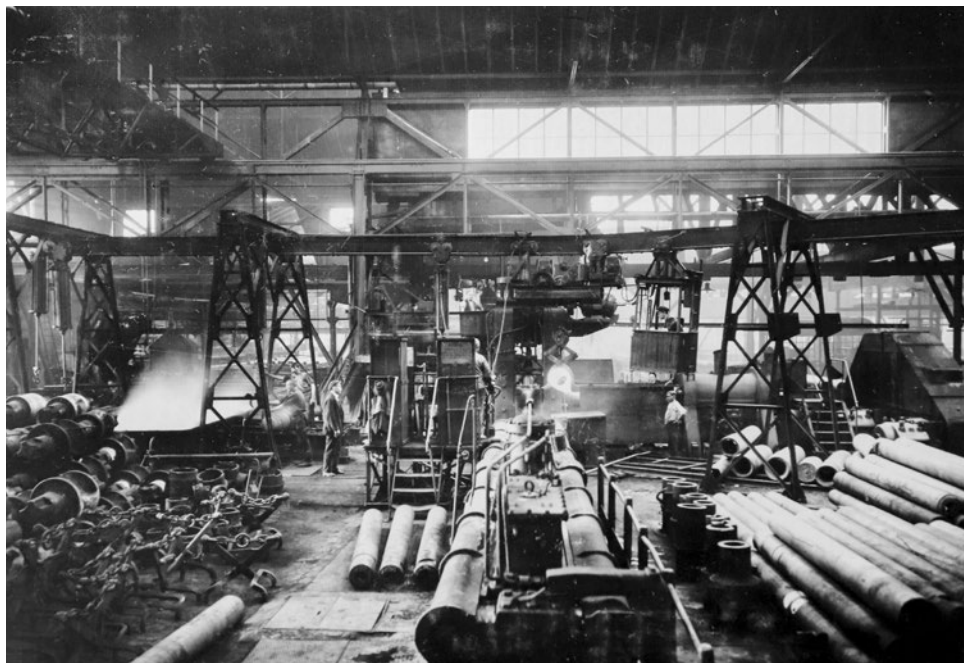
Dne 6. května 1945 byla v Mannesmannröhrenwerke G. m. b. H. Komotau úplně zastavena jakákoliv výroba, protože firma byla vyrozuměna, že v několika následujících hodinách je nutno počítat s obsazením Chomutova Rudou armádou.

Osvobození a znovuoobnovení výroby ve válcovnách

8. května 1945 projely Chomutovem první jednotky Rudé armády, avšak ve městě nezastavily a pokračovaly dále na Prahu. Až druhý den ráno město obsadila jednotka 13. armády 1. ukrajinského frontu, které velel major Nosov. Ve městě byl ihned vytvořen dvanáctičlenný národní výbor, jehož předsedou se stal Josef Černý. Dalšími členy výboru byli převážně místní čeští občané. Výbor se snažil zajistit zbývající zásoby potravin, nechal rozestavit denní a noční hlídky a co možná nejrychleji hodlal obnovit zásobování a pořádek ve městě.

10. května vedení města vydalo vyhlášku, která nařizovala všem zaměstnancům průmyslových a potravinářských podniků okamžitý nástup do práce. Do práce tedy nastoupili i dělníci Mannesmannových válcoven trub. Právě toho dne začaly ve válcovnách odklízecí a zajišťovací práce. Mimo jiné bylo odstraňováno zatemnění, které mělo během války chránit podnik před bombardováním.

15. května rozhodlo vedení o několika zásadních opatřeních, která byla důležitá pro další chod firmy. Zejména byly zavedeny nové podnikové legitimace. Legitimaci obdržel každý zaměstnanec, aby bylo zamezeno vstupu nepovolaným osobám do podniku. Vedení válcoven také vydalo směrnici, která řešila pracovní dobu v podniku. Práce měla začínat v 7 hodin ráno a končit v 15 hodin odpoledne. Začátek i konec pracovní doby měla ohlašovat parní píšťala. Zajímavá je také informace o době a trvání pracovní přestávky. Byla pro dělníky stanovena na 11. hodinu a trvala 15 minut. Z důvodu malé kapacity kantýny měli pracovníci z řad úřednictva přestávku stanovenou až na 12. hodinu a byla také patnáctiminutová. Od uvedeného data také

začalo platit rozhodnutí, že veškeré jednání podniku s úřady se povede v českém jazyce.

16. května se již naplno rozeběhla výroba ocelových trubek pro mírové účely, nebyla by však možná bez obnovení těžby uhlí v podnikovém dole Julius. Těžba v něm začala už 12. května a 14. května se podařilo zprovoznit energetické závody v podniku, které byly schopny dodat dostatek elektrické energie k výrobě.

Podnik během války neutrpěl téměř žádné větší poškození a byl podle dostupných údajů jediným podnikem svého druhu v ČSR i v celé střední Evropě, který byl ihned schopen výroby. Výrobní kapacita válcoven po obnovení chodu dosahovala 10 000 tun ocelových trub za měsíc, bylo ji však možno zvýšit ještě o 15 000 tun.

lhned po skončení války bylo v podnikovém skladu uloženo a připraveno k odbytu 7 118 tun trubek. Tyto výrobky byly připraveny k odprodeji, který měla zajistit Obchodní společnost pro prodej Mannesmannových trub a železa, akc. spol., v Praze s pomocí filiálky v Brně. Na skladě bylo též uloženo 5 915 tun polotovárů na výrobu trubek a 2 550 tun trubek pro postupný odprodej. O trubky a další výrobky Mannesmannových válcoven měly velký zájem hlavně Československé dráhy a také různé elektrárny, podniky na výrobu kol a aut, železozpracující podniky, plynárny a elektrárny z celého Československa.

Podnik chtěl svou výrobu navýšit, jak dokazuje zpráva určená hospodářské skupině průmyslu železa a kovů z 29. května. Válcovny měly k tomuto datu na skladě uloženo 3 389 tun trubkovité oceli,

Pohled na výrobu trubek ve válcovnách

Sbírka fotografií,
Oblastní muzeum
v Chomutově

což byl základní materiál pro výrobu trubek. Toto množství trubkovité oceli mělo podniku vydržet až do 30. června 1945, ale pouze při jednosměnném provozu. Proto podnik požadoval po hospodářské skupině průmyslu železa a kovů, aby zajistila dodání 500 tun nelegovaného železa, 250 tun legovaného železa a 3 tun různých kovů. Tento materiál měla dodat buď Pražská železářská společnost, nebo Mostecké ocelárny.

Vedení podniku mělo také v plánu vrátit se na světové trhy, kam firma úspěšně pronikla před válkou. Vyvážela především trubky lokomotivní, varné, kouřové a kotlové, stožáry, svářecí a vrtací trubky, závory a v neposlední řadě i ocelové lahve a nádrže. K podniku mimo samotných válcoven patřilo ještě několik pobočných závodů: důl Julius u Chomutova, cihelna v Černovicích u Chomutova a závod Svinov u Ostravy, který sloužil jako pomocný provoz na výrobu trubek. Tento jediný provoz v rámci Mannesmannových válcoven byl během okupace silně poškozen. Hned po skončení války byla zahájena jeho oprava.

Revoluční národní správou chomutovské akciové společnosti Mannesmannových válcoven trub byli pověřeni Ing. Jaroslav Jeník a Ing. Vilém Pittner, které již 12. května 1945 do Chomutova vyslala „Revoluční závodní rada akciové společnosti pro prodej Mannesmannových trub a obchod s železem v Praze“. Národními správci byli oficiálně jmenováni až 27. června 1945. Jejich úkolem bylo vystřídat německé vedení, převzít podnik a zahájit plynulý provoz. Předání vedení proběhlo bez námitek.

Z prozatímní revoluční národní správy vzešla tzv. národní správa. V jejím čele stanuli tři národní správci: již jmenovaní Ing. Jeník, Ing. Pittner a navíc Svatopluk Duchoň. Podnik vedli až do 31. prosince 1945. Po nástupu do funkcí si rozdělili odpovědnost v podniku podle svých odborností a podle dřívější činnosti. Vedoucím správy se stal Ing. Jeník. Technických záležitostí a řízení výroby se ujal Ing. Pittner, odborník na výrobu trubek. Svatopluk Duchoň z akciové společnosti pro prodej Mannesmannových trubek vedl obchodní a ekonomickou agendu.

První týdny a měsíce byly pro podnik velmi obtížné. Závod hned po osvobození opustily stovky bývalých válečných zajatců, kteří tam během války pracovali. Tito zajatci pocházeli zejména z Ukrajiny. O jejich odvoz do vlasti se postarala Rudá armáda. Tím pádem přišla výroba o značný počet dělníků a nebylo možné je v nejbližší době nahradit. K 23. květnu scházelo 1 200 lidí. Když chtělo vedení udržet výrobu na určité úrovni, muselo zavést třisměnný provoz.

Téměř na všech závodních schůzích v roce 1945 se řešila otázka zaměstnanosti. K zápisům ze schůzí byla často připojována příloha s údaji o stavu zaměstnanců ke dni vyhotovení daného zápisu. Z příloh lze dobře vyčíst růst počtu zaměstnanců, jejich národnost nebo pracovní zařazení (zda patřili mezi dělníky, či technicko-hospodářské pracovníky) a jejich pohlaví. Například k 5. květnu 1945 měl podnik celkem 1 594 pracovníků. Tento počet tvořil 84 % kapacity zaměstnanců firmy. K 16. květnu 1945 bylo v podniku nahlášeno k práci 1 317 zaměstnanců, z nichž se toho dne do práce dostavilo

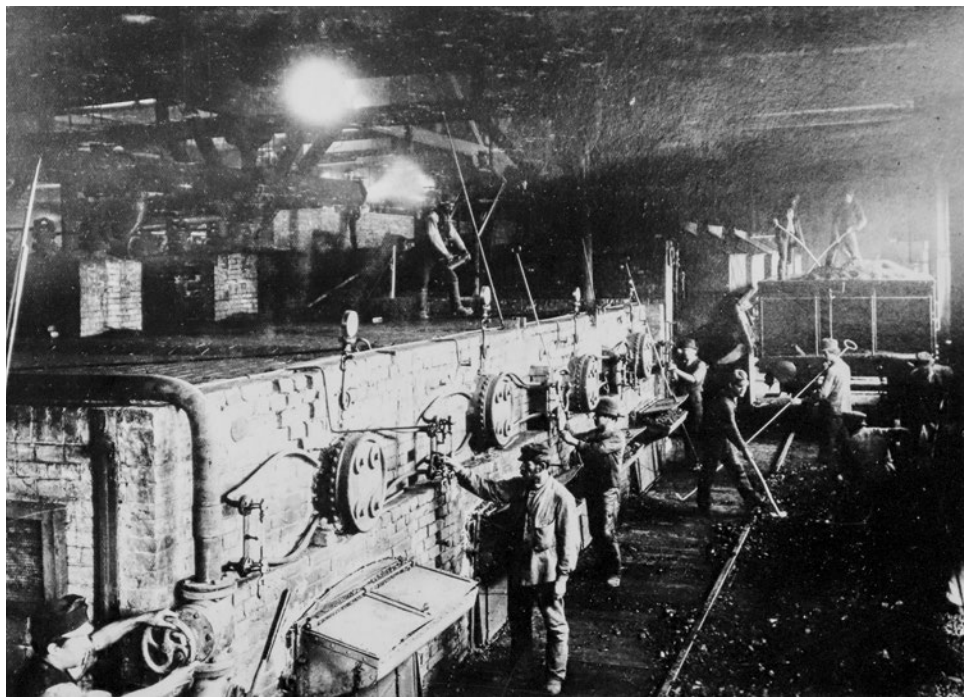
905 pracovníků. To činilo 70 % kapacity zaměstnanců celé továrny. Z tohoto počtu v ní k 5. květnu 1945 pracovalo 137 žen a k 16. květnu jen 26 žen. Počet zaměstnanců měl vzestupnou tendenci. K 14. srpnu 1945 bylo v podniku zaměstnáno již 2 413 dělníků a 350 technicko-hospodářských pracovníků. Z celkového počtu 2 763 zaměstnanců bylo pouze 642 české národnosti.

Problémy s nedostatkem zaměstnanců neřešil jen samotný závod v Chomutově. Potýkaly se s nimi i jeho pobočné provozy, například důl Julius. Tam se 15. května 1945 dostavilo do zaměstnání pouze 100 pracovníků. I přes nedostatečný počet pracovních sil byl důl schopen pro válcovny v Chomutově vytěžit a dodat až 220 tun uhlí týdně. Situace se brzy zlepšila a již 23. května 1945 pracovalo v dole Julius 233 zaměstnanců.

Vedení válcoven se pokusilo vyřešit problém s nízkým počtem odborných pracovníků tím, že převedlo některé zaměstnance a mistry z pobočky ve Svinově do chomutovských válcoven, než bude pobočka ve Svinově v provozu. Posupně tak byli němečtí odborníci doplňováni a nahrazováni českými pracovníky. Velké množství nových pracovních sil přišlo z pražské prodejny Mannesmannových závodů. Další přicházeli z Kladna a z několika dalších hutních závodů z celého Československa. Významnou pomocí byl příchod skupiny mladých techniků a úředníků z Pražské železářské společnosti. Většina z nich se osvědčila a někteří se později stali vedoucími pracovníky podniku.

Ukázalo se, že získání dostatečného počtu dělníků do Mannesmannových závodů bude obtížné. Naštěstí se někteří totálně nasazení Češi, kteří po osvobození odešli z válcoven zpátky do vnitrozemí, začali postupně vracet a přivedli s sebou i další zájemce o práci. Pracovní síly dále tvořili i němečtí zaměstnanci, protože jim a jejich rodinám dosud nebyl dán příkaz k přechodu na jiná pracoviště. Nebyli ani určováni k prvním odsunům. V rámci možností byli naopak do podniku přidělováni i němečtí dělníci z menších podniků, které nebyly obnovovány. I přes to, že příliv nových zaměstnanců byl pro podnik slibný, stále nestačil k úplnému doplnění maximálního stavu. Vedení válcoven muselo řešit rovněž problém s ubytováním nových zaměstnanců, protože volných bytů a ubytovacích prostorů bylo tehdy v Chomutově málo. Podnik se také podílel na zásobování rodin svých zaměstnanců uhlím. Rozvoz uhlí byl zahájen 16. května za pomoci volských potahů.

Na závodní schůzi 17. května bylo vydáno oznámení o vyhlášce Československého revolučního národního výboru: Všichni říšskoněmečtí příslušníci osazenstva podniku měli být odsunuti do 48 hodin. Toto nařízení platilo pro ty Němce, kteří se do ČSR přistěhovali po 1. říjnu 1938. Provedení vyhlášky by bývalo značně zkomplikovalo práci v podniku, hlavně kdyby museli odejít důležití vedoucí pracovníci. Proto vedení válcoven požádalo u Československého revolučního národního výboru o udělení výjimek pro tři členy vedení podniku, kteří byli pro jeho chod důležití. Pánové Sängner, Depre a Lampner díky tomu nemuseli dodržet lhůtu k vystěhování a mohli nadále pokračovat ve své práci. Mnoho zaměstnanců však válcovny opustilo.

**Kotelna ve
válnčovnáh,
1888**

Sbírka fotografií,
Oblastní muzeum
v Chomutově

Velké těžkosti měl podnik s výplatami zaměstnancům. Například v červnu měl na mzdách vyplatit 200 000 říšských marek (RM), v této době podnik operoval pouze v říšských markách. Avšak ve firemní pokladně bylo uloženo pouze 6 600 RM. Naštěstí měl podnik v této době otevřen úvěr u banky ve výši 3 300 000 RM, z kterého čerpal prostředky na zaplacení výplat a pokrytí výrobních nákladů. Problémy s výplatami mezd způsobila i skutečnost, že chomutovským válcovnám dlužila velké sumy peněz řada německých firem, v úhrnu se jednalo o částku přesně 3 078 000 RM. Navíc válcovnám dlužila 133 000 RM říšská státní správa a také německá branná moc; souhrnný nedoplatek tvořil 1 165 000 RM.

V této době si například dělník vydělal za hodinu v průměru 0,95 RM, pomocný dělník 0,87 RM. I přesto musel podnik vyplácet mzdy po částech, a proto nejprve vyplatil zálohy a až později zbytek platu po odpočtu. Stejný problém nastal při řešení otázky výplat mezd válečným zajatcům, kteří v závodech pracovali před osvobozením. Proto byl na tyto účely vypočítán měsíční odpočet.

Ranou pro podnik byly i krádeže prováděné v převratových dnech. Tehdy značné množství firemního majetku a zařízení odcizili nebo zničili povětšinou bývalí váleční zajatci z Východu, kteří v podniku pracovali během války. Celková výše škod se vyšplhala až k částce 4 412 736 korun. Mimo jiné bylo odcizeno velké množství ošacení, chemikálií, potravin, nářadí, kartáčů a kuchyňského náčiní.

Na několika schůzích se proto řešila potřeba zvýšit ostrahu v samotných válcovnách i v dole Julius, v jehož blízkosti ležel uprchlický tábor. Člen představenstva pan Siemann, který měl důl Julius na starost, požadoval od vedení firmy vyčlenění pěti nebo šesti mužů k zajištění ostrahy. Vedení se kvůli častým krádežím dokonce pokusilo vytvořit vlastní ochrannou ozbrojenou jednotku. Ta však nebyla povolena, protože ve městě již bezpečnost zajišťovaly dostatečné bezpečnostní složky.

Kromě krádeží muselo vedení podniku řešit i problém s Rudou armádou, která v podniku zabavila veškerá osobní vozidla a také zrekvírovala velké množství vybavení z podnikových nákladních aut a traktorů. Celková výše škody byla stanovena na 144 350 korun.

Značné nepříjemnosti ochromily podnik v noci ze 14. na 15. července 1945, kdy v uhlové stanici lanové dráhy vypukl požár. V jeho důsledku byla stanice silně poškozena a na delší dobu vyřazena z provozu. Proto vedení udělilo plnou moc Ing. Šťastnému, aby u okolních majitelů pil a dřevařských zařízení zajistil potřebné množství materiálu na její opravu. Vedení muselo řešit také kuriózní záležitost: 23. 5. vnikl do areálu podniku neznámý pachatel a ve firemní nádrži lovil ryby za pomoci granátů. Jejich výbuchy poškodily blížkou turbínu.

12. října bylo jméno podniku změněno na Válcovny Mannesmannových trub Chomutov a. s. Tento název byl zároveň zapsán do obchodního rejstříku. O měsíc později, přesněji 19. listopadu, byli z obchodního rejstříku vymazáni původní členové představenstva, W. Mader a Ing. G. Zimmermann. Rovněž byla vymazána kolektivní prokura udělená Dr. W. Pankertovi, Ing. Sengelovi, R. Fäberovi, K. Perersonovi a J. Schubertovi. Zároveň byla zapsána nová kolektivní prokura a byla udělena panu J. Kořínkovi, J. Štolbovi, Ing. M. Maternovi a Dr. F. Pasekovi, kteří tím nad podnikem převzali zodpovědnost.

Důležitými dokumenty pro budoucnost podniku byly dekret prezidenta republiky číslo 100/1945 Sbírký, o znárodnění dolů a klíčového průmyslu, z 24. října 1945 a na něj navazující prováděcí vyhláška ministerstva průmyslu číslo 442/1945 Úředního listu z 29. listopadu 1945. Na základě těchto legislativních opatření byla dosud formálně existující chomutovská akciová společnost Mannesmannových závodů znárodněna. Podnik nadále nesl název „Válcovny Mannesmannových trub v Chomutově“.

Krátce o situaci po roce 1945

Od 1. ledna 1946 se podnik stal součástí nově zřízeného národního podniku Spojené ocelárny Kladno, který byl definitivně ustaven vyhláškou ministerstva průmyslu číslo 831/1946 Ústředního listu ze 7. března 1946. Nový národní podnik byl zároveň začleněn do nově vytvořeného ústředního orgánu pro průmysl výroby železa a barevných kovů, jimž se stal národní podnik Československé hutě se sídlem v Praze.

Do Československých hutí byly tehdy začleněny: národní podnik Spojené ocelárny Kladno, České válcovny kovů Praha, Moravské válcovny kovů, Baňská a hutní společnost Moravská Ostrava, Vítkovické železářny Moravská Ostrava, Příbramské rudné doly a ještě několik dalších podobně zaměřených podniků.

Prameny a literatura

Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani, fond VCV, 1945–1950, K 165.

BLAŽEK, Vladimír (ed.), *Válcovny trub v Chomutově. Historie a současnost*, Chomutov:

Válcovny trub, 1989.

BINTEROVÁ, Zdeňka et al., *Dějiny Chomutova*, Chomutov 1997.

In aller Kürze über die Entstehung der Walzwerke in Komotau

Dieser relativ kurze Text stellt einen Versuch dar, die komplizierte Situation des größten Industriebetriebs am Ort, der Walzwerke Komotau im Verlauf des zweiten Weltkriegs und kurz nach Kriegsende zu erfassen. Einleitend werden auch kurz die Entstehungsgeschichte der Walzwerke und deren Funktionieren in der Zwischenkriegszeit beschrieben.

Die Zeit des zweiten Weltkriegs brachte einen empfindlichen Eingriff in den Betriebsablauf mit sich: Die Walzwerke wurden in den Industriekomplex des deutschen Reichs eingegliedert und auf Kriegsproduktion umgestellt. Eine spürbare Beeinträchtigung ergab sich aus dem Weggang zahlreicher Facharbeiter und deren Ablösung durch Kriegsgefangene.

Kurz nach Kriegsende hatte der Betrieb vor allem mit Personal- und Rohstoffmangel zu kämpfen. Eine grundlegende Umwälzung für den Walzwerkbetrieb brachte dann die Verstaatlichung aufgrund der Beneš-Dekrete.

Božena Doušová (1904–1990)

Jan Hirsch

V letošním roce jsme si připomněli jedno půlkulaté a jedno kulaté výročí, jež mají vztah k historii amatérského divadla v našem městě. Před 75 lety, v srpnu 1945, byl v Chomutově založen ochotnický divadelní spolek, později nazvaný po slavném československém spisovateli „Karel Čapek“. Rovněž uplynulo 30 let od úmrtí jedné z jeho zakládajících členek, významné amatérské divadelní herečky, režisérky a nápovědy Boženy Doušové (1904–1990), která za své celoživotní herectví získala nejvyšší ochotnické ocenění: Zlatý odznak J. K. Tyla. Pojďme si nyní životní pout zmíněné ochotnice krátce připomenout a spolu s ní také historii Čapkoviců, jak se členům onoho spolku lidově říkalo.

Božena Doušová se narodila 22. června 1904 v domě čp. 82 v podkrušnohorské obci Záluží (něm. Maltheuern) na Mostecku v rodině horníka a později školníka v české škole. Otec se jmenoval František Müller a v době, kdy se Božena narodila, mu ještě nebylo 30 let. Matka Anna Müllerová, za svobodna Kopecká (*1861), pocházela z osady Vyžlovka u Louňovic nedaleko Českého Brodu.¹

Božena byla třetím dítětem manželů. Od malička se u ní projevovala láska k divadlu a k hudbě, kterou zdělila po rodičích. Otec byl ochotnický herec a dcerku v tomto ohledu podporoval. Proto například navštěvovala v mostecké pěvecké škole hodiny zpěvu u operní pěvkyně z Dráždan.² Žádný div, že v 19 letech začala hrát ochotnické divadlo.

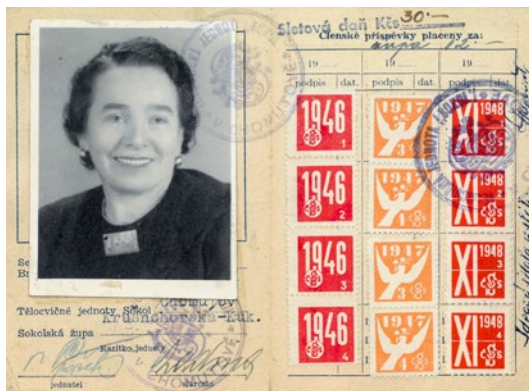
Fotografie B. Doušové
s vlastnoručním
podpisem, 1956

¹ SOA Litoměřice, Matrika narozených obce Záluží (1900–1910).

² Petr MATOUŠEK, *Významné osobnosti Chomutovska 10*, Chomutov: SKKS 2013, s. 4.

Božena Doušová v roce 1922

Členský průkaz Čsl. obec sokolská, 40. léta

Zvláštní kapitolu v životě Boženy Doušové tvořila tělocvičná jednotka Sokol. I v tomto směru se projevil vliv otce, který byl obětavým cvičitelem Sokola. Za mlada se B. Doušová zřejmě v sokolském hnutí velmi angažovala, protože na posledním předválečném všesokolském sletu v Praze (1938) velela při skladbě dorostenek jako župní náčelnice „Krušnohorské župy Kukaňovy“.³

V roce 1923, v pouhých 19 letech, vstoupil do života slečny Boženy její osudový muž, po jehož boku prožila nádherných 46 let. V tomto roce se totiž provdala za železničáře Antonína Doušu (1900–1969), jenž sloužil jako náčelník v nákladovém uzlu Třebušice u Mostu.⁴ Ti, kdo si manželský pár pamatovali, vzpomínali zejména na velký rozdíl v jejich tělesné výšce a na jejich dobrou a přívětivou povahu. Například jedna z hereček a režiserek souboru, jejich mladší kolegyně Marie Grimlová, zavzpomínala: „On byl takový veliký mohutný chlap a také velký dobrák a ona měřila snad jen 150 centimetrů.“ Ostatně to je na první pohled patrné i na přiložené fotografii.

30. ledna 1924 se manželům narodilo první a jediné dítě, dcera Milena (+ 2019), která v dětství také cvičila v Sokole a v dospělém věku se rovněž věnovala ochotnickému divadlu. Protože tento článek vychází na stránkách muzejního časopisu „Památky, příroda, život“, není bez zajímavosti zmínka o tom, že Milena byla v šedesátých

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

Božena a Antonín Doušovi

Milena Doušová

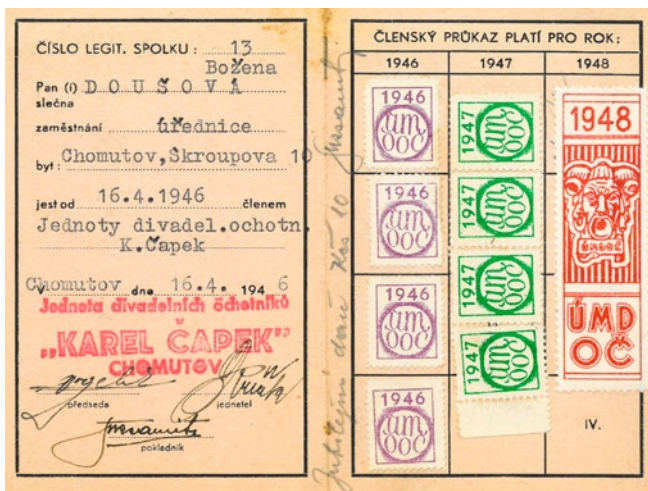
letech krátce provdána za Zdeňka Vachatu (1936–2003), ředitele chomutovského muzea a zakladatele jmenovaného časopisu.⁵

Mladá rodina Doušových zprvu bydlela na Mostecku a do Chomutova se přistěhovala až v roce 1935. Nejdříve obývala jeden z bytů pro funkcionáře Sokola v chomutovské sokolovně, později byt pro železničáře u hlavního nádraží. Ihned po svém příchodu do Chomutova se oba manželé zapojili do českého spolkového života.

Čeští vlastenci, mezi něž lze rodinu Doušů a Müllerů bezesporu zařadit, neměli v pohraničí ve druhé polovině třicátých let na růžích ustláno. Život jim ztrpčovaly bojůvky Henleinovců, a tak není divu, že v říjnu 1938 odešly obě rodiny do českého vnitrozemí. Válku všichni strávili u přátel a příbuzných v Lužné u Rakovníka a v blízkých Lišanech. (Rodina A. Douši totiž pocházela z Rakovnícka a on sám byl po své smrti v roce 1969 pochován na hřbitově v Čisté u Rakovníka.) Po válce se Doušovi s dcerou přestěhovali opět do Chomutova, kde bydleli ve Škroupově ulici čp. 10. Pan Douša nastoupil v Třebešicích znovu k dráze a paní Doušová pracovala jako úřednice.

Život v pohraničí se jen pomalu vracel do zajetých kolejí. Původní německé obyvatelstvo postupně nuceně opouštělo své domovy a kraj pozvolna osidlovali noví obyvatelé i vracející se starousedlíci.

⁵ Jan HIRSCH, *Zdeněk Vachata (1936–2003), Památky, příroda, život* 50, 2018, s. 66.

Členský průkaz Ústřední matice divad. ochotnictva čs. v Praze 1

Mezi nově příchozími bylo i mnoho milovníků a příznivců českého ochotnického divadla a ti se v srpnu 1945 sešli v (již neexistující) restauraci Zlatý kříž v dnešní Palackého ulici. Na schůzi, kde nechyběli ani Doušovi s dcerou, byl zvolen prozatímní výbor s předsedou Jaroslavem Šmolcnpem, jednatelem Miloslavem Vaccem, pokladníkem Antonínem Bondym a režisérem Rudolfem Waitzmanem. Bylo také rozhodnuto, že v říjnu 1945 chomutovští ochotníci sehrají v městském divadle Vrchlického hru „Noc na Karlštejně“ a v prosinci téhož roku představení „Most nejkrásnější“. Ještě předtím byly k seznámení členů uspořádány dva zábavné večery.⁶

16. dubna 1947 se spolek chomutovských amatérských divadelníků stal součástí Ústřední matice divadelního ochotnictva českého v Praze, celostátní ochotnické organizace. Byl zapsán pod názvem „Jednota divadelních ochotníků Karel Čapek v Chomutově“, což dokládá členský průkaz Boženy Doušové zachovaný v pozůstalosti její dcery Mileny (po sňatku Dusbabové).

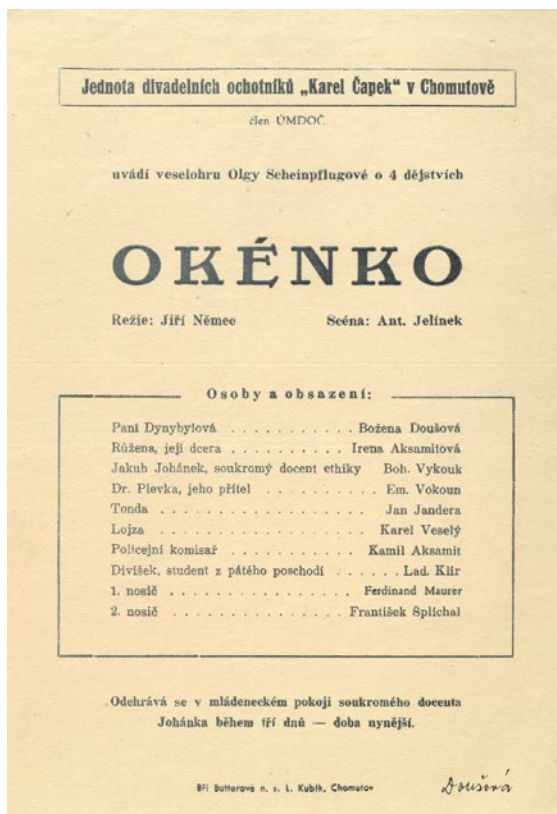
Používat čestný název „Karel Čapek“ povolila spolku Olga Scheinpflugová (1902–1968), manželka Karla Čapka, členka Národního divadla v Praze a rovněž autorka divadelních her. Následoval slavnostní slib všech členů spolku 21. září 1947 a složili jej i manželé Doušovi a jejich dcera.⁷ Chomutovští ochotníci posléze jako výraz díků O. Scheinpflugové sehraли její divadelní představení „Okénko“, v němž B. Doušová ztvárnila roli paní Dynbylové.

Amatérskému herectví se Božena Doušová začala věnovat již v roce 1923. Avšak doba před rokem 1945 není v životě této amatérské herečky dostatečně zmapována. V pozůstalosti dcery se sice dochovala celá řada fotografií, zřejmě i z let 1923–1945, jenže pamětníci, kteří by mohli s jejich určováním pomoci, již bohužel nežijí.

⁶ Josef GRÍML, *Divadelní soubor „Karel Čapek“, členský soubor SČDO, 1945–1975, 30 let*, Chomutov: Závodní klub železničářů, 1975, s. 11.

⁷ Tamtéž, s. 12–13.

**Obsazení B. Doušové
ve veselohře „Okénko“
Olgy Scheinpflugové**

Hereckou činnost B. Doušové tak lze bezpečně sledovat až v chomutovském spolku, a to zejména díky útlé publikaci „Divadelní soubor Karel Čapek“ vydané k 30. výročí založení souboru.⁸ Přínosem jsou také vzpomínky pamětníků,⁹ které vhodně doplňují fotografický materiál z pozůstalosti.

7. března 1950 se členové ochotnického divadelního souboru Karel Čapek rozhodli stát členy Závodního klubu Československých drah v Chomutově (dále jen ZK ČSD) a zůstali jimi až do sametové revoluce v roce 1989.¹⁰ Ještě počátkem padesátých let hrával soubor většinu her na jevišti sokolovny u hlavního chomutovského nádraží, protože ZK ČSD neměl vlastní kulturní stánek. To se změnilo, když byl zakoupen tzv. Armádní dům¹¹ v Jiráskově ulici. Tam již bylo opravdové jeviště se zázemím pro herce.¹²

Velkým zážitkem pro Boženu Doušovou muselo být již zmíněné setkání chomutovských ochotníků s herečkou Olgou Scheinpflugovou, která převzala patronát nad Čapkovci, jakmile s jejím svolením přijali do názvu souboru jméno jejího slavného manžela. Hlubokou vzpomínku v ní zajisté zanechalo také setkání s hostujícími hereckými bar- dy Národního divadla Jaroslavem Vojtou (1888–1970) a Eduardem

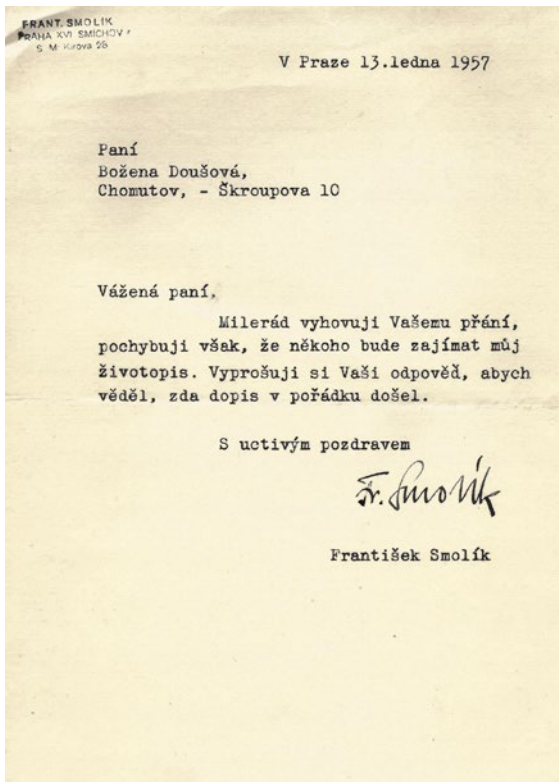
⁸ Josef GRIML, *Divadelní soubor „Karel Čapek“, členský soubor SČDO, 1945–1975, 30 let, Chomutov: Závodní klub železničářů, 1975.*

⁹ *Vzpomínky někdejších Čapkovců Marie Grimlové, Josefa Grimla a Bohumila Zemana.*

¹⁰ V roce 1992 se soubor přejmenoval na *Hadr* a v roce 1994 zanikl.

¹¹ Starší generaci znám jako „Armáda“.

¹² Josef GRIML, *Divadelní soubor „Karel Čapek“, s. 20.*

Dopis herce
Františka Smolíka,
1957

Kohoutem (1889–1976)¹³, a to na jevišti sokolovny v „Maryše“ bratří Mrštíků a v Sofoklově „Králi Oidipovi“. S některými předními herci Národního divadla si i dopisovala. V pozůstalosti M. Dusbabové se dochovala odpověď významného divadelního herce Františka Smolíka ze 13. ledna 1957 na dopis B. Doušové, z níž vyplývá, že herce požádala o životopis. František Smolík jí své *curriculum vitae* samozřejmě zaslal.

Božena Doušová se během více než 60 let své ochotnické činnosti představila v mnoha a mnoha malých i velkých rolích. Jak vzpomínají pamětníci, text měla vždy perfektně naučený a často během zkoušek volala do nápovědní boudy, ať jí nenapovídají, že ji tím jen pletou, neboť sama velmi dobře ví, co má říkat.

Na jevišti ZK ČSD v Jiráskově ulici se objevila například v roce 1961 v hlavní roli Čapkova dramatu „Matka“. Ztvárnila také paní Domšíkovou v Čechově „Výletu pana Broučka do XV. století“, dohazovačku v Gogolově hře „Ženitba“, pokojskou Marii v Bredahlově veselohře „Vzbouření v ústavu šlechtičen“, Kláškovou v Jiráskově „Lucerně“, Jedličkovou v Tylově „Paličově dceři“ a celou řadu dalších nezapomenutelných rolí. Z divadelních her, v nichž se objevila, jmenujme ještě alespoň „Mordovou roklí“ Miloslava Stehlíka, „Revizora“ N. V. Gogola, „Strakonického dudáka“ J. K. Tyla a „Jen na lékařský předpis“ Antonína Hirsche.

¹³ S tímto velkým bardem Národního divadla se B. Doušová potkala jako herečka v Sofoklově „Králi Oidipovi“ v roce 1951. A tehdy zřejmě také poprvé spatřila svého budoucího zetě Zdeňka Vachatu, který v této hře v roli Thébského jinocha prožil svůj divadelní debut.

Plakát divadelního
kroužku Horník
k Molièrově hře
„Tartuffe“

Divadelní spolek Karel Čapek nehrál jen v ZK ČSD a pouze pro chomutovskou veřejnost. Představil se mnohokrát i na jiných scénách a také na různých okresních, krajských a celostátních festivalech. Například v chomutovském Lesním divadle, které se dnes nachází v areálu Podkrušnohorského zooparku, si B. Doušová zahrála v Nového „České bouři“ nebo ve Stroupežnického dramatu „Naši furianti“. Krátkou epizodou v její amatérské herecké tvorbě bylo také hostování v Klubu horníků dolu Jana Švermy v Chomutově v roce 1965. S tamějším divadelním kroužkem Horník spolupracovala konkrétně na uvedení veselohry J. B. Molièra „Tartuffe (Svatoušek)“.

Za jeden z jejích nejlepších hereckých výkonů je považováno ztvárnění role doni Lucie d'Alvadores ve veselohře „Charleyova teta“ J. B. Thomase. Tento divadelní kus v režii Marie Grimlové měli Čapkovi na repertoáru počátkem sedmdesátých let. V květnu 1974 s ním vystoupili na 17. ročníku přehlídky ochotnických divadelních souborů Kadaňský kulturní květen. Božena Doušová v této roli zazářila a získala cenu za nejlepší ženský herecký výkon. Dobový místní tisk se o ní vyjádřil velmi pochvalně: „Tato zkušená ochotnice, jejíž herectví má všechny znaky solidní a poctivé ochotnické práce, se dožila ve zdraví už své sedmdesátky.“¹⁴

14 Nástup, 27. 6. 1974.

Byla zde již zmínka o divadelních setkáních Boženy Doušové se slavnými osobnostmi československé předválečné a poválečné herecké obce. Do kategorie úspěšných herců můžeme pohledem člověka počátku 21. století zařadit také jirkovského rodáka Jiřího Hromadu (* 1958), kterého „sláva na prknech znamenajících svět“ teprve čekala. Jiří Hromada vystudoval chomutovské gymnázium, absolvoval Divadelní fakultu Akademie múzických umění v Praze a stal se profesionálním hercem, dabérem a v letech 2011–2017 i prezidentem Herecké asociace, která každoročně uděluje ceny Thálie za nejlepší profesionální herecké výkony.

Jiří Hromada ve své autobiografii z roku 2014¹⁵ mimo jiné zavzpomínal na svou roli mladičkého ušlechtilého německého vojáka ve „Sněhu nad limbou“. ¹⁶ B. Doušová v této hře sledovala text jako nápověda.

Později na Boženu Doušovou vzpomínal taktο: „Bylo mi patnáct, když jsem na recitační soutěži dostal nabídku hrát ve „Sněhu nad limbou“ v souboru s velkou tradicí¹⁷, který (oprávněně) uctíval jako svoji legendární osobnost paní Doušovou. Ne, už jsem neměl možnost s ní hrát, po mém příchodu však skvěle napovídala při zkouškách a představeních. Zato na mne v každém našem setkání dýchala nehranou, čistou, obětavou láskou k herectví, kterou mne obdařila pro celý život... Nelhala. Pochválila tak, že jsem byl šťastný. Poradila kritikou přímo, bez vytáček.“¹⁸

B. Doušová na skupinové fotografii (druhá zleva)

¹⁵ Jiří HROMADA, *Prezident, nebo buzerant?*, Praha 2014.

¹⁶ Tamtéž, s. 61.

¹⁷ Míněn divadelní soubor „Karel Čapek“, pozn. autora.

¹⁸ Citována je vzpomínka J. Hromady na B. Doušovou zasláná autorkovi příspěvkem e-mailem.

B. Doušová s Marií Grimlovou ve hře „Charleyova teta“, 1973

B. Doušová s J. Hromadou v divadelní šatně při zkoušce hry „Sníh nad limbou“

B. Doušová jako režisérka hry „Dódy“, 1959

Božena Doušová nepůsobila v divadelním spolku Karel Čapek jen jako herečka, ale úspěšně se zhostila i role divadelní režisérky. V pozůstalosti M. Dusbabové se dochovala její fotografie z dob režijní přípravy hry „Dódy“, kterou napsala T. Davidová a jež byla v Chomutově uvedena 25. 2. 1960 k výročí „Vítězného února“, pak u příležitosti Mezinárodního dne žen (8. 3. 1960) a ještě 11. června téhož roku.

V již zmiňované brožurce z roku 1975 zjistíme, že B. Doušová režírovala především pohádky („Sůl nad zlato“ B. Němcové, „Medvěď a víla“ E. Krásnohorské, „Přemoudrá Mína – Slávka parádnice“ autorky Kalinové), a to v letech 1957–1960. V sedmdesátých letech už v seznamu divadelních představení jako režisérka chybí.¹⁹ Zřejmě se soustředila na svoji hereckou činnost. Pomyšlým vyvrcholením její „kariéry“ byla role žebračky ve hře J. Voskovce a J. Wericha „Balada z hadrů“. Představení mělo premiéru v březnu 1979 a odměnou byl tehdy herečce nejen potlesk publika, ale také pamětní album s fotografiemi z představení opatřené věnováním. Dostala ho jako dar k 75. narozeninám a k 60 letům ochotnické činnosti. Album se zachovalo v osobní pozůstalosti M. Dusbabové.

Jedno z představení „Balady z hadrů“ režíroval mladší kolega B. Doušové Josef Griml, který si při vzpomínkách na ni vybavil okamžik, kdy odmítala při zkoušce na jevišti mluvit sprostě: „*Vzal jsem ji tenkrát kolem ramen, vyšel jsem s ní z toho Armádáku, chodil jsem s ní po nedalekém hřišti a říkal: „To tam musíte říci, protože to tam patří.“ A ona na to: „Ne, to je ‘strašně sprostý’.*“ Nakonec se však dala přesvědčit a svou repliku řekla. Byla prostě přesvědčena o tom, že „ženská nemůže mluvit tak sprostě“,²⁰ vzpomíná Marie Grimlová, která touto příhodou dokládá jeden z charakterových rysů B. Doušové. Výstižně říká, že byla „starosvětská“.

**B. Doušová jako žebračka,
s Pavlem Rychtářem v roli
Francoise Villona**

¹⁹ Josef GRIML, *Divadelní soubor „Karel Čapek“*, s. 42–45.
²⁰ Vzpomínky manželů Marie a Josefa Grimlových.

Po roce 1979 se Božena Doušová zřejmě už tolik nevěnovala ochotnické herecké činnosti. O to více však pomáhala svým kolegům Čapkovcům z nápovědní boudy. Podle slov některých z nich byla výbornou nápovědou, a to především proto, že jako bývalá herečka texty velmi dobře znala.²¹

Po 46 letech šťastného manželství ztratila Božena Doušová svého muže, což pro ni muselo být velmi bolestné. Antonín Douša zemřel 29. března 1969 ve věku nedožitých 69 let. Aby jí byl milovaný partner i po smrti stále nablízku, nechala si místním malířem Rudolfem Valfekem namalovat jeho portrét podle fotografie. Obraz pak měla pověšený ve svém pokoji. Když matka zemřela, zdědila otcovu podobiznu dcera Milena, která ji v roce 2019 odkázala Oblastnímu muzeu v Chomutově.

Ani po smrti muže nebyla Božena Doušová osamělá. Dům ve Škroupově ulici, kde bydlela, navštěvovali často její herecké kolegyně a herečtí kolegové z divadelního spolku. Konaly se tam totiž četné zkoušky. Paní Doušová napekla buchty nebo bábovku, uvařila čaj, ochotníci si připravili texty a začali zkoušet. Přitom vždy panovala srdečná atmosféra. Všichni přítomní vzpomínali rovněž na různé komické a dramatické zážitky z divadelních představení.²² Vrstevníci hostitelku při takových příležitostech pochopitelně běžně oslovovali křestním jménem. Zajímavé a úsměvné ale bylo, jak paní Doušová říkala mladší generace ochotnických herců. Josef Griml vzpomínal, že ji, možná trochu rozpustile, oslovoval „občanko“. Řada z herců ji kvůli jejímu vysokému věku také říkala „babčo“.

Čtené zkoušky se někdy konaly v bytě manželů Grimlových. Marie Grimlová přidává další úsměvnou vzpomínkou: Ona a muž Josef vlastnili dospělou korelu, samečka Číru, a pokaždé, když přišla

²¹ Vzpomínka Marie Grimlové.

²² Vzpomínky Josefa a Marie Grimlových.

Portrét Antonína Douši
od Rudolfa Valfeka

Božena Doušová na návštěvu, Číra začal vřiskat, dokud přes jeho klec nepřehodili nějakou látku. Korela zřejmě nesnášela pronikavý hlas paní Doušové, která mluvila rychle a hodně. Publikace Josefa Grimla z roku 1975 v příloze zahrnovala mj. vzpomínky členů divadelního souboru na jejich práci. Sama Božena Doušová sepsala dvě humorné vzpomínky, obě na Gogolovu „Ženitbu“. Jedna není datována, druhá je z roku 1951.²³

Po smrti manžela a poté, co z domova odešla dcera Milena, která se potřetí provdala, začala být vila na rohu Škroupovy a Jungmannovy ulice pro Boženu Doušovou příliš veliká. Proto se rozhodla odstěhovat do malého bytu v jednom z panelových domů v horní části Chomutova, v okolí ZŠ Akademika Heyrovského. Nakonec však musela ze zdravotních důvodů žít v domově pro seniory v Maštově na Podbořansku.

Josef Gríml v medailonu, který byl otištěn v Severočeském deníku 24. dubna 1990, vzpomínal na jedno ze svých posledních setkání s touto mimořádnou osobností chomutovské amatérské herecké obce takto: „... v květnu²⁴ se v Maštově... konala přehlídka venkovských divadelních souborů a paní Božena Doušová, krátce před svými 85. narozeninami, žila v tamním domově důchodců. Jak krásné bylo od Maštovských, když při srdečném vítání souborů na sluncem prozářeném náměstí po slavnostním zahájení přehlídky nezapomněli přivítat paní Boženu Doušovou. Považovali ji tehdy za občanku jejich obce, děti jí přinesly květiny a nechyběly samozřejmě ani slzy radosti a dojetí...“.

²³ Josef GRÍML, *Divadelní soubor „Karel Čapek“*, s. 50–52.
²⁴ Míněn je rok 1989, pozn. autora.

Božena Doušová zemřela v kadaňské nemocnici v následujícím roce, 21. března 1990, ve věku nedožitých 86 let. Poslední rozloučení se konalo v obřadní síni chomutovského hřbitova.²⁵

Božena Doušová téměř celý svůj život věnovala své veliké lásce: české Thálii. Byla ochotnickou herečkou, režisérkou a nápovědou a stala se nestorkou chomutovských ochotníků. „I v pokročilém věku vytvořila obdivuhodné role..., na první čtené zkoušce už roli perfektně znala a na počátku každého představení si v zákulisí našla místočko, kam si sedla a počkala ukázněně na svůj výstup..., na divadle byla vzorem mnohým mladým a začínajícím divadelníkům. Pečlivostí, přístupem i obětavostí...“²⁶ vzpomínal Josef Griml ve výše uvedeném článku zveřejněném měsíc po její smrti. Vzpomínku na Boženu Doušovou takto výstižně uzavírají slova člověka, který ji osobně znal.

Prameny a literatura

Pozůstalost Mileny Dusbabové (dcery B. Doušové), Oblastní muzeum v Chomutově
Vzpomínky Marie Grimlové, Josefa Grimla a Bohumila Zemana
Matrika narozených obce Záluží (1900–1910), SOA Litoměřice
www.amaterskedivadlo.cz

GRIML Josef, *Divadelní soubor „Karel Čapek“, členský soubor SČDO, 1945–1975, 30 let*, Chomutov: Závodní klub železničářů 1975.

GRIML Josef, *Za paní B. Doušovou (medailon)*, Severočeský deník 24. 4. 1990.

HEJNA Zdeněk, *Přírodní divadla v Chomutově*, Památky, příroda, život 7, 1975, č. 1, s. 17.

HIRSCH Jan, *Zdeněk Vachata (1936–2003)*, Památky, příroda, život 50, 2018, s. 64–70.

HROMADA Jiří, *Prezident, nebo buzerant?*, Praha 2014.

MATOUŠEK Petr, *Významné osobnosti Chomutovska 10*, Chomutov: SKKS 2013, s. 4.

RŮŽEK Vlastislav, *Ke vzniku českých spolků v Chomutově*, Památky, příroda, život 20, 1988, č. 1, s. 53–58.

²⁵ Josef GRIML,
Za paní B. Doušovou
(medailon), Severočeský
deník 24. 4. 1990.

²⁶ Tamtéž.

Božena Doušová (1904–1990)

Božena Doušová war eine hervorragende tschechische Amateurschauspielerin, Regisseurin und Souffleuse. Sie erblickte das Licht der Welt am 22. Juni 1904 in Maltheuern bei Brüx in der Familie eines Bergmanns und späteren Hausmeisters der dortigen tschechischen Schule. Božena gehörte zu den Gründungsmitgliedern der Komotauer Laienspielschar „Karel Čapek“, die sich im August 1945 zusammengefunden hatte. Einige von ihr gespielten Rollen sind unvergesslich geblieben. Als Laienspielerin ist sie bereits seit den frühen 1920er Jahren praktisch bis in ihr hohes Alter aufgetreten. Sie wurde zur Nestorin der Komotauer Laienspieler und zum Vorbild für die junge Schauspielergeneration. Sie hat praktisch jede freie Stunde der tschechischen Thalia gewidmet und für ihr lebenslanges Schauspielertum die höchste Auszeichnung für Laienspieler erhalten: das Josef Kajetan Tyl-Abzeichen in Gold. Božena Doušová verstarb am 21. März 1990 im Kaadener Krankenhaus.

Legenda alpského lyžování

Kurt Hennrich (1931–2020)

Michal Bečvář

Byl lyžařským samoukem, i tak dokázal úspěšně soupeřit s československými i zahraničními sjezdaři. Kořeny měl v řemeslnické rodině, navíc německé, což v poválečném období výhodné nebylo, přesto dokázal vystudovat střední a později vysokou školu. Jistě by obojího nedosáhl, nebýt vzácných lidských vlastností, jež se v jeho duši nebývale snoubily: píle, odvaha a vitalita.

Kurt Hennrich se narodil v Drmalech u Vysoké Pece na Jirkovsku 28. srpna 1931. Na sousedním Kundraticku¹ a v rodné oblasti měl řadu příbuzných, například jeho prastrýcem byl Ernst Hennrich, jirkovský kronikář, učitel a poslední německý ředitel měšťanské školy v Jirkově. Na rozdíl od rodiny Ernsta Hennricha však Kurtovi rodiče prošli v poválečných měsících sítem při řazení občanů německé národnosti do odsunů a směli v Československu zůstat.

Na lyžích se Kurt poprvé rozjel již ve třech letech. Tehdy mu otec truhlář vyrobil lyže v přiměřené velikosti a postavil ho na svah v Pyšné, vesničce v horách sotva 3,5 kilometru nad rodnou vsí. Ačkoli byli odkázáni na obživu řemesly, oba Kurtovi rodiče byli sportovně založení a také ho k tělovýchově vedli. Prvním Kurtovým trenérem tak byl sám jeho otec – a byl také jeho trenérem jediným. Zbytek lyžařských

**K. Hennrich na startu
sialomu při mistrovství
v r. 1954**

¹ Kundratice a jejich spádové osady a vsi musely do pol. 70. let 20. století ustoupit těžbě uhlí v lomu Dolu ČSA.

dovedností si Kurt osvojoval sám. Lyžování zcela propadl a stalo se jeho láskou na celý život. I když upřednostňoval sjezdové disciplíny, oblíbil si i běžky, na kterých také občas závodil. Na krátký čas se pustil i do skoků na lyžích. Bylo mu tehdy 16 let, a sotva se opět coby samouk naučil skokanské technice, zúčastnil se závodů v Telnici a v délce 30 metrů skočil rekord můstku. Ovšem při dalším doskoku lyže zlámal, a protože to byly skokanské lyže v oddílu jediné, Kurtovo koketování s tímto bílým sportem po třech týdnech skončilo.

To již bylo dva roky po druhé světové válce a Kurt Henrich se v Litvínově učil zámečnickému řemeslu. „Původně jsem chtěl být lesákem. Četl jsem si horské romány z Alp, které mi nosil hajný od knížete Hohenloheho z Červeného hrádku, on si u tatínka kupoval cigarety. Přinášel mi staré myslivecké časopisy, chodil se mnou do lesa. Ale nakonec mi nezbylo nic jiného než nastoupit do učení na zámečníka v Litvínově a pak jsem si udělal průmyslovku,“² vzpomínal Kurt Henrich po mnoha letech.

V barvách učiliště se prosazoval v závodech učňovského dorostu a záhy dosáhl mety krajského dorosteneckého přeborníka. A opět byl nucen uplatňovat vlastní nápady při zlepšování své lyžařské výstroje. Naštěstí mohl těžit z výhod, jež mu plynuly z učebního oboru nástrojáře a později ze studií strojní průmyslové školy v Mostě. Jezdil lyžovat na Klíny nad Litvínovem a využil každé možnosti, když mohl se školou někam vyjet. „Měli jsme třeba rekreaci ve Špindlerově Mlýně. Denně jsem chodil ze Špindlu přes Kozí hřbety na Luční boudu nebo do Modrého dolu, kde trénovalo národní mužstvo. Díval jsem se, jak jezdí. Dalo mi to hodně, protože jsem se učil sám, neměl jsem

² Web sever.rozhlas.cz, 2. 7. 2012.

**Kurt Hennrich
na závodech
ve švýcarském
Zermattu v r. 1955**

trenéra. Moje cesta ze svahu byla vždycky co nejkratší, i když třeba stylově to nebylo úplně ono. Prostě ty tyče, které jsou ve slalomu, ty se mi musely uhýbat, a ne abych se uhýbal já jim.”³

Dravost na svahu a průkazné úspěchy nakonec stály za tím, že konečně získal lyže, se kterými se mohl začlenit do československé reprezentace. „V Litvínově jsem měl jednoho příznivce, Josefa Šponara. Jednou za mnou přišel, dal mi tři tisíce a povídá: Sežeň si pořádné lyže a běž trénovat. Pořádné lyže tehdy vyráběl nějaký pan Kinčl, ten mi lyže připravil, a já se mohl vydat do Tater⁴, kde bylo soustředění národního mužstva před akademickým mistrovstvím světa. Trénovali jsme na poměrně těžké sjezdovce a při porovnání časů jsem byl mezi těmi z národního mužstva pořád tak kolem pátého místa. Později jsem tam⁵ jel na mistrovství republiky. Dojel jsem pátý ve sjezdu, sedmý v kombinaci. A to tehdy stačilo na nominaci do národního mužstva.“⁶

Kurtův talent neušel funkcionářům, a tak začal s nejlepšími českými lyžaři trénovat pod libereckou Duklou. Současně s trénováním zahájil studia na Vysoké škole strojní v Liberci. Dobré podmínky pro trénink se odrazily i ve výsledcích. Na jaře 1954 Kurt Hennrich zvítězil v silně obsazeném Závodu osvobození, v následující sezoně na mistrovství republiky v Tatranské Lomnici dosáhl na titul mistra republiky ve slalomu a ve sjezdu byl se ztrátou 0,1 sekundy druhý. Příznivou odezvu měly i jeho první starty v alpském prostředí. V nočním slalomu v Bad Wiessee dojel třetí a sjezd na těžké trati v Rottach Egernu v konkurenci nejlepších Němců a Rakušanů zvítězil jako sedmý. V roce 1955 vyhrál seniorský republikový šampionát ve slalomu. Byl proto nominován na Zimní olympijské hry 1956 v Cortině d'Ampezzo.

³ Tamtéž.

⁴ V Tatranské Lomnici, soustředění národního týmu před akademickým mistrovstvím světa.

⁵ Opět v Tatranské Lomnici.

⁶ Web sever.rozhlas.cz, 2. 7. 2012.

Mezi vyslanými sportovci československé výpravy, kteří tehdy nastupovali na zimním stadionu v Cortině, stanul i pětadvacetiletý Kurt Hennrich. Ovšem zpočátku ve dvou slalomových sjezdech nijak nezazářil. V obou jízdách obsadil shodně 36. místo. „*Když se jel slalom, nebylo mi dobře. Zajel jsem ho špatně, navíc to byla těžká trať, bylo tam více než sto branek. Potom se jel obří slalom, já trouba si místo slalomek vzal sjezdovky, s těmi jsem se nemohl pořádně otočit... No, nic dobrého jsem zase nezajel.*“⁷

3. února 1956 opanovaly oblast extrémní povětrnostní podmínky, které při závodě ve sjezdu v délce 3,461 kilometru a převýšení 902 metrů⁸ na trati Olimpia delle Tofane ochromily všechny závodníky. „*Tehdy bylo málo sněhu, byl tvrdý, sjezdovka těžká, prostě nebylo to jednoduché. Foukalo nám ale do zad a bylo patnáct pod nulou. Kousek od startu byla malá hospůdka, byla pořád plná, seděli jsme tam a pořád poslouchali, jak hlásí: Startovní číslo to a to, upadl a vzdal. A další, a další... Říkali jsme si, co se asi děje. A pak jsme to zjistili... V úsecích, kde jsme na svahu běžně jezdili po sněhu, jsme byli ve vzduchu. Pětačtyřicet lidí nedojelo. Jaryn Bogdálek má od té doby perfektní zuby. On je měl předtím jako noty na buben, ale tam si všechny vyrazil a museli mu dělat nové. Vlada Krajiňáka jsme hledali až dole v Cortině, měl otřes mozku. Já jsem jel z Českoslováků poslední, dojížděl jsem nějakého Angličana, který startoval přede mnou. Ale nějak mi drhla pravá lyže, tak jsem zbytek závodu dojel na jedné lyži. Až v cíli jsem zjistil, že se mi vytrhla hrana. Když jsem přijel do cíle, přihnal se ke mně, že prý mám nějaký dobrý čas,*“⁹ řekl Kurt Hennrich před lety Českému rozhlasu.

Do cíle ve skutečnosti dorazilo 47 ze 75 startujících, ze čtyř Českoslováků dva: Kurt a na 17. pozici Evžen Čermák¹⁰. Nejrychlejší sjezdařem byl legendární Rakušan Toni Sailer. Ale senzací se stal právě Kurt Hennrich. Přestože dojel na jedné lyži, se zhruba devítivteřinovou ztrátou na Toniho Sailera skončil s časem 3:01.5¹¹ na sedmém místě. Umístění československého, respektive českého závodníka v olympijském mužském sjezdu nebylo dlouho překonáno¹² a zároveň vyvolalo úvahy, zda by bez poškození lyže nebylo ještě lepší. Po návratu do Československa obdržel Kurt Hennrich za dobrou reprezentaci titul a odznak mistra sportu.

V roce 1956 se Kurt zároveň stal akademickým mistrem světa. O dva roky později startoval na mistrovství světa v alpském lyžování v Bad Gasteinu, kde obsadil 23. místo ve sjezdu a v obřím slalomu skončil dvacátý devátý. V únoru 1959 se jako jediný zástupce československé reprezentace předvedl na svazích Atlasu v Maroku. Z jeho návštěvy zůstaly Kurtovi v paměti především přijetí u krále Mohameda V. a zcela náhodné setkání s Winstonem Churchillem.

Kurt Hennrich se cítil být ve vynikající formě a důkladně se připravoval na nadcházející zimní olympijské hry. Jenže do amerického Squaw Valley nebyla v roce 1960 československá výprava vyslána.

V roce 1962 se rozhodl poměřit se soupeři naposledy, symbolicky se nominoval tam, kde ho před lety přesvědčivé výkony posunuly do národního mužstva. V závodě v obřím slalomu v Tatranské

⁷ Tamtéž.

⁸ Parametry sjezdové tratě k datu závodu pocházejí z webu olympedia.org.

⁹ Web sever.rozhlas.cz, 2. 7. 2012.

¹⁰ Údaje pocházejí z webu olympedia.org.

¹¹ Tamtéž.

¹² Dařilo se ženám v roce 1984 na ZOH v Sarajevu, kde Olga Charvátová obsadila ve sjezdu třetí a Jana Gantnerová páté místo. Z českých mužů se na ZOH umístil výše než Kurt Hennrich až Ondřej Bank v roce 2014 v Soči, kde v obřím slalomu skončil pátý.

K. Hennrich na zimní olympiádě v Cortině d'Ampezzo, leden/únor 1956

Lomnici obsadil třetí místo a poté závodní kariéru ukončil. Lyžování však neopustil, v dalších letech působil jako trenér reprezentačního družstva sjezdařů, kteří se připravovali na olympiádu v Innsbrucku v roce 1964. Avšak v rakouském zimním středisku se žádný z jeho tří svěřenců neprosadil, nejzdařilejší bylo umístění Radima Kolouška na 39. místě ve sjezdu. Trenérské práci pro reprezentaci se Kurt Hennrich věnoval do roku 1969¹³. Často osud lyžařského družstva závisel na Kurtových manažerských a improvizčních schopnostech, zvláště při dobrodružných mnohatýdenních výpravách vlakem po alpských zemích pouze s jistotou jízdenek a skrovného příspěvku na stravu. Během šedesátých let také pokračoval ve zvelebování a rozvoji řady lyžařských areálů. Dařilo se mu v tom nejen díky osobnímu vlivu, ale i vlastnímu nadšení a schopnosti cokoli sehnat a zařídit. Již v roce 1955 se díky němu dočkaly prvních vleků areály v Rokytnici nad Jizerou, o rok později měly vlekly Kurtovy „domácí“ svahy na Pyšné, v roce 1965 byly vlekly zprovozněny na Klínech a využívat vleků na Klínovci mohli lyžaři od roku 1966.

Přes reprezentační a trenérskou kariéru si Kurt Hennrich neupíral nárok na profesní a soukromý život. Především zůstal věrný rodnému kraji a natrvalo se usadil v rodinném domě ve Vysoké Peci. Zdárně ukončil studia na liberecké vysoké škole strojní a s inženýrským titulem začal v roce 1965 pracovat jako strojní inženýr v chemických

¹³ Jako rádce a trenér lyžařského oddílu v Pyšné měl Iví podíl na úspěších Vladimíry Bambasové v roce 1965 (6. místo na závodech v Les Gets a 10. ve Val-d'Isère) a Jaroslava Zástěry v žákovských kategoriích v reprezentaci ČSR na konci 60. let.

závoděch v Litvínově, kde později vystřídal řadu řídicích funkcí. Od roku 1989 pracoval pro několik zahraničních společností. Od poloviny května roku 1999 Kurt spolu se synem a dvěma dalšími podílčníky vedli vlastní firmu EGAR s. r. o. a o tři roky později dosavadní předměty podnikání rozšířili o výrobu strojů a zařízení pro všeobecné účely. Tato činnost je přiměla založit v létě roku 2003 novou společnost s ručním omezeným pod názvem EH NEREZ Edelstahl a Kurt Hennrich v ní byl společníkem a jednatelem do srpna 2008.

Láska ke sportu pohltila i Kurtovu rodinu. Lyžoval společně s manželkou Olgou a opakovaně s ní navštěvoval Cortinu d'Ampezzo, kde spolu sjížděli olympijskou sjezdovku. Dobrých výsledků v lyžování dosahovali i syn Petr a dcera Hana, avšak ta se závodní dráhy vzdala ve svých devatenácti letech. V roce 1998 stál syn Petr za myšlenkou uspořádání závodu pro lyžaře, kteří jsou již ve zralém věku, ale mají stále chuť soutěžit. Záhy vznikla tradice zaštitěná nově vzniklým Ski clubem Krušnohorci a pokračuje dodnes. Kurtův vnuk Pavel Hennrich rovněž lyžuje, ovšem sportem doma je v kickboxu, ve kterém se dokonce stal mistrem světa a Evropy.

Vitalita a odvaha pouštět se z prudkých svahů byly Kurtu Hennrichovi dány do vínku a neopouštěly ho do vysokého věku, kdy se veteránských lyžařských soutěží účastnil za klub Ski club Krušnohorci. Ještě v roce 2012, ve svých 81 letech, startoval v závodě na Lipně. Tam ho však srazil snowboardista a způsobil mu otřes mozku a několik dalších drobných poranění. Nehledě na věk, nebylo to pro Kurta nijak neobvyklé, vždyť jen během své lyžařské kariéry utrpěl sedmkrát zlomenin.

Kurt Hennrich si svou historicky jedinečnou jízdou na olympijské sjezdařské trati v Cortině d'Ampezzo zasloužil řadu statí, rozhovorů a medailonků jak v tiskovinách a ve veřejnoprávních médiích, tak později na webových stránkách lyžařských klubů i na webu Wikipedie. Hennrichova olympijská jízda je dokonce zaznamenána na filmovém pásu dobové reportáže¹⁴. V roce 2016 byly jeho úspěchy a osudy zveřejněny v knize věnované všem dosavadním účastníkům olympijských her, kteří pocházejí z Chomutovska, anebo na Chomutovsku alespoň krátce žili a působili¹⁵, a jejího křtu se Kurt Hennrich s manželkou osobně zúčastnili.

V úterý 28. července 2020 Kurt Hennrich po dlouhé nemoci zemřel. České tiskové kanceláři to oznámil Kurtův vnuk Pavel. Toho dne v nedožitých 89 letech odešla do lyžařského nebe legenda československého alpského lyžování.

¹⁴ Dostupné na <https://www.youtube.com/watch?v=W24RJ3WR7oE>.

¹⁵ Markéta PRONTEKEROVÁ – Stanislav KRÁL, *Olympionici Chomutovska*. Chomutov: Statutární město Chomutov a Oblastní muzeum v Chomutově 2016. Z Hennrichova medailonku na s. 32–35 čerpal také autor tohoto textu.

Kurt Hennrich (1931–2020) **– eine Legende des alpinen Abfahrtslaufs**

Die Geschichte von Kurt Hennrich (1931–2020) gipfelte in seiner Teilnahme an den olympischen Winterspielen von 1956 in Cortina d'Ampezzo, wo er für die Tschechoslowakei den siebten Platz im Abfahrtslauf holte, obwohl er das Rennen schließlich nur auf einem funktionsfähigen Ski bestreiten musste. Zur tschechoslowakischen Legende des Ski Alpin wurde er vor allem als Naturtalent und Ski-Autodidakt, der es mit seinen gewagten und schnellen Abfahrten bis in die Nationalmannschaft gebracht hatte. Kurt entstammte einer deutschen Familie und wurde in Türmaul bei Görkau geboren. Die ersten Stehversuche auf Skiern machte er im Alter von drei Jahren. Zunächst absolvierte er eine Werkzeugmacherlehre, anschließend besuchte er die Industrie-Mittelschule in Brüx, um später an der Maschinenbau-Hochschule in Reichenberg zu studieren. Anschließend war er in den Chemiewerken bei Leutensdorf angestellt. Seine Skikarriere hängte er 1962 an den Nagel, anschließend hat er bis 1969 die tschechoslowakische Ski-Nationalmannschaft trainiert. Auch seine Familie war für Sport aufgeschlossen. Kurts Enkel Pavel ist Europa- und Weltmeister im Kickboxen.

**K. Hennrich s diplomem
nejstaršího borce po
memoriálu Dr. Jana
Vedraľa v Rokytnici
n. Jizerou, leden 2013**

Základní informace pro autory příspěvků

Populárně-naučný mezioborový časopis se zaměřuje na historii, památky, archeologii, kulturu a přírodu regionu Chomutovska s možnými přesahy do přilehlých oblastí.

1. Časopis zveřejňuje původní práce z oboru historických a přírodních věd a dalších příbuzných oborů.
2. Maximální doporučený rozsah jednoho příspěvku je 15 normostran textu (1 normostrana = 1 800 znaků včetně mezer) + obrazové přílohy.
3. Článek může obsahovat poznámkový aparát v poznámkách pod čarou, ale možností je také publikování textu bez poznámkového aparátu. V tomto případě prosím uveďte za článkem přehled použité literatury.
4. Písmo: font Times New Roman, velikost písma 12 včetně nadpisů.
5. Dělení slov na konci řádků nepoužívejte.
6. Číslo poznámky v textu značte horním indexem bez mezery.
7. Způsob citování v poznámkách a forma seznamu pramenů a literatury se řídí zvyklostmi v daném oboru. V případě nejasností prosím kontaktujte naši redakci.
8. Obrazové přílohy dodávejte v tiskové kvalitě (minimální rozlišení je 300 dpi). Prosím o jejich umístění do zvláštních elektronických souborů. V samostatném souboru uveďte seznam příloh a jejich popisky.
9. Při použití obrazového materiálu je autorovou povinností vypořádání veškerých autorských práv.
10. Prosíme autory, aby s textem dodali i krátké resumé v rozsahu maximálně poloviny normostrany. Redakce zajistí jeho překlad do němčiny.
11. Na konci příspěvku prosím uveďte pracovní kontakt na sebe (e-mailovou adresu, případně adresu odborné instituce).
12. Příspěvky do daného ročníku posílejte prosím vždy nejpozději do 31. května.

Hodnocení textů a autorské korektury

Všechny příspěvky jsou podrobeny schvalovacímu procesu, který zajišťují odborní pracovníci muzea nebo externí odborníci.

Autoři jsou povinni reflektovat případné připomínky redakční rady k textu. Redakční rada má právo odmítnout publikování textů, které nesplní odborná kritéria daného oboru. Má též právo na formální úpravu textů v zájmu grafického zpracování časopisu.

Po redakčních úpravách bude autor požádán o autorskou korekturu. Po grafické úpravě textu pro tisk ve formátu pdf bude autor vyzván ke korektuře konečné sazby.

Počínaje ročníkem 50/2018 je časopis přístupný v elektronické podobě na internetových stránkách muzea. K publikování textů na internetu vydají jejich autoři písemný souhlas.

Za původnost a věcnou správnost textu zodpovídá autor.

Příspěvky nejsou honorovány. Každý autor obdrží zdarma dva výtisky časopisu a elektronickou verzi svého příspěvku ve formátu pdf.

Prosíme o zaslání textů v elektronické formě na e-mailovou adresu bilkova@muzeumchomutov.cz.

Pro informace a dotazy prosím kontaktujte redakci:
Mgr. Milena Bílková, Th.D.
bilkova@muzeumchomutov.cz.

OBLASTNÍ MUZEUM
V CHOMUTOVĚ